IRODALMI SZEMLE

LX ■ 2017 ■ 6

ÁRA: 1,80 € / 800 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 1,50 € / 600 FT

TRANSZKULTURALIZMUS

■ ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
■ LX. ÉVFOLYAM
■ ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
■ FŐSZERKESZTŐ: MIZSER ATTILA
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
■ SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
■ LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
■ KÉPSZERKESZTŐ: GYENES GÁBOR
■ KORREKTOR: SZANISZLÓ TIBOR
■ FŐMUNKATÁRSAK:
GRENDEL LAJOS, TŐZSÉR ÁRPÁD
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF,
BÁRCZI ZSÓFIA, CSANDA GÁBOR,
DARVASI FERENC, N. TÓTH
ANIKÓ, NAGY HAJNAL CSILLA,
POLGÁR ANIKÓ, SZALAY ZOLTÁN
■ SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7,
820 11 BRATISLAVA
■ ISSN 1336-5088
■ WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
■ FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
■ SZERKESZTOSEG.IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

MARTIN DERNER

1973-ban született Kassán, 2002-ben végzett a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola képgrafika szakán, mestere Vojtech Kolenčík volt, jelenleg a besztercebányai Művészeti Akadémián oktat. Több egyéni és csoportos kiállításon vett részt Szlovákiában és külföldön egyaránt (Ausztria, Belgium, Németország, Spanyolország).

Munkásságának alapja és kiindulópontja a hagyományos képgrafika, amelynek formanyelvét folyamatosan frissíti: olykor számítógépes szoftverekkel, olykor térbeliséggel. Lapszámunkban bemutatott ciklusát, a „könyvobjekteket" 2005 táján kezdte készíteni, s mára teljesen önálló fejezetet jelentenek Martin Derner munkásságában. Szobrászati eszközökkel nyúl az egyes könyvekhez, így plasztikákká, objektumokká alakítja azokat. Az egyes könyvek képzőművészeti alkotásokká való transzformációja során mindig reflektál azok tartalmára és társadalmi konnotációira.

LAKÁSHELYZET I.

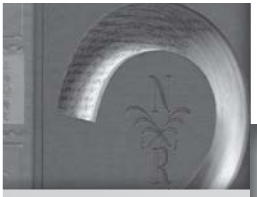
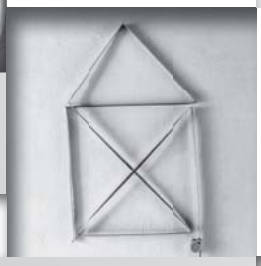
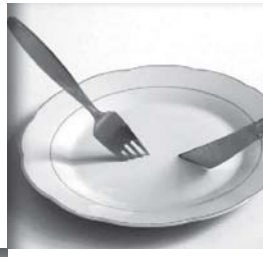

3 ÁFRA JÁNOS: A SÖTÉTSÉG IGÉI (VERS)

TRANSZKULTURALIZMUS

7 MAGDALENA ROGUSKA: A MIGRÁCIÓ MINT TRANSZKULTURÁLIS TAPASZTALAT LENGYEL ÉS MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ, TRANSZNYELVŰ ÍRÓNŐK PRÓZÁJÁBAN – EVA HOFFMAN: LOST IN TRANSLATION, TERÉZIA MORA: NAP MINT NAP (TANULMÁNY)

23 IRENA BREŽNÁ: HÁLÁTLAN IDEGEN (PRÓZA, VÁLYI HORVÁTH ERIKA FORDÍTÁSA)

33 N. TÓTH ANIKÓ: TÉR HATÁROLTA TUDAT – MARAKÉŠ ÉS JASNÁ HORKA A MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG HATÁRÁN (TANULMÁNY)

46 SVETLANA ŽUCHOVÁ: YESIM (PRÓZA, VÁLYI HORVÁTH ERIKA FORDÍTÁSA)

54 PETRES CSIZMADIA GABRIELLA: IDEGENSÉGTAPASZTALAT DURICA KATARINA SZLOVÁKUL SZERETNI CÍMŰ REGÉNYÉBEN (TANULMÁNY)

66 PASZMÁR LÍVIA: AZ ÁRTATLANSÁG RETORIKÁJA. DANIELA KAPITÁŇOVÁ SAMKO TÁLE: KÖNYV A TEMETŐRŐL CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

70 RIZSÁNYI ATTILA: NEM CSAK A HUSZONHÉT ÉVESEKÉ. ALEXANDRA SALMELA 27 – AVAGY HALÁL TESZI A MŰVÉSZT CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

73 MAJOR ÁGNES: DROG, SZAVAK, SATÖBBI. MAKAI MÁTÉ KORIOLÁN DALA CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

77 FILIP TAMÁS: AUTÓVAL, ÉJSZAKA; TORONY ÉS LEHELET; VÁROSKÉP ÉLŐKKEL ÉS EGY HALOTTAL; BEMUTATKOZOM: (VERSEK)

81 SZÁSZI ZOLTÁN: FÉL-VIDÉKI LEVELEK (TÁRCA)

85 NAGY MAGDOLNA: AZ EGÉSZ VILÁG (VERS)

87 POLGÁR ANIKÓ: NŐSTÉNYÁLLATOK ÉS HÓBAN CSIKORGÓ CSIGOLYÁK. SIRKKA TURKKA ÉS A VILÁG FÉL LÁBON ÁLLT, AKÁR EGY KÓCSAG CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

91 KOSZTRABSZKY RÉKA: KORKÉP NOVELLÁKBA FOGLALVA. A KÖRKÉP 2016 – HARMINCHÉT MAGYAR ÍRÓ KISPRÓZÁJA CÍMŰ KÖTETRŐL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

▌KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719. ▌A LAP MEGJELENÉSÉT TÁMOGATTA A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG KORMÁNYHIVATALA – A NEMZETISÉGI KULTÚRÁK 2017 PROGRAM KERETÉBEN.

ÚRAD VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY

▌NYOMTA A RUBICONPRINT KFT., SOMORJA. ▌TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ▌P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214., ▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ▌MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 400. ▌EGYES SZÁM ÁRA: 1,80 €. MAGYARORSZÁGON: 800,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 9,- € , EGY ÉVRE 18,- €, ▌MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 3600,- FT, EGY ÉVRE 7200,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍTJUK.

▌JÚN/2017 ▌VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET" ▌(EV 153/08). ▌ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ▌REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ▌GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ▌VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES ▌JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ▌ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11 BRATISLAVA. ▌ISSN 1336-5088. ▌WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ▌ADRESA VYDAVATEĽSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ▌IČO VYDAVATEĽSTVA: 30807719. ▌REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU ÚRADU VLÁDY SLOVENSKEJ REPUBLIKY – PROGRAM KULTÚRA NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN 2017. ▌TLAČ: RUBICONPRINT, S.R.O., ŠAMORÍN. ▌ROZŠIRUJE VYDAVATEĽSTVO A SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSKÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214.,
▌E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ▌VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ▌NÁKLAD: 400. ▌CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 1,80 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 9,- €, NA ROK: 18,- €.

SZÁMUNKAT MARTIN DERNER MŰVEIVEL ILLUSZTRÁLTUK.

LAKÁSHELYZET V.

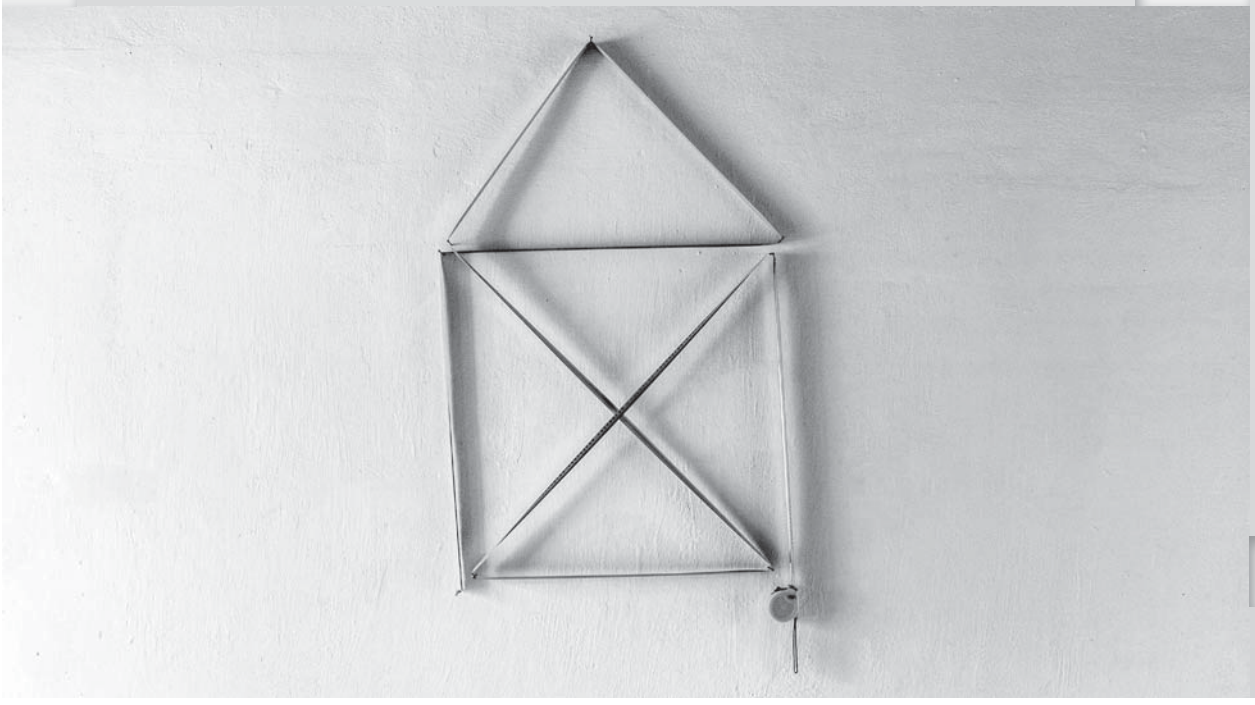

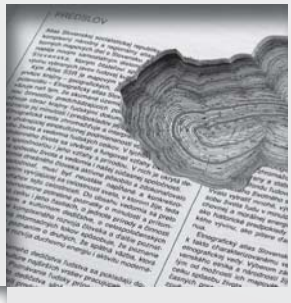

ÁFRA JÁNOS

A SÖTÉTSÉG IGÉI

Ne akard viszontlátni magad
a nyomor különféle formáiban,
amely a sötétekkel játszadozva érkezik,
három életre vonva el döntésjogod.

I.

Ha napkőporral kevert meleg
nedveid egy háziállat méhébe
fecskendezed, félig emberszabású
lényt teremthetsz. Anyja vérével
hetvenhét napon át kell etetned,
lombikban őrizve, amíg bontakozik.

II.

Kivágott nyelvét nyersen lenyelve
hét éven át köztes lények szólnak
belőled, halott rokonok emlékeit
és tanácsait hozza el másoknak is.

III.

Láthatóvá lesznek előtted
az eltávozottak és eljövendők,
ha szemét kitéped és sajátodhoz
dörzsölöd, vörössé változik íriszed.

IV.

Koponyáját tálként használva
a belőle kortyolgatott forró
főzet hosszú és leírhatatlanul
színes látomást bocsát rád.

V.

Legyen bár ujja, patája vagy karma,
első lába csontjaiból talizmánt
készíthetsz, karcold bele az egy áradását
leképező bűvös négyzetet,
ami itt tart a földön.

VI.

Ha megnyúzod élve, és vaskos
bőrét hátadon hordod,
életed végéig késleltetheted,
hogy a sötétek átvegyék
az irányítást döntéseid felett.

VII.

A korcs égetett csontjainak
füstjéből mélyeket lélegezve
egy bolygószellem érkezik hozzád,
aki megmutatja a teremtés száz-
ezernyi rendjét, ám a látomás után
többé nem szólsz emberi nyelven,
s a szokott mondatokat sem érted.

*

A sötétek igéi lerombolnak
kedvedért bármit és megépítenek
belőled mindent, de az em-
berek közt nem lesz, aki meg-
értőn nézné életeken át-
nyúló, száraz haldoklásaid.

KÖRBE-KÖRBE

MAGDALENA ROGUSKA

A MIGRÁCIÓ MINT TRANSZKULTURÁLIS TAPASZTALAT LENGYEL ÉS MAGYAR SZÁRMAZÁSÚ, TRANSZNYELVŰ ÍRÓNŐK PRÓZÁJÁBAN

(EVA HOFFMAN: LOST IN TRANSLATION, TERÉZIA MORA: NAP MINT NAP)

A huszadik század a tömeges migráció, lakosságcsere és deportálás évszázada. Becslések szerint a kényszerű áttelepítések következtében körülbelül 100 millió ember veszítette el otthonát.[1] A migrációról való döntés azonban nem mindig kényszer alatt születik. Andrzej Sakson az önkéntes és a kényszerű; a legális és az illegális; az időszakos, az állandó és az ingázó; a belső (országon belüli) és a külső (egy kontinensen belüli és az interkontinentális) migrációt különbözteti meg. A migráció okai is többfélék lehetnek, Sakson szerint politikai, gazdasági, vallási, ideológiai és faji motivációkat különböztethetünk meg.[2] Mindazonáltal a migráció, formájától függetlenül, érzelmileg sohasem semleges élmény. Az alkalmazkodási folyamat a célországban igen gyakran rendkívül negatív hatású, megbélyegző az egyén számára, aminek egyik bizonyítéka az, hogy több bevándorló szövegeinek traumatikus jellege van, amely a szerkezet és a nyelvi réteg szintjén egyaránt látható.[3] A migráció tapasztalatának leírása egy olyan narráció létrehozásának a kísérlete, amely szét van szakadva, lebeg a régi és az új, a saját és az idegen, az ismert és az ismeretlen között. Ennek a múlt és a jelen közötti sajátos felfüggesztésnek egyik jele a transznyelvűség jelensége, amely akkor tapasztalható meg, amikor egy migráns „elutasítja" az anyanyelvét, és lakóhelyének nyelvén írja a műveit. Azok között az írók között, akik ilyen megoldás mellett döntöttek, egyaránt vannak lengyel és magyar származású írónők.

1 Sakson Andrzej, *Migracje w XX wieku = Wędrówka i etnogeneza w starożytności i w średniowieczu*, szerk. Salomon Maciej, Strzelczyk Jerzy, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004, 441.

2 *Uo.*

3 Erről a témáról lásd: *Między językami, kulturami, literaturami. Polska literatura (e)migracyjna w Berlinie i Sztokholmie po roku 1981. Tom 22 z Stockholm Slavic Papers*, szerk. Teodorowicz-Hellman Ewa, Gesche Janina, Brandt Marion, Stockholm: Stockholms universitet, Slaviska institutionen, 2013.

A lengyel származású írónők közül találhatunk angolul (pl. Eva Hoffman, Anita Brookner, Ewa Stachniak), olaszul (pl. Helena Janeczek), valamint franciául író szerzőt (pl. Alice Parizeau, született Alicja Poznańska). Legnagyobb hírnevet ebből a csoportból minden bizonnyal Eva Hoffman[4] szerzett, a Krakkóban született, zsidó származású lengyel, aki 1959-ben vándorolt ki, először a kanadai Vancouverbe, aztán az USA-ba. Több éven át a New York Timesnál dolgozott újságíróként, szerkesztőként, és amerikai egyetemeken tanított. Jelenleg Londonban él és dolgozik. Az anglofón regényíró Eva Stachniak és a frankofón szerző Alice Parizeau szintén Kanadához kötötték a sorsukat. Stachniak[5] 1981-ben vándorolt ki. 2000-ben debütált a *Necessary Lies* [Kötelező hazugságok] című könyvvel, amelyért megkapta a legjobb kanadai regény díját. Műveit több nyelvre fordították le. Alice Parizeau[6] szinte egész életén át a francia nyelvű Quebechez kötődött, ahová a párizsi Sorbonne-on befejezett tanulmányok után került, és ahol élete végéig, azaz 1990-ig alkotott. Elismert regényíró, újságíró és kriminológus volt. Az angolul író Anita Brookner és az olaszul író Helena Janeczek éppúgy, mint Eva Hoffman, zsidó származásúak. Brookner Londonban született lengyel migránsok családjában. Egész életén át az angol fővároshoz kötődött, ott tanult és dolgozott. Az első nő volt, aki Nagy-Britanniában megszerezte a „Slade Professor" címet a Cambridge-i Egyetemen. Rendszeresen publikált regényeket.[7] Helena Janeczek[8] viszont Münchenben született, zsidó származású lengyelek, volt auschwitzi foglyok lányaként. Tizennyolc évesen átköltözött Olaszországba, ahol máig él. Számos díjnyertes könyv szerzője. A magyar származású írónők között is találhatunk olyan írónőket, akik más nyelven alkotnak (vagy alkottak): franciául pl. Agota Kristof és Viviane Chocas, finnül Kati Kovács, olaszul Edith Bruck, németül többek között Melinda Nadj Abonji, Zsuzsa Bánk, Ilma Rakusa, Terézia Mora. Az okok, amelyek miatt az említett írónők úgy döntöttek, hogy nem az anyanyelvükön fognak írni, igen különbözőek.

4 Eva Hoffman (1945) – 1989-ben publikálta első önéletrajzi regényét *Lost in Translation* címen, amelynek az elemzése ennek a tanulmánynak a tárgya lesz. Ezen kívül nyolc prózakötet szerzője.

5 Ewa Stachniak (1952) – több díj tulajdonosa, öt bestsellerregény szerzője: *Necessary Lies* [Szükséges hazugságok] (2000), *Garden of Venus* [Vénusz kertje] (2005), *The Winter Palace* [Téli palota] (2012), *Empress of the Night* [Az éjszaka császárnője] (2014), *The Chosen Maiden* [A kiválasztott leányka] (2017).

6 Alice Parizeau (1930–1990) – öt prózakötet szerzője, köztük a díjnyertes *Les lilas fleurissent à Varsovie* [A liliomok Varsóban virágoznak] (1981).

7 Anita Brookner (1928–2016) – több mint húsz regény szerzője. *Hotel du Lac* c. könyvéért 1984-ben Booker Prize díjat kapott.

8 Helena Janeczek (1964) – könyvei közül a legismertebbek közé a *Lezioni di tenebra* [Sötétség órái] (1997) (Bagutta Opera Prima díj) és a *Le rondini di Montecassino* [Montecassinói Fecskék] (2010) (Premio Napoli díj) c. regényei tartoznak.

Zsuzsa Bánk,[9] Viviane Chocas[10] és Kati Kovács[11] már Magyarországon kívül születtek. Az első kettőnek a szülei az 1956-os események után hagyták el Magyarországot. Chocas hat évvel később született Párizsban, Bánk kilenc évvel később Frankfurtban. Kati Kovács családjában viszont az első magyar, aki külföldre került, a jövendő írónő nagyapja volt. 1939-ben ment üzleti útra Finnországba, és ott is maradt. Ott nősült, ott született a fia – Kati Kovács apja. Az írónő jelenleg Rómában él. Melinda Nadj Abonji[12] és Agota Kristof[13] egyaránt Svájcban telepedtek le. Nadj Abonji családja Svájc németek lakta részébe emigrált akkor, amikor az írónő még gyerek volt, miközben Kristof önállóan döntött arról, hogy kivándorol. Huszonegy éves volt, amikor az 1956-os forradalom leverése után férjével és négy hónapos gyerekével együtt illegálisan átlépte az osztrák határt. Végül egy kis faluban telepedett le az egyik francia nyelvű svájci kantonban, és ott is élt egészen 2011-ben bekövetkező haláláig. A zsidó származású Edith Bruck,[14] akinek majdnem az egész családja koncentrációs táborokban halt meg, Magyarországon született. A magyar számára traumatikus nyelv volt, az olasz viszont, amelyen Primo Levi hatására kezdte el leírni visszaemlékezéseit, arra szolgált, hogy elmesélje a holocausttal kapcsolatos fájdalmas élményeit. Ilma Rakusa[15] Dél-Szlovákiában született magyar anya és szlovén apa lányaként. Korai gyermekkorát Budapesten, Ljubljanában és Triesztben töltötte, majd Zürichbe került, ahol máig él.

Végeredményben Terézia Morát[16] is transznyelvű írónak nevezhetjük, bár nem minden fenntartás nélkül.[17] Mora Sopronban született 1971-ben. Magyarországi német kisebbségiként nőtt föl, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy gyerekkorától kezdve a magyar és a német nyelvet is használta. Az első nyelv, amellyel érintkezésbe

9 Zsuzsa Bánk (1965) – két regény és egy elbeszéléskötet szerzője: *Az úszó* (2002), *Die hellen Tage* [Fényes napok] (2011), *Heißester Sommer* [A legmelegebb nyár] (2005).

10 Viviane Chocas (1962) – két könyv szerzője: *Bazar Magyar* [Magyar bazár] (2006, magyar kiadás: 2007) és *Je vais beaucoup mieux que mes copains morts* [Sokkal jobban vagyok, mint a meghalt barátaim] (2012).

11 Kati Kovács (1962) – tíz képregény szerzője, közülük az egyik magyarul is megjelent: *Paprikás rapszódia* (2009).

12 Melinda Nadj Abonji (1968) – két prózakötet szerzője: *Im Schaufenster im Frühling* [Tavasszal a kirakatban] (2004), *Galambok röppenek fel* (2012). Ez utóbbi regény 2010-ben megkapta az év legjelentősebb német nyelvű regényéért járó Német Könyvdíjat és a Svájci Könyvdíjat is.

13 Agota Kristof (1935–2011) – 1986-ban jelent meg első regénye, *A nagy füzet,* 1996-ban pedig *A nagy füzet*et is magába foglaló *Trilógia* című kötet. 2004-ben Kristof kiadta önéletrajzi könyvét *Az analfabéta* címen.

14 Edith Bruck (1932) – Olaszországban ismert és elismert írónő. Huszonkét prózakötetet adott ki, köztük a *Ki téged így szeret* c. regényt (1959), amelyben először foglalkozik a holocaust témájával.

15 Ilma Rakusa (1946) – több próza- és verskötet szerzője. Rendszeresen publikál magyar irodalmi folyóiratokban. *Mehr Meer* című regénye, amely a legismertebbnek számít, *Rengeteg tenger* címen jelent meg magyarul 2011-ben.

16 Terézia Mora (1971) – elismert, több jelentős díjjal rendelkező írónő és fordító. Öt prózakötetet adott ki. A második *Nap mint nap* címen jelent meg magyarul 2006-ban.

17 Érdemes megjegyezni, hogy egyes kutatók szerint (pl. Anke S. Biendarra) Mora nem transznyelvű, hanem „csak" transznemzeti írónő. Erről lásd: Biendarra Anke, *Terézia Mora, Alle Tage: Transnational Traumas = Emerging German-Language Novelist of the Twenty-First Century*, szerk. Lyn Marven, Stuart Taberner, Camden House, Rochester, New York, 2011, 46–61.

kerül, a német volt – édesanyja nyelve. Ugyanakkor, ahogy többször is hangsúlyozta interjúiban, a magyar volt az a nyelv, amelyet az iskolában használt, és amely segítségével íróvá vált: „Nekem tehát »technikailag« német az anyanyelvem, másrészt azok közül, akik hivatásszerűen foglalkoznak ezzel a kérdéssel, sokan azt állítják, hogy az iskola nyelve a meghatározó, és azt tekintik igazi anyanyelvnek. Én az engem körülvevő közösséggel magyarul beszéltem, elsajátítottam ennek a közösségnek a kulturális javait. […] Amíg Magyarországon éltem, számomra a német privát nyelv volt, sőt: én a német irodalommal is magyar fordítások formájában találkoztam. […] Nem is tudom, honnan jön az én német irodalmi nyelvem. Lehet, hogy a magyarból."[18]

Formálisan Mora tehát kétnyelvű.[19] Ugyanakkor, hasonlóképpen, mint ahogy más transznyelvű szerzők esetében, ahhoz, hogy németül írjon, „vissza kellett utasítania" a magyar nyelvet, amely az „első irodalmi nyelve"[20] volt. Ez viszont igen nagy hatással volt a műveire, amelyekre jellemző a két nyelv és kultúra közötti interferencia, függő viszony, ingázás.[21] Ahogy Hans-Christian Trepte írja: „A migráns író gyakran folytat párbeszédet a származási ország kultúrája és a lakóhely szerinti ország kultúrája között. A globalizáció és a migráció folyamatában összekeveredtek a különböző kultúrák, és létrejöttek a narráció új típusai, amelyek meghaladják a kultúrák és a konvenciók határait [...]".[22]

18 J. Győri, László, *A magyar lett* a *privát nyelvem. Interjú Terézia Mora írónővel*, Élet és Irodalom, 2013, LVII. évfolyam, 43. szám.

19 A kétnyelvűség témájában lásd pl.: Lipińska Ewa, *Język ojczysty, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003; Czykwin Elżbieta, Misiejuk Dorota, *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok, Trans Humana, 1988; Navracsics Judit, *A kétnyelvű gyerek*, Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2012; *Psychologiczne aspekty dwujęzyczności*, szerk. Kurcz Ida, ford. Ciechanowicz Anna et al., Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.

20 Ennek keretében fontos megjegyezni azt is, hogy egy interjúban Mora azt nyilatkozta, hogy a német az ő „felnőtt nyelve", hangsúlyozva annak szerepét szellemi függetlenségének a megszerzésében: „Azt hiszem, hogy amikor németül beszélek, vissza tudom utasítani azt a béklyót, amelyet még gyerekkoromban tettek rám": Dobiegała Anna, *Historia Czarnego Człowieka*, Portret, nr 22/2006. (Saját fordítás.)

21 A kétnyelvűség jelenségének kutatásai azt mutatják, hogy azok a nyelvek, amelyek érintkezésben vannak egymással, befolyásolják egymást. Az érintkezés eredményei lehetnek az ún. transzfer, az interferencia, a kölcsönzés, a kódok átkapcsolása és az internyelv. Erről a témáról lásd: Lipińska Ewa, *Język ojczysty..., i. m.*

22 Trepte Hans Christian, *W poszukiwaniu innej rzeczywistości = Między językami, kulturami, literaturami…, i. m.*, 85. (Saját fordítás.)

AZ ELMÉLETI TÉR ÉS A MŰVEK KIVÁLASZTÁSÁNAK A KRITÉRIUMAI

A migráns irodalom kategóriája, amelybe az említett írónők műveit sorolhatjuk, figyelembe véve az életrajzokat és írásaik tematikáját, olyan elméleti térrel került kapcsolatba, amelynek kulcsfogalmai az inter-, multi- és transzkulturalizmus, a posztnemzeti és kisebbségi irodalom, a posztkolonializmus, hibriditás, területenkívüliség, a nomadizmus, másság/idegenség, bi-, multi- és transznyelvűség. A jelenlegi tanulmány kontextusában különösen érdekesnek bizonyul a transzkulturalizmus fogalma, amelynek leírását többek között Wolfgang Welschnek köszönhetjük.[23] Johann Gottfried Herdernek a különálló kultúrák hagyományos koncepciójával ellentétben Welsch szakítást javasol az „idegen" és a „megszokott" kategóriáiban való gondolkodással szemben, a sokféleség érdekében, amely – véleménye szerint – jellemzőbb a mai társadalmakra. Welsch szerint a globalizációs és a bevándorlási folyamatok eredményeként egy sajátos kulturális infiltráció jött létre, amely következtében új, hibrid kulturális formákkal találkozhatunk. Mikroszinten ezek a multikulturális kapcsolatok nagy hatással vannak az egyén kialakulására és identitásának a fejlődésére. Az egyik alapvető emberi jog a kulturális formálódáshoz való jog, és amikor az egyén több kultúra hatása alatt áll, akkor az összes transzkulturális tényezőnek az egyesítése az egyik legfontosabb feladat az identitásformálás folyamatában. A migrációról való megfontolások, amelyek elkerülhetetlenül összekapcsolódnak a különböző kultúrák közötti életformákkal, közvetlenül érintik tehát az identitás problematikáját. Ki vagyok, kivel azonosítom magam, melyik etnikai csoportba tartozom, hol van a házam (vagy hol vannak a házaim) – mindezek a kérdések elkerülhetetlenek egy migráns identitásformálásának a folyamatában.

A fent említett szerzők művei többségének fő témája a migráció tapasztalata és az identitás keresése a migráns szereplők által. Explicit módon két írónő érinti ezt a témát: az angol nyelvű Eva Hoffman *Lost in Translation* c. művében és a németül író Terézia Mora *Nap mint nap* c. regényében. Mindegyik egészen egyedi, eltérő technikák által szembesít

23 Welsch Wolfgang, *Transculturality: The Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Cultures: City, Nation, World*, szerk. Featherstone Mike, Lash Scott, London, Sage, 1999, 194–213.

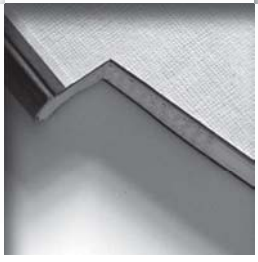

a migrációval kapcsolatos problematikával. Az alapvető különbség már a felhasznált forma szintjén is észrevehető. Miközben Mora harmadik személyű elbeszélőt alkalmazott, és egy fiktív karaktert hozott létre – egy migránst, aki annak ellenére, hogy folyékonyan beszél tíz nyelven, nem képes kommunikálni környezetével –, Hoffman egyes szám első személyű, önéletrajzi típusú elbeszélésmódot használt fel.

I.

A *Lost in Translation* című[24] első Hoffman-regény 1989-ben jelent meg, azaz harminc évvel azután, hogy a szerző Vancouverbe érkezett. Tizenhárom éves volt, amikor családjával együtt elhagyta szülővárosát, Krakkót, és külföldre vándorolt ki. Először Kanadában lakott, aztán az Egyesült Államokban. A *Lost in Translation*-ben a gyermekkor, a serdülőkor és a felnőttkor történetének egy-egy részletét meséli el.

Hoffman regényének a főhősével (aki egyes szám első személyű narrátorként is szerepel) 1949-ben találkozunk először. Ewa négyéves kislány, aki nincs tudatában annak, min kellett keresztülmenniük a szüleinek ahhoz, hogy menedékhelyet találjanak a háború utáni Krakkóban. Drámai események után, és annak ellenére, hogy Ewa édesanyja terhes volt, jövendő szülei úgy döntenek, hogy egy Lvov melletti kis faluból a legközelebbi nagy lengyel városba mennek gyalog. Krakkóba való érkezésük és kislányuk születése igazi esélyt adott számukra, egy békés jövőt a több évig tartó háborús zűrzavar után. Figyelembe véve azt, hogy milyen volt az élet a háború utáni Lengyelországban, Ewa viszonylagos jólétben nő föl. Annak köszönhetően, hogy az apjának érzéke volt a – nem mindig teljesen legális – üzlethez, családjának nem kell aggódnia a jövőért: „[...]a tekintélyes középosztályhoz tartozunk, ami azt jelenti, hogy nagyjából hetente egyszer járunk étterembe, hosszú nyaralásokat teszünk, van házvezetőnőnk és több mint egy váltás ruhánk, és ezenkívül időről időre megengedhetjük magunknak importból származó áruk vásárlását, például magas sarkú cipőt anyukámnak vagy nejlon blúzt nekem."[25]

A határtalan szeretettel körülvett kislánynak lehetősége van arra is, hogy képességeit fejlessze. Elég gyorsan kiderül róla, hogy tehetsége van a zenéhez, és arról álmodozik, hogy világhírű zongoraművész legyen belőle, amelyre egyébként jó esélye is van. Szabad idejét főleg két barátja társaságában tölti: Krysiával, az ún. jó családból való lánnyal, és Marekkal, akibe őrülten szerelmes, és akivel szeretne összeházasodni, ha felnőtt lesz. Sajnálatos módon ezeknek a terveknek a megvalósítása lehetetlennek bizonyul, mert Ewa szülei úgy döntenek, hogy kivándorolnak.

24 Hoffman Eva, *Lost in Translation: Life in a New Language*, London, Penguin Books, 1990. (Az idézeteket saját fordításban közlöm.)
25 *Uo.*, 27.

Az előkészületek azonban sokáig tartanak, mivel a bevándorlási papírokat csak két év elteltével sikerül elintézni. Ewának van tehát (legalább elméletileg) ideje ahhoz, hogy hozzászokjon a közelgő változások gondolatához. Ennek ellenére már az elejétől kezdve, fokozatosan teszi tönkre a közeledő indulás perspektívája rendezett és aprólékosan megtervezett életét. Az igazi krízis azonban csak akkor következik el, amikor ténylegesen ott kell hagynia az országot. A „Batory" hajó orrán állva Ewa arra jött rá, hogy abban a pillanatban, amikor a hajó fedélzetére került, véget ért fiatalságának idilli korszaka: „Másnap reggel, amikor a szüleimmel meg a nővéremmel a hajó fedélzetén zsúfolódtunk össze, az égen néhány szürke tárgy körvonalát láttam. […] Montreal. Tényleg létezik, és felülmúlja mindazt, amit elképzeltünk róla. […] Véget ért a rövid közjáték a »Batory«-n – és vele együtt a gyermekkorom elbeszélése."[26]

Az első hónapok az óceánon túl nem egyszerűek a Wydra család számára. Az elején Ewa számára Kanada olyan idegen országként jelenik meg, amelyben még hosszú ideig nem lesz képes úgy érezni magát, mint otthon. Annak ellenére, hogy a gondtalan krakkói évekről való emléke egyre halványabb, Lengyelország még mindig „univerzumának központi pontja". Annál nagyobb a hősnő csalódása, amikor egy tanítási órán az iskolában kiderül, hogy osztálytársai nem is tudják, hogy egy olyan ország, mint Lengyelország, egyáltalán létezik. Ennek az eseménynek a hatására a kislány arra jön rá, hogy nincs más választása, mint megpróbálni alkalmazkodni az új helyzethez.

Ugyanebben az iskolában történt még egy esemény, ami fontos a főszereplő identitásának dilemmái szempontjából. Az első napon, mielőtt még Ewát és húgát bemutatták volna az osztálynak, a tanító néni úgy módosította a nevüket, hogy kiejtése ne legyen túl nehéz kanadai osztálytársaik számára. És így Ewa Evává vált, Alina viszont – Elaine-né. A főszereplő számára ez a változás egyet jelentett korábbi, aránylag stabil identitásának az elvesztésével. Eva nem volt Ewa, éppúgy, ahogy Elaine nem volt Alina. Az új nevek névadási aktusa

26 *Uo.*, 88.

által a kislányok elveszítették a történelmüket, nem voltak többé képesek arra, hogy azonosítsák magukat saját magukkal, és rá voltak kényszerítve arra, hogy újraépítsék az „én"-jüket.

„Lengyel nevünk nem vonatkozott ránk, egyszerűen saját magunknak a része volt, mint a szemünk vagy a kezünk. Azok az új kifejezések, amelyeket egyelőre nem tudjuk kiejteni se, nem mi vagyunk, hanem azonosító táblák, testiségmentes jelek [...] Visszamegyünk a helyünkre ismeretlen arcokkal teli termen keresztül, új nevekkel felruházva, amelyek miatt azt érezzük, hogy idegenek vagyunk a saját szemünkben."[27]

Az identitás elvesztésének aktusa tehát a nyelven keresztül történt meg. A lengyel nyelv, amely addig az egyetlen médium volt, s amelynek segítségével Ewa képes volt leírni a világot, Kanadában használhatatlannak bizonyult: „A lengyel nyelv ebben a rövid időszakban visszaesett és elszáradt, mert hasznavehetetlen volt. Szavai nem illenek az új élményeimhez, az új tárgyakhoz és az arcokhoz vagy akár a levegőhöz, amelyet belélegzek a nap folyamán."[28]

Ugyanakkor az angol nyelv sem volt képes betölteni ezt a funkciót, mivel hosszú ideig idegen maradt a szó szoros értelmében. A szereplő tehát a két nyelv közötti „senkiföldjén" találta magát, mivel egyik nyelv sem tudta kifejezni az érzelmeit és leírni a tapasztalatait. Ennek a „nyelvi szuszpenziónak" a legjobb bizonyítéka az a dilemma, amelyet a naplóírás okozott számára. Ewa azon gondolkozott, milyen nyelven kéne írnia naplóját. Végül az angol mellett döntött, mivel a lengyelt a múlt nyelvének tekintette, amelyben már nem volt képes kifejezni magát teljes mértékben. Ugyanakkor azonban, az ilyen típusú szövegekre jellemző egyes szám első személyű elbeszélés helyett, érdekes módon, az egyes szám második személyű narrációt választotta. Saját magáról írt tehát, de úgy, mintha valaki másról írt volna. Ennek a bizarr döntésnek az oka kétrétű. Egyrészt életének ebben a szakaszában Éva nem tudott azonosulni önmagával, másrészt félt attól, hogy új identitása fenyegetni fogja korábbi, megszokott „én"-jét. Különben is, ezek az aggályok kanadai élete kezdeteitől kísérték őt, és újra és újra jelentkeztek, például a harvardi barátaival vagy a New York Timesban vele együtt dolgozó kollégaival való beszélgetésekben több alkalommal is szóba hozta ezt a problémát.

27 *Uo.*, 105.
28 *Uo.*, 128.

A könyv harmadik, utolsó része Ewa életének azt a szakaszát meséli el, amikor a fiatal nő megérkezik egy „új világba", az Egyesült Államokba, azaz először Texasba, azután a Harvard Egyetemre, végül pedig New Yorkba. A könyvnek ebben a részében Ewa már egy érett, független nő, aki tisztában van önmagával. A hosszú évekig tartó transznyelvű térben való élet után megtalálta a viszonylagos nyugalmat. A lengyel gyermekkorának a nyelve maradt, miközben az angol vált azzá a nyelvvé, amely képes volt leírni „felnőtt tapasztalatait":

„Amikor most saját magammal beszélek, angolul beszélek. Az angol az a nyelv, amelyen felnőttem, amelyen kedvenc filmjeimet láttam, olvastam kedvenc regényeimet és énekeltem Janis Joplin zenéjére. […] Ha az anyanyelvemen igyekeznék beszélni magammal, a beszélgetés nehezen menne, és tele lenne angol kifejezésekkel."[29]

Ewa úgy dönt, hogy a mának fog élni, élvezni az életet, amennyire csak lehetséges, anélkül, hogy visszanézzen: „Annak tudata, hogy van jövőm, visszatér, mint egy áldás, hogy egyensúlyozza a korábbi veszteség érzését. […] Az idő úgy lüktet a véremben, mint egy folyó. Ennek a nyelve elegendő. Itt és most vagyok."[30]

II.

Egy migráns identitásának a keresése a fő témája Terézia Mora *Nap mint nap*[31] c. regényének is. A könyv főhőse Abel Nema – a fegyveres konfliktus alatt álló, három határ közelében lévő S. nevű kisvárosból származó illegális migráns, fordító és tanár. Az iskola elvégzése után „B."-be kerül – egy másik meghatározhatatlan városba, amely nagy valószínűséggel Nyugat-Európában található. Az akció helyére és idejére vonatkozó információk azonban nincsenek megadva a szövegben explicit módon. Épp ellenkezőleg, a regény harmadik személyű elbeszélője igen takarékos ebben a tekintetben, és a narráció az első, bevezető mondatokban egy kivételesen lakonikus állításra korlátozódik: „Az időt nevezzük így: *most*, a helyet nevezzük így: *itt*. […] Város, annak is valamelyik keleti kerülete. […] Egy koraőszi szombat reggel […]"[32].

Ugyanennyire rejtélyesek azok a körülmények, amelyekben bemutatkozik a főszereplő. Három munkásnő találja meg őt, amikor, mint egy denevér, fejjel lefelé lóg egy

29 *Uo.*, 272.
30 *Uo.*, 280.
31 Mora Terézia, *Nap mint nap*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 2006. (Ford. Nádori Lídia)
32 *Uo.*, 9–10.

nyújtón. A lába ezüst ragasztószalaggal van becsavarva, feje köré egy fekete kabátot tekertek. Kórházba szállítják, ahol mesterséges kómában tartják, amíg ki nem derítik, hogy „mi van az agyával”.[33]

Ettől a pillanattól kezdve lassan megismerjük a főszereplő életének a történetét. Az eseményeknek a bemutatása azonban nem szokványos módon zajlik, mivel a cselekmény teljes dekomponálásával van dolgunk: a többszálú történet nem kronológiai sorrendben fut, és számos visszatekintés található benne. A narráció többségében egyes szám harmadik személyű, bár ez nem az egyetlen elbeszélőtechnika, amelyet használ az írónő. A regényben olyan részletek találhatók, amelyekben egy igazi „narratív hibriddel” van dolgunk. Ennek következtében a szöveg többszintű és többhangú, sőt néha olyan benyomást kelt, mintha kaotikus, rendetlen és rendezetlen lenne. Az elég gyakran megjelenő párbeszédek némely esetben be vannak építve a szövegbe, máskor viszont el vannak tőle választva, de látszólag a legkisebb következetesség nélkül:

„Mit képzelt (Abel). Beszélgetést kezdeményezni, egy valahol fölszedett bolondokházas viccel jópofáskodni, aztán még azt is: Hogy hívnak? Nyilván nem képzelt semmit. Csak mostanában sokat beszélgetett gyerekekkel, és jól működött.

Bármit kérdezhetek, csak oroszul kell tennem, mondta Omar bizalmasan a nagypapájának.

Bármit, tényleg?

Bármit, ami eszembe jut.

És válaszol is?

Amennyire meg tudom ítélni…

Hm, mondta Alegria. (Mi tagadás, kicsit féltékeny vagyok.)

De ez *itt*, mire volt jó? Eleinte megmagyarázhatatlan módon szinte otthonosak a káromkodások, brutális játékok. Később jönnek a kellemetlen következmények, hazáig követik az embert, anyádpicsáját firkálnak a hentesüzlet ablakára. Annyira normálisnak néz ki, mondta Mercedes évekkel később, ezért eltart egy darabig, mire észreveszi az ember, hogy valójában mágnesként vonz magához mindent, ami különös, nevetséges vagy szomorú. Ha a sorsod egyszer kizökken a kerékvágásból, rajtad a jel, mondta Kinga. Ő csak mosolygott, mint aki hitetlenkedik. Ezúttal ő maga volt az, aki észrevette, ahogy elindult felé valami, és próbál kitérni az útjából.”[34]

33 *Uo.*, 10.
34 *Uo.*, 222–223.

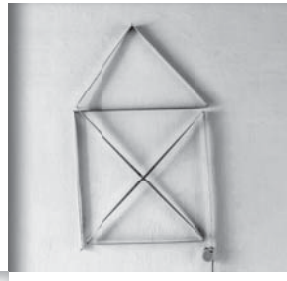

Az idézett szakaszban összesen öt szereplő beszél, rajtuk kívül pedig a harmadik személyű elbeszélő is. Az első négy mondat az elbeszélőé, aki arról számol be, hogy mit gondol Abel. Ezután a szöveg simán átalakul egy Omar és a nagypapa, Alegria közötti párbeszéddé, miközben a nagypapa gondolatai zárójelbe kerülnek. A következő három mondatról nehéz eldönteni, hogy ki mondja őket: Abel vagy a narrátor. Utána beszél még Mercedes, Abel felesége, továbbá Kinga, a keresztanya. Végül is az idézett részlet végén megint csak a narrátor hangját halljuk, amely arról számol be, hogy mi lesz a történet folytatása.

A regény több mint felének a szerkezete olyan, mint egy labirintus, amelyből képtelenek leszünk kijutni. Kétes segítség az elveszett olvasó szempontjából a szövegnek fejezetekre való osztása is. A regénynek keretes szerkezete van – a „0" c. fejezettel kezdődik és fejeződik be, amely különböző szempontokból ugyanazt az eseményt mutatja be: Abel megverését.

A többi szöveg hét nagy fejezetre osztódik, amelyek római számokkal vannak megjelölve, továbbá ötvennégy kis alfejezetre, amelyeknek a címei nagyon különbözőek. Nehéz egyértelműen megalapítani, hogy mi alapján adta az írónő ezeket a címeket. Formai szempontból néhány közülük nagyon rövid mondat és kérdés (pl. „Mi volt a kérdés?", „Hogy mi ez", „Honnan, hová", „Mit képzelsz, ki"), többségük viszont vagy hiányos mondat (pl. „Zsákutcánk fölött az ég", „Ellenőrzés alatt"), vagy egyetlen szó, név (pl. „Éjszaka", „Játékok", „A kullancs", „Eka", „Carlo", „Abel", „Omar"). Az egyetlen közös pontjuk az, hogy kivételesen tömörek és lakonikusak. Ez egyenes arányban áll a főszereplő beszédmódjával, aki annak ellenére, hogy tíz nyelven beszél, a történet során igen ritkán szólal meg, és csak akkor, ha valóban szükséges. A regény speciális „meandrikus" szerkezete, amelyről az előbb esett szó, szintén a főszereplő állandó elveszettségének állapotára utalhat (szó szerinti és átvitt értelemben is).

„Milyen ez a név?" – kérdezi a főszereplőt egy cigány gyerek. „Héber" – válaszol. Abel egy bibliai név, Ádám és Éva második gyerekének a neve (az első gyerekük Káin volt), az első ember, aki Isten szerint megváltásra volt méltó. Teológiai szempontból Abel Krisztus ószövetségi szimbóluma. Akárcsak Krisztus, pásztor volt, és mint Krisztus, Istennek ajánlotta fel a lehető legértékesebb áldozatot – saját magát (Káin

megölte őt). Az, hogy a Mora-regény főszereplőjének éppen ez a neve, természetesen nem véletlen. A *Nap mint nap* c. regény Abelje szintén egyfajta mártír, aki különbözik a többiektől, és szélsőséges érzéseket kelt az emberekben. Úgy, mint Krisztus esetében, van, aki szereti őt (Mercedes, Omar, Kinga), és van, aki utálja. Egyrészt vonzza az embereket, másrészt taszítja. Ebben a kontextusban különösen sokatmondó a regény utolsó jelenete. Ez azokat az eseményeket írja le, amelyek következtében Abel abba az állapotba került, amelyben a könyv első jelenetében található. Amikor csodával határos módon túléli a banda támadását, harminchárom éves, péntek van, a sérülések következtében a mellkasából vérzik, és három nő talált rá, ahogy fejjel lefelé lóg a nyújtón. A felsorolt elemek mindegyike kétségtelenül a keresztre feszítés metaforájára utal, és egyértelműen úgy mutatja be Abelt, mint egy kiválasztottat – egy több értelemben is különleges, de tragikus személyiséget.

Abel Nema szökőévben született Mira és Andor Nema fiaként. Édesapja elhagyta a családját, amikor Abel még gyerek volt. Ettől a pillanattól kezdve Mira és Abel élete apjuk keresésére koncentrálódik. Végeredményben azonban Abel egyedül találja meg őt sok évvel később, amikor közvetlenül az érettségi után meglátogatja az apa egyik szeretőjét – egy „Bora nevű asszonyt". A találkozás alatt megtörtént események kulcsfontosságúak a regény további menetének szempontjából. A Boránál töltött éjszaka alatt gázszivárgás következtében mérgezést szenvedett és kórházba került. Amikor a háromnapos kóma után felébredt, egy teljesen új állapotban találta magát: „Hogy ez alatt a három nap alatt mi ment végbe Abel Nema agyában, nem lehet pontosan megállapítani. […] Olyasmi, mint amikor Valaki addig tologatja a képkirakó kockáit, amíg össze nem áll egy teljesen új kép. Addig rendezkedett, addig rendeződött át Abel Nema odáig minden tantárgyból egyformán tehetséges és érdeklődés nélküli értelmének labirintusa, amíg minden, ami korábban bármi szerepet játszott […] összezsúfolódott valami titkos faliszekrényekben, ő pedig kiüresedve készen állt a tudás egyetlen tárgyának: a nyelvnek felvételére. Ez a csoda esett meg Abel Nemával."[35]

A baleset következtében Abel elveszítette íz- és irányérzékét, ugyanakkor megszerezte az idegen nyelvek tanulásának csodálatos képességét. Ez megnyitja előtte az utat az ún. normális élethez. Elkezdi a doktori tanulmányokat és a „B."-ben található egyetemen dolgozó Tibor nevű professzornak a segítségével ösztöndíjat kap. Négy évvel később már tíz nyelvet sajátított el, tanárként és tolmácsként kezd el dolgozni, valamint összeházasodik Mercedesszel. Ugyanakkor az életében semmi nem megy úgy, ahogy kellene. Nyelvtudásá-

35 *Uo.*, 88–89.

nak ellenére még mindig alig beszél másokkal. Az egyetlen ember, akivel képes kommunikálni, Omar – Mercedes fia. Különben is a kommunikációval kapcsolatos nehézségek bele vannak írva a nevébe: Nema, azaz néma. A regényben csak egyszer jut szóhoz hosszabb ideig, paradox módon akkor, amikor fizikailag nem tud kiadni egyetlen hangot sem. A gyógyszer szedése után delíriumos állapotba kerül, mialatt alszik. Ekkor néz szembe traumáival, amelyek addig megakadályozták stabil identitásának a kialakítását. Az egyik Illia nevű iskolatársával áll összefüggésben, akibe Abel szerelmes volt, de szerelme viszonzatlan maradt. A másik pedig édesapjával, aki annak ellenére, hogy fizikailag nem volt jelen az életében, mindvégig integráns része maradt. Vele, apja tizenkét szeretőjével és édesanyjával folytat párbeszédet az utolsó előtti, számozatlan „Középpont" c. fejezetben. Közben bíróság[36] elé kerül, amelynek döntenie kell, hogy vajon van-e joga az élethez. A fejezet az Abel és Illia közötti párbeszéddel fejeződik be, ami azt jelzi, hogy Abelnek legalább részben sikerült legyőznie traumáit: „Hát megérkeztem a tökéletes szélcsendben. Sóhajtok, hogy érezzem: a könnyűséget a mellkasomban. Most minden könnyű. Már nem vagyok gipszbe öntve, sem betonba, nem bolyong többé a sárgolyónyi agy a zegzugokban, érzem és kimondom: Életem hamarosan véget ér. Évtizedem a pokolban letelt."[37]

***

Az elemzett művek fő témája a migráció tapasztalata, valamint a másság és a kizárólagosság megbélyegzése, amellyel a fenti regények szereplői kénytelenek szembenézni. Mind Hoffman, mind Mora szereplői számára identitásuk fő forrása a nyelvben található. A *Lost in Translation* c. könyvben Ewa hosszú ideig az angol és a lengyel nyelv között vergődik. Krakkóból, idillikus gyermekkorának a városából, amelyet „paradicsom"-nak nevez, Kanadába vándorol ki, ahol nem képes meghatározni identitását. Azonban végeredményben, a regény végén olyan „új világba" kerül, amelyben hosszú évek után végre elkezdi úgy érezni magát, mint otthon.

A migráció problematikájával szembenéző Ewa Hoffman-regény egy a sok közül. Ugyanez a téma más transznyelvű írónők könyveiben is megjelenik: pl. Agota Kristóf *Az analfabéta* c. önéletrajzi elbeszélésében, Melinda Nadj Abonji *Galambok röppennek föl* c. regényében, valamint Ilma Rakusa *Rengeteg tenger* c. művében. Ezeknek a könyveknek a kontextusában Terézia Mora regénye különleges, formabontó alkotás. A migrációs szövegekben nagyon gyakran használt önéletrajzi narráció helyett a németül író szerző létrehozott egy teljesen fiktív karaktert. Ráadásul, annak köszönhetően, hogy a könyvben nincsenek közvetlen utalások arra, hogy hol és mikor történnek az események, a *Nap mint nap* egy univerzális történet, a főszereplője pedig

36 Anke S. Biendarra jogosan veszi észre, hogy ez a jelenet világos utalás a Szlobodan Milosevics elleni eljárásra. Abel egy golyóálló üvegből készült fülkében ül, saját kérésére nincs ügyvédje, és tömeges nemi erőszakban való részvétellel vádolják: Biendarra Anke, *Terézia Mora, Alle Tage..., i. m.*

37 Mora Terézia, *Nap mint nap..., i. m.*, 488.

sajátos *everyman* – akinek komplikált sorsa (legalább elméletileg) bármilyen más migránsnak a sorsa lehetne.

Furcsaságuk ellenére Abel Nema problémái elég tipikusak, ha összehasonlítjuk azokat egy átlag bevándorló problémáival. Mora szereplője egy „másik", aki nem képes kommunikálni az emberekkel, küszködik a megértés hiányával és a kirekesztettséggel. A regény legnagyobb előnye az, hogy Mora szereplőjének a mássága nemcsak mint téma jelenik meg, hanem beépül a szöveg szerkezetébe és narrációjába. A regény bonyolult szerkezete, a kronológia hiánya, valamint a szöveg többhangúsága és többszintűsége mind a főszereplő elveszettségét és nincstelenségét tükrözi.

BIBLIOGRÁFIA

Bánk Zsuzsa, *Az úszó*, Bp., Kossuth Kiadó, 2002.

–, *Die hellen Tage,* Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 2011.

–, *Heißester Sommer*, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 2005.

Biendarra Anke, *Terézia Mora, Alle Tage: Transnational Traumas = Emerging German Language Novelist of the Twenty-First Century*, szerk. Marven Lyn, Taberner Stuart, Camden House, Rochester, New York, 2011, 46–61.

Brookner Anita, *Hotel du Lac,* London, Jonathan Cape, 1984.

Bruck Edith, *Ki téged így szeret,* Bp., Európa Könyvkiadó, 1964.

Chocas Viviane, *Magyar bazár*, ford. Pacskovszky Zsolt, Bp., Palatinus, 2007.

Czykwin Elżbieta, Misiejuk Dorota, *Dwujęzyczność i dwukulturowość w perspektywie psychopedagogicznej*, Białystok, Trans Humana, 1988.

Dobiegała Anna, *Historia Czarnego Człowieka*, Portret, nr 22/2006.

Hoffman Eva, *Lost in Translation: Life in* a *New Language*, London, Penguin Books, 1990.

J. Győri, László, *A magyar lett* a *privát nyelvem. Interjú Terézia Mora írónővel*, Élet és Irodalom, 2013, LVII. évfolyam, 43. szám.

Janeczek Helena, *Lezioni di tenebra,* Milan, Arnoldo Mondadori Editore, 1997.

Janeczek Helena, *Le rondini di Montecassino,* Parma, Guanda, 2010.

Kovács Kati, *Paprikás rapszódia, ford.* Király Hajnal, Bp., Nyitott Könyvműhely, 2009.
Kristof Agota, *A nagy füzet,* ford. Bognár Róbert, Bp., Magvető, 1989.
Uő, *Trilógia*, ford. Bognár Róbert, Bp., Magvető, 1996.
Uő, *Az analfabéta*, *Önéletrajzi írások*, ford., utószót írta Petőcz András, Bp., Palatinus, 2007.
Lipińska Ewa, *Język ojczysty, język obcy, język drugi: wstęp do badań dwujęzyczności*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2003.
Między językami, kulturami, literaturami. Polska literatura (e)migracyjna w Berlinie i Sztokholmie po roku 1981. Tom 22 z Stockholm Slavic Papers, szerk. Teodorowicz-Hellman Ewa, Gesche Janina, Brandt Marion, Stockholm: Stockholms universitet, Slaviska institutionen, 2013.
Mora Terézia, *Nap mint nap*, Bp., Magvető Könyvkiadó, 2006.
Nadj Abonji Melinda, *Im Schaufenster im Frühling*, Bern, Ammann, 2004.
Nadj Abonji Melinda, *Galambok röppennek föl*, Bp., Magvető, 2012.
Navracsics Judit, *A kétnyelvű gyerek*, Veszprém, Pannon Egyetemi Kiadó, 2012.
Parizeau Alice, *Les lilas fleurissent à Varsovie,* Montréal, Les Éditions Pierre Tysseyre, 1981.
Psychologiczne aspekty dwujęzyczności, szerk. Kurcz Ida, ford. Ciechanowicz Anna et al., Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.
Rakusa Ilma, *Rengeteg tenger*, Bp., Magvető, 2011.
Sakson Andrzej, *Migracje w XX wieku = Wędrówka i etnogeneza w starożytności i w* średniowieczu, szerk. Salomon Maciej, Strzelczyk Jerzy, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2004, 441–456.
Stachniak Ewa, *Necessary Lies*, Toronto, Dundurn, 2000.
Uő, *Garden of Venus,* New York, HarperCollins Publishers Ltd, 2005.
Uő, *The Winter Palace,* New York, Bantam, 2012.
Uő, *Empress of the Night,* New York, Bantam, 2014.
Uő, *The Chosen Maiden,* Canada, Doubleday, 2017.
Welsch Wolfgang, *Transculturality: The Puzzling Form of Cultures Today = Spaces of Cultures: City, Nation, World*, szerk. Featherstone Mike, Lash Scott, London, Sage, 1999, 194–213.

VON DEUTSCHER FILMKUNST

IRENA BREŽNÁ

HÁLÁTLAN IDEGEN

Hazánkat bensőségesen ismerős sötétben hagytuk magunk mögött, és közeledtünk a ragyogó idegen ország felé. Mennyi fény – kiáltott fel anyám, mintha ez bizonyítaná, hogy a fényes jövő útjára léptünk. Az utcai lámpák nem villogtak lusta narancssárgán, mint odahaza, hanem elvakítottak, mint a fényszórók. Az emigráció felett érzett lelkesedés miatt anya nem vette észre a lámpatest körül rajzó szúnyogokat, éjjeli lepkéket és bogarakat, melyek odaragadtak az izzóhoz, az életükért küzdve verdestek a szárnyukkal és lábukkal, míg a könyörtelen fénysugárban, mely odacsalogatta őket, meg nem égtek, és le nem hullottak a tiszta utcára. Az idegen föld heves fénysugara felzabálta a csillagokat.

A kaszárnyában egy beszédhibás kapitány hallgatott ki bennünket. Raccsolt, nem tudta kimondani rendesen a ž, ľ, ť, dž, ň és a cirkumflexes ô hangot sem, helytelenül ejtette ki a nevünket, szinte magamra sem ismertem. Nevünket felírta egy formanyomtatványra, és megfosztotta az összes szárnyacskától és háztetőtől.

– Ilyen cicomára itt nem lesz szükség.

Áthúzta a kedvenc nőinév-végződésemet is, apám és bátyám vezetéknevével ruházott fel. Mindketten ott ültek némán, és megbocsátották ezt a csonkítást. Mihez kezdjek ezzel a kimért férfi vezetéknévvel? Remegtem az éhségtől.

A kapitány elégedetten támaszkodott.

– Azért szöktek át hozzánk, mert itt szólás- és véleménynyilvánítási szabadság van?

A hármas szóösszetételt nem ismertük: *Meinungsäusserungsfreiheit*. Most ennek a férfinak el kell mondanunk a véleményünket, hogy ágyat és takarót kapjunk? Ha az ember kimondja, amit gondol, azzal csak viszályt szít, magányossá válik és magánzárkába kerül.

A parancsnok hiába várt a válaszra, aztán gyanúsan lehalkította a hangját:

– Milyen vallásúak?

Féltem, hogy anya és apa alkut köt az ördöggel, és előhúzzák az istenkártyát, de hűek maradtak az istennélküliségükhöz, és hallgattak:

Ekkor a férfi felém fordult.

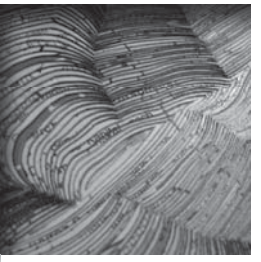

– És te, kislány, miben hiszel?

– Egy jobb világban.

– Akkor jó helyre jöttél. Szívélyesen üdvözlünk!

Rám kacsintott, bélyegzőt nyomott az űrlapra, ezzel megpecsételte az új sorsomat.

Egy csontos nő együttérző pillantások kíséretében hosszú folyosókon vezetett végig bennünket. Körülnéztem, kerestem azt a szerencsétlent, aki kiérdemelte ezeket a pillantásokat, de csak a pusztaság volt mögöttem. Ez a festetlen arcú, tupírozatlan hajú nő együttérzést tanúsított irányomban! Végigtapogattam a testem, még egészben voltam. Útban a menekülteknek szánt ágy felé megéreztem, mennyire bénult a lelkem. Aztán kiosztották a durva, kockás pokrócokat. Honfitársaink a tornateremben tábori ágyakon üldögéltek. Kerestem a szemükben a meggyőződést, amelyet el akartak dobni maguktól, de csak elvakított éjjeli lepkéket találtam. Amikor vicceket mesélt valaki a megszállásról, előtört belőlem az elveszettnek hitt nevetés, de azon nyomban elfojtották a könnyek. Diktatúránk utolsó viccét sirattam meg. Ezután demokratikusan, viccek nélkül kell majd élnünk. Honfitársaim ismeretlen országokról beszélgettek, azon civódtak, hol lenne jobb élni. A kockás plédeket összehajtogattuk, úgy hagytuk ott, ahogy kaptuk, és ismét útra keltünk.

Történetünket illetően az a legnagyobb képtelenség, hogy legjobb barátaink támadtak ránk, és a szövetségesek csapatai elől menekülve végezetül az ellenséges országban kötöttünk ki. Éjfél előtt értünk egy városba, egy menekültekkel teli kis szállodában saját szobát és kosztot kaptunk, de csak a legolcsóbb ételeket rendelhettük. Mindegy volt, biztos a drágábbak is hasonlóan ízletelenek. Nagyanyám kiadós nemzeti ételeit itt egészségtelennek tartották. Volt *Käse* – kemény sajt, de nem szabadott róla beszélni.

– *Rede keinen Käse* – ne beszélj bolondokat – mondta a tanár a nyelvtanfolyamon.

Ott barátkoztam össze Marával, aki szintén a honfitársam volt. Irigyeltem a bélelt melltartóját. Jó barátnőhöz híven lopott egyet nekem is. A nyelvtanfolyam után ruhákat nézegettünk, amelyek kint lógtak, magukra hagyatottan, mint a könnyű prédának számító idegen nők. A teljesen dísztelen (mint amilyen az én új férfi vezetéknevem) gyűrött szövetnadrágot viselő, sovány nők valóban úgy mentek el a kiakasztott ruhák mellett, hogy figyelemre sem méltatták a csillogó taft miniszoknyát és az aranyosan csillogó bársonykabátot.

– Ezek nem csajok, mert ha azok volnának, biztosan rávetnék magukat ezekre a göncökre – jegyezte meg Mara. – Milyen szomorú, hogy nem kellenek senkinek.

Miután Mara szégyent hozott a nemzetünkre, írtam neki az ifjúsági otthonba:

Kedves Mara! Igazságtalan, hogy nem láthatod a kiárusítást. A miniszoknyákon piros árcédula lóg, olyan, mint a véresre sírt szem.

Mara nem három év, hanem három hónap múlva jött vissza. A bíróságok büntetéskiárusítást tartottak.

A fordítóiroda főnökasszonya megdorgálja a nemzetközi nyelvi napszámosok seregét:
– Csak közvetítünk, nem avatkozunk bele!

Nem lóg kontinentális hasadékban, nem ismeri a kultúrák összeütközésekor keletkező robajt. Minden tolmácsolás előtt gondosan az agyamba vésem: Vigyázz, hagyd, hogy a part az maradjon, ami. Ne te légy a híd, aki állandóan szolgálatra kész és segít, mert eltaposnak és összedőlsz. Légy a nyelvek kompja. Vidd át az utasokat a túlpartra, rugaszkodj el, aztán gyorsan töröld ki az arcukat az emlékezetedből.

Ennek ellenére mégis van, ami mindkét partról ráragad a révészasszonyra. Három nyelvből fordítok. Ha megkapom a megrendelést, felpattanok a biciklire, és a kerekek nyikorgását hallgatva azt találgatom, vajon a mai utasaim melyik országból érkeznek. Szeretem azt a pillanatot, amikor előttem áll az ember, és a nyelv felfedi magát. Gyakorta már pár másodperccel korábban kitalálom. A szájformán látom, milyen hangpárokat formált. Aztán köszönök, és az üdvözlésbe belefoglalom a nyelvet. A nyelvek különös lények. Itt élnek közöttünk, lődörögnek, megtáncoltatnak, morajlanak, akadoznak, csacsognak. A nyelveket mi éltetjük és ruházzuk fel jelentéssel, így telítettek vagy elnyűttek, alultápláltak vagy elegánsak. Ha fáj a fejem, érzékenyebb vagyok a hangokra. Az ingerült, átható hang kettészeli az agyam, hunyorgok a fájdalomtól. Ha lágy a nyelv, megfürdöm benne és gyógyulni kezdek.

A női klinika várótermében várandós asszony ül a férjével, felismerem őket az elveszettségükről. Széles mosollyal lépek oda hozzájuk, arcukra azonnal kiül a feszültség. Ahonnan jöttek, ott nyilvános helyen a mosoly gyanús. Aki nevet, akar valamit. Amikor a nő a nőgyógyász vizsgálóágyán fekszik, és az ápolónő a hasa köré rögzíti a műszer fekete hevedereit, gúzsba köti az állapotát. A terhes nő egész nap nem megy ki a fejemből, mindenről eszembe jut, azon aggódom, a szülési fájdalmak közepette érti-e majd a „nyomjon" szót. Megpróbálok megnyugodni: De igen, ha a bába erélyesen felkiált: „Nyomjon!", a szülő nő megérti

a felkiáltás sürgetéséből, mit kell tennie. Ekkor mintha kiáltást hallanék,mintha egy hegyes has lelapulna. Ebben a pillanatban megcsörren a telefon. Azonnal menjek a szülőszobára. A szülésznő odakiált:

– Már nyolc centire nyitva van – és kiküld.

A folyosón, a vastag ajtó előtt az orvosnő sietősen kérdezgeti a férjet:

– Volt a családban rendellenesség vagy ikerterhesség?

– Nem.

– Cukorbetegség? Szívproblémák?

– Nem, az sem.

– Droghasználó? És hogy áll az alkohollal? Dohányzik? Depressziós?

– Egészséges! – kiált fel hangosan a férfi.

Teljesen kikapcsol az agyam, megnémulok. A kitáguló méhszáj beszippantotta a nyelvemet. Rövid időközönként kiáltás hallatszik a műtőből, olyan, mint a bagolyvinnyogás. Egyszer csak abbamarad, aztán halk, nyafogó sírás szűrődik ki.

A férj nyakába vetem magam.

– Megcsinálta!

Az ég felé emeli a kezét:

– Az isten minden vágyát teljesítse!

Egy görögdinnyét kotor elő a hátizsákjából, és átnyújtja. Az arca égő lampion, az orcája megduzzad, mintha valaki kéjgázzal töltötte volna meg, mosolyra nyílik a vasárnapi délutánban. A szülőszobán a méhlepény egy tálcán feketésvörös kupaccá merevedik, az ifjú anya meztelenül, kinyúlt hassal, mozdulatlanul hever, oldalra fordítja a fejét. Az újszülött kinyitja a szemét.

Elhagyom az összes nyelvet, és odahaza az egész dinnyét megeszem.

A forradalom előtti múltban találtuk magunkat. A falon lévő jelszavak nem a társadalmi különbségek megszüntetését hirdették, hanem arra csábítottak, hogy többrétegű habszivacs matracon feküdjünk. Egy megnyerő külsejű férfi az egyik plakáton azt ígérte: *Gondoskodunk Önről*, elárulta, hogy a gondoskodása megvásárolható. A mosolygó háziasszony *Ön a legjobbat érdemli* felkiáltással arra kényszerített, hogy vele együtt essünk térdre és súroljuk fel a konyhakövet.

Mara felháborodott.

– Talán azért hagytuk el a hazánkat, hogy szabadon választhassunk a különféle mérgező tisztítószerek közül?

Itt nem volt olyan tömeg, amelyben elvegyülhettünk volna, mint egykor odahaza a gyári munkásokat éltető felvonulásokon. Csak két hosszú hajú srác vitt egy transzparenst, melyen ez állt: *Jogunk van a lustasághoz.* Olyan komoly arcot vágtak, mintha mindeközben dolgoznának. Marával felkerestük a helyet, ahol az emberek örömmel préselődnek egymáshoz. De a moziteremben csak pár férfi lézengett. Mivel ebben az országban a nők nem rendelkeztek választójoggal, nyilván moziba sem jártak. Ám a filmnek egyáltalán nem volt politikai tartalma. Két barátnő a nappaliban épp kávézott és süteményt eszegetett. Egy férfi volt még ott, s amikor levetették a melltartóikat, a nézők közelebb húzódtak hozzánk. A science fiction jelenetnél, amikor a főhős kigombolta a nadrágját, kimenekültünk a teremből.

– Ezentúl biztos nem megyek el senkivel, aki sütizni hív – jelentette ki Mara.

Ám a magánszférát, amely mindenütt kint lógott a falakon és a hirdetőoszlopokon, csak ott láthattuk. Az itteniek nem ajánlották fel az idegenből érkezetteknek, hogy a lustasághoz való jogukat a heverőjükön érvényesítsék. Viszont díjtalanul bemehettünk abba a tiszteletet parancsoló épületbe, amely úgy nézett ki, mintha a legfelsőbb bíróság, a természettudományi múzeum és a főpályaudvar ötvözete lenne. Több emeleten üvegkupola alatt állították ki a tárgyakat, visszafogott árcédulákkal. Javarészt felesleges, ám színes, különféle anyagból készült dolgok voltak, méltóságteljesen trónoltak a fényárban. A magas kultúra bizonyítékaiként. Az ősanyagból alakultak ki, természetes kiválasztódással. Micsoda fajgazdagság, számtalan átmeneti faj, mely mutációval jött létre. Nálunk odahaza egyféle kenyér volt, egyféle rúzs, egy anya, egy párt, egyféle halkonzerv és csak nagy ritkán egy nejlonharisnya. Mint a világ teremtésekor.

Kegyetlenség lett volna azokra a dolgokra nézve, ha csak egyet választunk, az összes többit pedig visszautasítjuk. Kiténferegtem, leültem egy padra a parkban, és lecsupaszítottam magamban a zavarba ejtő vágyaimat, míg végül nem maradt csak egyetlen kívánságom. Aztán rákényszerítettem magam, hogy vakon ismét bemenjek az épületbe. Bár nem vettem tudomást a dolgokról, mégis ellenállhatatlanul odavonzottak. Ha valaki itt be akart vásárolni, vaknak és süketnek kellett lennie. A záróra előtt nem sokkal a derekamra kötöttem egy széles övet. A maradék pénzem egy férfinak adtam, aki ott ült a járda szélén,

kirekesztve a megvásárolandó tárgyak világából. Az álla szőrös volt. A kutyája mozdulatlanul, összegömbölyödve kuporgott mellette az üres tálka mellett, mint egy tárgy, de nem volt rajta árcédula. Ha a hajléktalanok színes, sima műanyagból lennének, leporolnák, beáraznák és kényeztetnék őket, egészen a kiárusításig. A szerencsétlenségük abban állt, hogy éltek és nem csillogtak.

Mara szólt, hogy van egy hely, ahol bekukkanthatunk a házak belsejébe, állítólag a nők csipkés-fodros alsóneműben és csizmában ott ülnek a kirakatban, mint a tárgyak. És a férfiak nem szabadítják fel őket ebből a helyzetből, csak rövid időre bérlik, majd ismét visszakerülnek a kirakatba. És a nők nem menekülnek el, szépen becsomagolva, mozdulatlanul ücsörögnek a helyükön, mint a tárgyak. Mert a demokráciában a tárgyak többségben voltak, hatalommal rendelkeztek, az emberek szolgálták őket, és 9,99-es számmal és azok változataival értékelték azokat. A nulláktól féltek, mint a hajléktalanoktól. Ha valaki nulla volt, hajléktalanná vált.

Idegen helyen ül a visító lányával egy szobában, aligha megy ki vele a lakásból. Szégyelli, hogy a gyerek örökké kiabál.

– Örült a lányának, amikor először megpillantotta? – kérdezi az idegorvosnő.

– Megkönnyebbültem.

– Gyakran volt ideges a várandóssága alatt?

A nő elsírja magát. Az orvosnő elnézést kér, amiért a múltat bolygatja. A hangom egyenletesen gördülékeny mindkét nyelven, ügyelek arra, hogy fenntartsam a szemkontaktust, a fejem egyszer jobbra, másodszor balra fordul. A szemkontaktus a szakmához tartozik. Sőt több is ennél, a tekintet ezen a délutánon az anamnézis része. Ugyanis a kétéves kislány még sosem nézett nyugodtan, hosszan az anyjára. A háborúban a megszállóktól féltek. A háborút követő időszakban a saját honfitársaiktól, a kollaboránsoktól rettegtek, akik pirkadatkor betörnek a házba, elhurcolják az embereket, és a megcsonkított holttestekért pénzt kérnek a családoktól. A férjét ritkán látta, minden éjszakát máshol töltött, egyszer az erdőben, máskor a rokonoknál aludt. Ám egyszer, amikor a harmadik hónapban volt, a férfit elfogták, öt nap után engedték el tíz juh ellenében. Nem tudom, mit tettek vele a kínzókamrában. Ezután más ember lett. Semmi mást nem akart, csak elmenni. Éjszaka lépték át infravörös kamerák mellett a határt, egy embercsempész kíséretében. A hasában gombolyaggá változott a rettegés, a magzata a hasfalhoz bújt. A várandós asszony a menekülttáborban teljesen összeroppant. Ott feküdt éjszaka egyedül az üres kórházi szobában, a nagy idegenben, mintha egyedül lenne a világegyetemben. Vérnyo-

mása az egekbe szökött. Még nem jött el a szülés ideje, de az orvosok azt mondták, a gyereket meg kell szabadítani ettől a nyomástól.

A férj találkozgat a honfitársaival, politizál, nyelvtanfolyamra jár. Az asszony a szobában marad a gyerekkel. Nagy a forróság, túl párás a levegő, napközben is félig lehúzza a rolót. Sosem kiabált, még akkor sem, amikor bombáztak. Nem illik elveszíteni az önkontrollt. A lánya hordja magában az anya elfojtott kiáltásait, artikulálatlan hangokat kiad ugyan, de nem beszél. Az anya megnémult, elhagyott hazájára gondol, gondolatai a kislányba szivárognak, mint a lyukas edényből csöpögő víz. A lány nem érzékeli a széles horizontot, félelemmel hordták ki. Beszűkülten látja a világot.

– Autisztikus zavar – mondja ki pár héttel később az idegorvos a diagnózist.

Az apa fénytelen szeme besárgul és megdermed, behúzza a nyakát, a válla leereszkedik. Homlokáról és szőrös karjáról is csöpög az izzadság. A fej nem érti, mi az az autizmus. A test érzi, halottnak tetteti magát. Aztán előtörnek belőle a szavak. Az új szerencsétlenség előhívja a régit, felidézi, hogyan hurcolták el, teli homokzsákkal ütötték a fejét, míg alá nem írta, hogy minden parancsot engedelmesen teljesít, még ölni is fog. Megadta magát, ugyanúgy visszahúzódott a csigaházába, mint most. Egyik szemére megvakult, állandóan zúg a feje. Még mindig fél. Úgy érzi, megbüntette a sors, nem lehet leállítani, panaszkodik a forgalmas út mellett lévő kétszobás lakás, a szociális hivatal miatt, amely arra kényszeríti, hogy munkát keressen.

– Nem tanultam ki semmilyen szakmát, háború volt. És az itteni nyelv egyszerűen nem megy a fejembe.

A kislány odacsapja a fa építőkockát a talajhoz, tombolni kezd, grimaszokat vág, csikorgatja a fogát. Engem nem lát, nagy kocka vagyok, amelyet az agya nem képes befogadni. Szelektív és kitartó, a részletek megszállottja, sosem fog örülni a virágba boruló tavasznak.

– Nem fogad szót. Gondolja, hogy elkényeztettük? – sóhajt fel az anya, és attól való félelmében, hogy rossz szülőknek tartjuk majd őket, hozzáteszi: – Pedig szigorúak vagyunk, még meg is verjük. Ez megnyugtatja.

– Mert ez a testbeszéd – magyarázza az orvosnő.

– A gyerekorvos a hibás. Hiszen megkérdeztem, nincs-e túl kevés tejem, és csak legyintett. Közben meg a lányom visított az éhségtől.

– Az autizmust nem az éhség okozza – mondja az orvosnő nyugodt hangon.

Az apa ellentmond:

– Én aztán tudom, mi az az éhség. Az éhségtől az ember nem lesz okosabb.

A háborús övezetekben még a hadiállapotok után is sok gyerek jön különféle rendellenességgel a világra. Gyorsan küblibe dobják és eltakarítják őket, a Down-szindrómásokat pedig a házakban rejtegetik. Egyszeriben ennyi sok rendellenesség... Járulékos károk. A fogyatékkal élő gyerekek csorbát ejtenek a család becsületén. De nem az elkövetőkén.

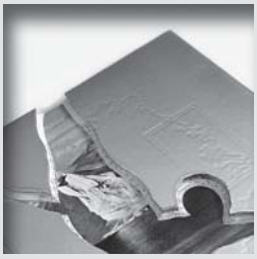

Egy új építésű lakásba költöztünk be a külvárosban. A szüleim egy vegyi festékeket gyártó cég tizenkettedik emeletén kaptak munkát. Anya büszke volt, hogy neki köszönhetően a világ színesebbé vált. Miután megkapták az első fizetésüket, elmentünk bútort vásárolni. Egy családi ház pincéjében a háziúr alig használt háztartási berendezéseket és bútorokat mutatott, és elmondta, mennyibe kerül, erre anyám a fejét csóválta és csettintett a nyelvével. A háziúr minél figyelmesebben nézett bennünket, annál inkább elszomorodott. És mintha ez felvidítaná, kezdte lenyomni az árakat. Addig csökkentette, míg anyám rá nem bólintott. Ez a férfi a jelenlétünkben szégyellte a házikóját, a nyugalmát, amelyben élt. Amiatt is restelkedett, hogy nem tehet semmit az igazságtalanság ellen, amely a hazánkat érte, majd' elsüllyedt szégyenében, amiért anyám ennyire örült a használt bútorának. Bár megilletődött, mértéktartóan ügyelt arra, ne alázzon meg bennünket a túl alacsony árú portékájával. Akkor még nem tudtam, hogy létezik tisztességes megszégyenülés is, de épp ez volt az, amivel szembetaláltuk magunkat az idegen helyen a polgári limlomok között. És ahogy az a köszöntő ceremóniáknál dukál, ajándékot is kaptunk. Amikor rákérdeztem, mennyibe kerül egy piros kilim szőnyeg, a férfi felemelte a padlóról, óvatosan, mint egy újszülöttet, és azt mondta:

– A tiéd.

Nem sóhajtott fel, nem is nyomott nyálas puszit a homlokomra. Így tudtam meg, hogy a jó érzéseket itt elpalástolják és partizánként csendesen elrejtik. Este lefeküdtem a kilim szőnyegre, és sírtam. Azóta a sírás heti egyszer meglátogatott, kitártam előtte az ajtót, és egész éjszaka együtt maradtunk. Az egyik ilyen éjjel tudatosítottam, mennyire gazdag vagyok. Volt valamim, ami a szégyent érző férfinak nem: tragikus sorsom. Nem kellett gondot csinálnom abból, hogy elveszíthetem. Azzal sem kellett törődnöm, hogy időközben veszít az értékéből. A tragikus sors állandó értéket képviselt. Azok az emberek, akik csak kis szerencsétlenséget ismertek, mindenféle banális dolgon idegeskedtek.

Itt nem volt sosem gond az árubeszerzéssel, minden a rendelkezésünkre állt, volt mosógép, autó és tisztítószer. Anya arra a következtetésre jutott, hogy boldogok vagyunk.

– Mi a bajod állandóan, te morcogi, nevess már egy kicsit! – mérgelődött.

Amióta elvesztettem társadalmam széles védőburkát, állandóan magamat sajnáltam. Kelletlenül dacoltam az ismeretlennel. Tárgynak éreztem magam, amelyet anyám beállított egy idegen házba, mint a gyereklány menyasszony, száz évvel ezelőtt, akit egy országhoz adtak nőül, egy szigorú öregemberhez. Szeretnem és tisztelnem kellett, egész életemben hű-

nek lenni hozzá. De minden elárult, amitől ember az ember. Anyám nem mutatott be száz herceget, nem kérdezte, kit választok és férjhez szeretnék-e menni egyáltalán.

Csak erélyesen kijelentette:

– Itt nincs elnyomás.

Az országom jelentette a játékos anyaméhet, a mosolygós barátnőket, a természetes összetartozás élményét, a meleg fuvallatot, amely elrepített. Kopoltyúm volt, és egyszeriben partra vetettek, hallottam, hogy nő a tüdőm, és fájdalmat okozott minden egyes lélegzetvétel. A bátyám továbbra is vert, mintha nem humánus társadalomban élnénk. Elköltöztem.

A világ szétesett az én világomra és az idegen országéra. A *férjemnek* neveztem. Amikor a férjemre néztem, azt is láttam, amit ő nem lát. Nem volt hold alakú arca, az ő arca olyan volt, mint a búzaszem, hosszúkás és kemény. Sosem pihent meg rajta a tekintetem, mert állandóan csírázott, új hajtást növesztett, megérett a következő, az azt következő és az az utáni aratásra. Hogyan aludt? Szívesen a kezembe vettem és megsimogattam volna, de féltem. A *férjem* szavait azonnal tettek követték. Ha körvonalazódott benne egy gondolat, nem engedte csapongani, nem volt hőlégballon, amelyet tétlenül bámulhatunk, azonnal megragadta, lehúzta a földre és tervezni kezdett. Megtervezte az időt, a helyszínt, a menetét, és kiküszöbölt minden véletlen eseményt vele kapcsolatban. Azt gondoltam, ha otthon akarom itt érezni magam, a férjemre úgy kell tekintenem, mint a honfitársaimra, akik inkább történeteket meséltek és álmodoztak ahelyett, hogy cselekedtek volna. Ez a feladat megingathatatlan hegycsúcsként magasodott fölém, melyek szép időben előbukkantak a távolban.

Vályi Horváth Erika fordítása

MADONNA 3.

N. TÓTH ANIKÓ

TÉR HATÁROLTA TUDAT

MARAKÉŠ ÉS JASNÁ HORKA A MÍTOSZ ÉS VALÓSÁG HATÁRÁN

Václav Pankovčín (1968–1999) és Kálmán Gábor (1982) több közös vonással rendelkezik: bár nem egy időben, de Cseh/Szlovákiában szocializálódtak, kiváló prózaírók, elsősorban a kisformák művelői, pályájuk elején, azaz húszas éveik második felében sajátos mítoszokból és autobiográfiai elemekből mindketten felépítettek egy települést – Marakéšt, illetve Jasná Horkát, mely szövegvilág(ok) kitüntetett helyet biztosított(ak) számukra a szlovák, illetve a magyar irodalomban. Václav Pankovčín életműve ugyan sajnálatosan korán (a szerző 30. életévében) lezárult, kanonikus pozíciója azonban szilárdnak tűnik;[1] Kálmán Gábor alábbiakban vizsgált első kötete komoly kritikai visszhangot váltott ki (nemcsak a magyar, hanem – Karol Wlachovský 2014-ben megjelent fordítása jóvoltából – a szlovák recepcióban is), 2012-ben megkapta a legjobb első kötetért járó Bródy-díjat, valamint 2016-os *Temetés* c. regényét is komoly szakmai figyelem kíséri. Közös irodalmi felmenőket is találunk, ha összevetjük a két prózavilágot: a dél-amerikai – általában mágikus realista címkével jelölt – szerzők közül Gabriel García Márquez, közép-európai kapcsolódási pontként[2] pedig Franz Kafka és Bohumil Hrabal neve emelhető ki. Pankovčín szlovák „rokonaként" a nemzedéktársak közül Pavol Rankovot, Marek Vadast, Vladimír Ballát, Tomáš Horváthot említik a tanulmányok és áttekintések,[3] az idősebb kortársak közül Rudolf Sloboda, Dušan Dušek, Peter Jaroš, Vincent Šikula, Dušan Mitana, Stanislav Rakús prózájával hozzák kapcsolatba,[4] illetve időben távolabbi, 19. századi viszonyítási pontként Ján Chalupka neve is felmerül.[5]

Kálmán Gábor *Nova* c. kötete a magyar irodalmi kontextusban Bodor Ádám *Sinistra körzet*ével, Tar Sándor *A mi utcánk* c. kötetével, Háy János istendrámáival és *A gyerek* c. regényével, Grecsó Krisztián *Pletykaanyu* c. kötetével rokonítható, de a mikszáthi hagyomány nyomai is tetten érhetőek szövegeiben.[6]

Pankovčín *Marakéš* (1994) és Kálmán Gábor *Nova* (2011) c. kötetének megjelenése között csaknem két évtized telt el. A számtalan közös vonás ellenére eltérés mutatkozik abban, hogyan viszonyulnak a szerzők a kisprózaformához és a nagyobb szerkezetekhez. A pankovčíni szövegek műfaji besorolása kevésbé tűnik problematikusnak: olyan elbeszélésekként (rövidtörténetként vagy egyes darabjai „prípoviedka"-ként, mely szerzői terminus technicus magyarra lefordíthatatlan, illetve nagyobb terjedel-

1 2000-ben az eperjesi egyetemen konferenciát szenteltek neki, melynek anyaga kötetben is napvilágot látott, valamint lásd pl. Marta Součková, Zoltán Rédey, Radoslav Passia áttekintéseit.

2 Zoltán Németh, *Postmodern Literature in Central Europe. The Threefold Strategy*, Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, Nitra, 2015, 39–40.

3 Vö: *Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján Sabol, Marta Součková, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, Petrík 7., Šišmišová 25.

4 Anna Valcerová, *Človečina smrdí. = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján Sabol, Marta Součková, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 19.

5 Tibor Žilka posztmodern Kocúrkovónak nevezi Marakéšt – Kocúrkovo, Ján Chalupka drámája a maradiság, ostobaság, kispolgári szemlélet szimbóluma a szlovák irodalomban, sőt kultúrtörténetben. Tibor Žilka, *Dobrodružstvo teórie tvorby*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoeurópskych štúdií, 2015, 40.

6 Vö. Tarján Tamás, Vass Norbert, Saly Noémi, Lengyel Imre Zsolt, Pogrányi Péter, Veress Zsuzsa, Darvasi Ferenc megállapításaival.

mű novellaként) határozzák meg magukat, melyeket ciklussá szervez az azonos tér, vagyis a címben megnevezett falu, valamint a faluközösség, melynek tagjai átjárnak a szöveghatárokon. Kálmán Gábor *Nová*ja sokkal inkább a műfaji átmenetiség kérdését veti fel, amire a recepció rendre ki is tér, és leginkább bizonytalanságban hagy: az ajánlatok között szerepel a novellafüzér vagy regényelőzmény (Benedek Anna), a köztes műfaj a regény és a novellaciklus között (Pogrányi Péter), a *Sinistra körzet*-szerű mintázat mint önálló műfaj (Lengyel Imre Zsolt), a kisregény (Vass Norbert), sőt a novellafüzér-regény (Tarján Tamás). Itt is egyazon térben, Jasná Horkán zajlanak az események, melynek szereplői szintén az egyik történetből a másikba vándorolnak, de az előre- és hátrautalások, a sűrű szövésű motívumháló, az ismétlésalakzatok, a fokozatosan kibontott szereplői kapcsolatok a töredékes szerkezetet sokkal erősebben összetartják, újraolvasással puzzle-szerű tabló állítható össze belőlük, inkább a regény felé mutatnak, míg a pankovčíni novellák határozottabban őrzik függetlenségüket.

Mindkét szövegegyüttes meghatározó kronotoposza a változhatatlanságba dermedt falu: Marakéš a kelet-szlovákiai kultúrtájhoz tartozik, Jasná Horkát a közép-szlovákiai régióban helyezi el szerzője. Mindenféle centrumtól távol esik mindkettő, ráadásul geopolitikai határsávban fekszenek: Marakéš a szlovák–lengyel–ukrán határ közelében (vagyis a nyugati és a keleti szlávok határzónájában), Jasná Horka pedig a szlovák-magyar nyelvhatáron, jellegzetes közép-európai térben tehát. A kötet- és novellacímben is kiemelt Marakéš imaginárius hely: az elbeszélő határozottan kitér a szerzői biográfiából ismert szülőfaluval való azonosítás elől, amikor többféle módon is hangsúlyozza, hogy Marakéš nem Papín (azaz Papháza), hanem fikció. Egyrészt geográfiai koordinátáit látszólag konkrétan, ám nyilvánvalóan jókora adag iróniával adja meg: „Alaszka és a Szahara között félúton", illetve az elbizonytalanítás eszköze a „valahol Kelet-Szlovákiában" és a „senki sem tudja pontosan, hol" szöveghely. (Vagyis tetszőlegesen bárhol elhelyezhető, az ott tapasztaltak bármely falura kiterjeszthetőek.) A település neve létező toponima: Marokkó egzotikusnak számító (országnévadó) városa Marrakesh, nevének kölcsönzésével, sőt domesztikálásával (hiszen Pankovčín a szlovák helyesírás szabályai szerint fonetikus írásmódot, diakritikus betűt alkalmaz) a különlegességét, másságát, idegenségét emeli ki. Ezenfelül mágikus hely (carpentier-i értelemben a csodás való tere[7]), ahol hihetetlen események zajlanak az ott élők számára a lehető legnagyobb természetességgel. Ez viszont egyediségét, semmi mással össze nem téveszthetőségét bizonyítja. Mitikus-metaforikus megnevezéssel is él: Marakéš a világ

7 Vö. Bényei Tamás, *Apokrif iratok: Mágikus realista regényekről*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997, 31–40.

köldöke, ami azon túl, hogy felszámolja az ott élőkben a perifériára szorítottság nyomasztó tudatát, önmeghatározásukat is megtámogatja, valamint összekötő szerepet biztosít a generációk, vagyis a múlt és a jelen között. A marakéšiek az elbeszélő által ironikus távlatból bemutatott harmóniában élnek, ez az abszurd és groteszk elemeket is bevető távolságtartás szembemegy a szlovák irodalomban (is) hosszú ideig uralkodó idilli faluábrázolás kívánalmával. Marakéš egyébként nemcsak az 1994-es kötetben bukkan fel, ugyanitt játszódik a *Három nő a diófa alatt* (*Tri ženy pod orechou*) c. 1996-os kisregény, valamint fontos helyszíne az 1997-ben napvilágot látott *Szép temetés lesz* (*Bude to pekný pohreb*) kötet kiemelkedő novelláinak. A szerző első prózakötetében, a *Talán nem jöttem csak úgy* (*Asi som neprišiel len tak*, 1992) címűben egy Rantaprapán nevű település (kisváros) kapja ugyanezeket a geográfiai koordinátákat, ezért a kettőt akár azonosítani is lehet (Marakéš voltaképpen felváltja Rantaprapánt, talán a könnyebb ejtés vagy megjegyezhetőség érdekében; a korábbi toponima mindemellett erőteljesebben fikciós jellegű.)

Kálmán Gábor eredeti intenciójától eltérve nem a falunevet tette meg kötetcímnek, hanem a sokkal talányosabb, több nyelvben értelmezhető, így több konnotációval tágítható *Novát* választotta. A Jasná Horka településnév részben megfelel a szlovák helynévadási szokásoknak (ismerünk Krasznahorkát, Gömörhorkát, de létezik Hôrka, Hôrka nad Váhom, Hôrka pri Poprade; a horka a magyar nyelvben méltóságnevet jelent, itt inkább a szlovák jelentését vehetjük figyelembe, a hegyecskét, hiszen a falut hegyek veszik körül, azaz elhatárolják a külvilágtól). Jasná Horka a kudarcot, csődöt, leépülést, pusztulást tematizáló történetekből egyértelműen baljós (sinister) helyként rajzolódik ki, így a „világos, fényes" jelentésű jasná előtag a nyomasztó, sötét eseményfragmentumokkal sajátos feszültségben áll.[8]

A falu nemcsak tárgyi valójában, látványként, azaz földrajzi értelemben (tájbeli elhelyezkedésében), térbeli kiterjedésében (épületek rajzolatában) érzékelhető, hanem egy sajátos közösség létezésének ad keretet mind fizikai, mind mentális értelemben. A közösséget az együtt megélt események és az azokra való személyes emlékezés tartja össze,[9] vagyis egy közösséghez tartozni annyi, mint meghatározni a közösség tagjainak a saját (személyes és közös) múltjához való viszonyulásának módját.[10] Jan Assmann szerint az emlékezet kommunikációban él

8 Pavol Markovič, *Nové rozprávanie o starom svete*, http://kalmangabor.blog.hu/2015/04/07/recenzio_a_nova_szlovak_kiadasabol_a_romboid_folyoiratban (A letöltés ideje: 2016. augusztus 18.)

9 Pethő Anita, *Lehet-e egy romos malom emlékezethely?,* http://docplayer.hu/9853752-Irodalomertes-petho-anita-lehet-e-egy-romos-malom-is-emlekezethely.html (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

10 Jakab Judit, *Emlékezet- és identitáskonstrukciók – kánon nélkül,* https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/8982/1/EK_Evk_12_09_Jakab_249-251.pdf (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

és marad fönn, az ember kizárólag arra emlékszik, amit kommunikációban közvetít, és amit a kollektív emlékezet vonatkoztatási keretei között elhelyezni képes.[11] Az emlékezés alakzatai a mítoszok,[12] amelyek segítik az önmeghatározást és az önazonosság igazolását, valamint identitásbiztosító tudást közvetítenek, melyre a csoport saját egysége és egyedisége, vagyis más csoportoktól való elkülönülése tudatát építheti, ezenfelül a közösen „lakott" történetek elbeszélésével motiválják a közösségi cselekvést, az élet értelmezésének vetnek alapot.[13] Az elbeszélt, narratív identitás nyelvi-retorikai konstrukcióként erősen fikcionális természetű, a világot kizárólag nyelvi világként, a létet pedig nyelvi létként tételezi fel.[14] A falut tehát szövegként tudjuk csak elgondolni.[15] Nézzük tehát a *szövegfalukban* létrejövő identitáskonstrukciókat.

Mind Marakésben, mind Jasná Horkán élnek olyan, a kollektív emlékezet fenntartását biztosítani hivatott egyének, akiknek hozzáférésük van minden történethez, s állandó feladatuk beavatni ezekbe a közösség többi tagját is. Marakésben az elbeszélés képessége örökletes.[16] A kötet első ciklusának gyermek elbeszélője pl. a „briliáns" mesélőkével megáldott nagyapjától hallott történeteket mondja tovább, kiegészítve a hétköznapok tapasztalataival, a közösségi terekben felcsipegetett eseményekkel. A beszéd, a mesélés azonban nemcsak a kiválasztottak kötelessége, hanem mindenki számára fiziológiai szükséglet, a létezés bizonyítéka, rendszerint örömforrás. Aki nem kommunikál, azt kiközösítik.[17] A mesélők olykor egymást inspirálva, egymás szavába vágva igyekeznek túltenni a másikon képtelenebbnél képtelenebb történeteikkel. A narráció tehát a szabadjára engedett fantázia rítusa, melynek sajátos terei vannak: az egyik közösségi, ám zárt helyszín, a kocs-

11 Jan Assmann, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Bp., Atlantisz Könyvkiadó, 1999, 37.

12 *Uo.,* 53.

13 *Uo.,* 141.

14 Jakab, *i. m.*

15 Németh Zoltán, *Falupoétikák térben és időben*, Szépirodalmi Figyelő 2016/3, 25.

16 Anna Valcerová, *Človečina smrdí. = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 18.

17 Soňa Parilákovа, *Od rozprávania k poviedke, od púťových zázrakov k tajomnu života, sna a smrti, (Poznámky k autorským postupom v poviedkovej tvorbe Václava Pankovčína.) = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján Sabol, Marta Součková, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 98.

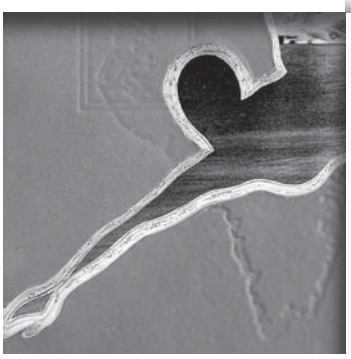

ma, a másik az intimebb, egyszerre zárt és nyitott udvar vagy kert, a természettel való harmónia szimbolikus tere, benne kiemelten fontos valamely fa (pl. alma-, szilva- vagy diófa), melynek védettségében elhangzanak a történetek, valamint – főleg a női beszélők esetében – a mondás szertartásának bensőséges színhelye, konvencionálisan a nők birodalma, a konyha. A marakéši identitáskonstrukciók gyakori szövegfajtája a legenda, a babona, a pletyka, az előítélet, valamint az álomelbeszélés. A kötet második ciklusában egy olyan elbeszélővel állunk szemben, aki megbízhatóan ismeri ezt a világot, de nem azonosul vele,[18] csak arra vállalkozik, hogy összeállítsa legendáriumát (vagy katalógusát), melyben feltárulnak Marakéš lakóinak mindennapjai. Ezek a hétköznapok a 20. század utolsó harmadában zajlanak. A konszolidáció időszakának időtapasztalata elsősorban a mozdulatlanság a változás és a változtatás lehetősége nélkül, amit voltaképpen a rendszerváltozás sem forgat fel. Mindez semmittevésre kárhoztatja a peremléten tengődőket. Kizárólagos cselekvésnek számít tehát a történetmondás. A történetek idejének és terének koordinátáival való határtalan manipuláció és annak mitologizálása olyan fiktív tartományt teremt meg, melyben szinte egyáltalán nem érvényesíthető a nem fikciós világ tapasztalati apparátusa.[19] A történetek szereplői gyakran atipikus fizikai jegyekkel (pl. Šalamaha úr hosszú hajjal, bajusszal és fogakkal születik), különleges tulajdonságokkal tűnnek ki (áthelyeződés térben, időben és kultúrában, gyorsan járás, természeti katasztrófa előidézése), áthágják a fizikai és a biológia törvényeket (pl. az almavirág simogatásra almává válik, Gonduľák férfi létére teherbe esik, majd söröshordót szül, Šalamaha egy mutatványos tűzoltólétráján

18 Eleonóra Krčméryová, *Ústretovosť voči príbehu a svetu (K prózam Václava Pankovčína) = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján Sabol, Marta Součková, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 66.

19 Radoslav Passia, *A Keleti-Kárpátok térségének irodalmáról*, ford. N. Tóth Anikó, Jelenkor, 2016/4, 423.

a mennybe távozik, a holtak beavatkoznak az élők életébe). A mitologizáló elbeszélésmód révén ünneppé válhatnak olyan közönséges tevékenységek, mint a bablevesfőzés vagy a hajvágás. Mindez a marginalitás feloldását, az eseménytelenség megszüntetését célozza meg, Pankovčín az archaikus eredetre visszavezethető történetek modernizálásával az evilági élet szürkeségét, egyhangúságát megtörni vágyó embert mutatja be.[20]

Jasná Horkán mindenkinek van egy bizarr története, mely rendszerint a családnévvel öröklődik, s melyet folyton felülír a szóbeszéd. A pletyka a történetek elsajátítását, sőt kisajátítását, eltulajdonítását is jelenti (az öregek úgy mesélik mások történetét, mint a sajátjukat). A hagyomány szóbeli átörökítése bizonytalanságot szül, ahány nézőpont, annyiféle történet, a konfliktusok megoldása vagy végkifejlete sokszor akár ellentmond egymásnak a különböző verziókban. A falu jelene a rendszerváltozás utáni évekre tehető, innen indul a közelmúlt – azaz két történelmi epizód, a szocialista éra, illetve a második világháború – eseményeinek nyomába a mindvégig megnevezetlen elbeszélő, valamint az elöregedő településen szinte egyetlen gyereknek számító Juro. Úgy akar részese lenni a történéseknek többek között, hogy felkeresi a régi (nagy) idők szemtanúi által sokat emlegetett helyszíneket (ilyen a romos malom és iskola, az elhagyott régi temető), de sem a kísértetjárta terek, sem a torzult történetek médiumán át nem jut el hozzá maradéktalanul a nagyapák és apák élménye.[21]

A profán apokalipszis mozzanatainak, a vég narratíváinak,[22] vagyis a közösség összes történetének korántsem derűs gyűjtőhelye két szétesett tudat. Az egyik birtokosa a bolondnak tartott Iveta, akit a falusiak babonából kerülnek, s ha véletlenül meghallják is, a maga elé motyogott összefüggéstelen történetfoszlányokat nem veszik komolyan. Hasonló „mindentudás" hordozója a törvényen kívüli, folyton részeg erdész, Ujo Fero, aki csak ritkán hajlandó megosztani történeteit, így nem tudja beavatni a közösség tagjait a múlt eseményeibe, ezáltal megtörik a folytonosság, a kollektív identitás erodálódik. Az elhallgatás a bizonytalanságot növeli, a nyomasztó titkok számát gyarapítja. Kommunikáció, magyarázat, értelmezés híján a falukö-

20 Marta Součková, *P(r)ózy po roku 1989*, Bratislava, Ars Poetica, 2009, 55.

21 Pethő, *i. m.*

22 Wirágh András, *Destruction Iasna-horcensis*, Tiszatáj, 2013/11, 116–119. http://tiszatajonline.hu/wp-content/uploads/2012/03/2013-november.pdf (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

zösség tagjai nem értik pontosan a körülöttük zajló történéseket (pl. nem tudnak azonosulni a 2. világháborúban egyik harcoló féllel sem). A két figura – Iveta és Ujo Fero – halálával éppen ezért pusztulásra ítéltetett Jasná Horka közös emlékezete is. A múlthoz való hozzáférés lehetőségét jelentené Štrofeková dédanyjának naplója, de a naplót csak a kései leszármazott ismeri, és a benne lejegyzett, családot kompromittáló adatok miatt rejtegeti, sőt megsemmisítésére készül, Juro pedig csupán az egyik kötetébe olvas bele véletlenül.

A kollektív identitást az erős lokális és regionális tudat erősíti, ami ugyanakkor a mástól, az idegentől való elhatárolódást is jelenti. A marakéšiek élvezik szülőfalujuk, az otthon biztonságát, büszkék az odatartozásukra, szívesen időznek egymás társaságában, elfogadják, tisztelik egymást. Sosem magányos figurák, egyszerre kötődnek a család, illetve baráti kör mikroközösségéhez és a falu makroközösségéhez.[23] Familiáris viszonyaikat jelzik a megszólítások: grammatikai értelemben a vocativusi forma, szemantikai értelemben pedig a családi kapcsolatok kiterjesztései (pl. a nagyapó értelmű dedo vagy a nagymama jelentésű baba nem mindig vérségi viszonyt jelent, inkább közvetlenséget, intimitást[24]). Ugyanakkor el is vágyódnak, sőt el is kerülnek szülőfalujukból, híres utazókká válnak, ritkábban a kényszer, mint inkább a kíváncsiság hajtja őket, s rendszerint visszatérnek. Az utazás valamikor reális téridőben valósul meg: a gyermek elbeszélő nagyapja pl. 1927-ben az anyagi boldogulás reményében Argentínában próbál szerencsét, majd kincsekkel: bizarr történetekkel megrakodva jön vissza. Más esetben az utazás álomban zajlik egzotikus tájakon: Baba Peťovát pl. arabok üldözik a Szaharában, vagy akkor ébred fel, amikor éppen egy szingapúri felhőkarcolóból zuhan ki. Az egyik marakéši polgár bizarr módon „áthelyeződik": Laco Kuľbaga elindul valahová, és akarata ellenére teljesen máshová érkezik (pl. az erdőbe tart és Tahitin köt ki, ahol aztán hónapokat tölt). Az áthelyeződés a tér és a fizikai törvények áthágását jelenti,[25] ami az imaginárius Marakéš nyitottságát bizonyítja: a tér megengedi, lehetővé teszi a kalandvágy kiélését. A másik oldalon viszont bünteti azt, aki sokáig van távol: vagy halottnak nyilváníttatik, vagy nem tud visszailleszkedni, s abba hal bele (különösen az, aki városi létformára cseréli a falusit). A *marakéšiség* a nyelvhasználatban is megpecsételődik: a zempléni dialektus stilizált változata, mely

23 Součková, *i. m.*, 48.
24 *Uo.*, 47.
25 Krčméryová, *i. m.*, 67.

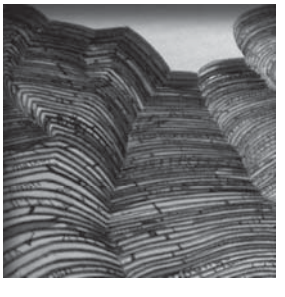

kizárólag a párbeszédekben van jelen, szellemesen élénkíti a szöveget,[26] a szófordulatok folklór elemeket is tartalmaznak, s megnyitják az alsó nyelvi regiszter (vulgarizmusok) csatornáit. A szlovák szövegben olykor idegen nyelvi kifejezések is előfordulnak (pl. a spanyol gaucho, hacienda, señor), melyeket a különösre fogékony, világot járt marakéšiek rögtön domesztikálnak. A beszélt nyelv jelenségei között érzékelhetjük a mondathatárok felszabadulását. Személyes identitásformáló és kommunikatív funkcióval bírnak a személynevek, melyek akár reálisan létezhetnek ebben a régióban (pl. Peťová, Kuľbaga, Hatyla, Gonduľák), de hangulatfestő szerepük is van (pl. Haňa Hrišaňa, Zuža Čubirka, Ďoďo Cvacinger, Lodojadambaba). A ragadványnevek viselőik tulajdonságait specifikálják (pl. Hluchá – süket, Mudrijáš – tudálékos, tudós, Fiťo – fitty, s már el is tűnt, a Sandokan pedig intertextuális viszonyban van egy hetvenes években nagy népszerűségre szert tett filmsorozattal). Nemzetiségre vagy éppen felvett vagy ragasztott nemzetiségre utalnak az olyan hibrid nevek, mint az Ilona Gonduľáková, a John Pavlínko az Endži Kavecký vagy a Chosé. A különböző nációjú, másságukat leginkább a nevükben hordozó emberek életének Marakéš békés keretet nyújt.

A Jasná Horka-iak szintén rendelkeznek erős lokális tudattal, de pontosan nem tudják megfogalmazni, mi is a közösségükbe tartozás záloga. Ehhez olykor az sem kell, hogy valaki ott szülessen, illetve akad olyan figura is (a beszélő nevű Urban), akinek hiába szülőfaluja, mégsem számít odavalósinak (voltaképpen saját magát zárja ki, mivel a falusi tér kiterjedése egzisztenciális kiszolgáltatottságban tartja, úgy érzi, lóg a semmiben, ezért menekül el). A Jasná Horka-iak magas kerítéssel elzárt udvarokban, apró ablakos házakban élnek, magányos, kommunikációra, bármilyen kapcsolatteremtésre alkalmatlan, kallódó figurák, legjellemzőbb tulajdonságuk a harag, a nehezen kordában tartott indulat, legfontosabb viszonyuk a gyűlölet, mely nemzedékről nemzedékre hagyományozódik akár évszázadokon keresztül. Aki elvágyódik, netán hosszabb-rövidebb időre el is távozik, kiesik az időből, halottnak nyilvánítják, mert a Jasná Horka-iak úgy gondolják, a helységnévtáblán túl nincs élet, vagy ha van, az számukra közömbös. Az esetleges visszatérőt élőhalottként vagy kísértetként kezelik (Tomáš néni, Iveta, Urban). Ha egy idegen veszi meg valamelyik megüresedett házat, azt kitörlik az emlékezetükből. Jasná Horka lokális tudatában fontos szerepet töltenek be a babonák (pl. az őrjöngő férjet más asszony aszalt ürülékével lehet lecsillapítani, vagy akasztott ember kötele kocsmapult alá helyezve biztosítja az

26 Součková, *i. m.*, 62.

üzlet virágzását, illetve a régi temetőbe nem temetkeznek, mert a holtak visszajárnak), a szokások (csak a családfőt szólítják vagy említik a vezetéknevén, s ha meghal, legidősebb fiára száll a név). A Jasná Horka-i lokális tudatban a Nova mítoszának van a legbiztosabb pozíciója. A nova egy direkttermő szőlőfajta, melyből gyenge minőségű bort lehet készíteni. A kívülállók szerint a nova megbolondítja az embert, tartós fogyasztása a belső szervek szétrobbanását eredményezi. A Jasná Horka-iak számára azonban maga az élet, hiszen a kiirthatatlan növény mindig bőséges termést ad, amiből meg tudnak élni (sokuknak szinte egyetlen tápláléka), ami határhelyzetekben akár a túlélésüket biztosítja. Ugyanakkor a történelmi események következtében újraalakuló világban nem képesek létezni, világvégét vizionálnak, kallódnak, vegetálnak, rosszabb esetben gyilkolnak vagy maguk ellen fordulnak. A nova tehát a destruktív változás jelképe,[27] mely nemcsak az emberekre gyakorol hatást, hanem a tárgyakra is – pl. a német katonák által szétlőtt pincéből kiözönlő nova szakadékba sodorja a tankot. A nova etimológiája Noé nevére vezethető vissza[28] – Jasná Horka a totális kilátástalanságban a pusztulás felé tart, a *Nova* c. kötet viszont szertefoszló történeteinek bárkája lehet.

Jasná Horkán különböző nemzetiségek – szlovákok, cigányok, magyarok, történelmi korszaktól függően átmenetileg németek, oroszok egzisztálnak vagy vegetálnak egymás mellett. A falu többségében szlovák, amit egyrészt a toponimák (maga a falunév, a szomszédos település, illetve az egyes dűlőnevek), másrészt a személynevek (pl. Havran, Sklenárová, Babka, Štrofeková) jeleznek, a kommunikáció nyelve is nagy valószínűséggel a szlovák, bár ez reflektálatlan marad, a reáliák pedig nem nyújtanak fogódzót (sanitka, ČSAD, JRD, slatina, botasky, ušanka), hiszen kétnyelvű közegben ezek a mindennapi kommunikáció elemei. A más nyelvűek a többség számára viszont *némák*: a cigány párocska artikulálatlan, inkább állati hangokat ad ki, a partizánharcok idején a falut hol elfoglaló, hol menekülésre kényszerülő németek pedig következetesen a nemec, azaz néma jelölőt kapják (a faluközösség számára dekódolhatatlan nyelven beszélnek, a szándékaik is kikövetkeztethetetlenek). A neve – Abafi – alapján magyarnak vélhető molnár iránti gyűlöletet inkább habitusa váltja ki, nem évszázados nemzetiségi feszültség következ-

27 Marković, *i. m.*
28 Tarján Tamás, *Faluhalál – Kálmán Gábor: Nova*, http://www.kultura.hu/faluhalal-kalman-gabor (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

ménye. Ráadásul Abafi malma egyszerre találkozási és ütközőpontot is jelent mind az otthoniak, mind az idegenek számára. Jasná Horka állandó és átmeneti lakosai leginkább gesztusnyelven, a test nyelvén érintkeznek (verekedés, gyilkosság, ölelkezés).

Mindkét novellagyűjtemény narratív, lokális-regionális, nemzeti, személyes identitáskonstrukcióiba beleszólnak a határhelyzetek, melyek lehetnek térbeliek, időbeliek, mentálisak, kulturálisak: vagyis a kint-bent, a falu-város, a múlt-jelen, a történelmi korszak- és politikai rendszerváltások, a magánélet és a nyilvánosság, az emberi és az állati, a lehetséges és a képtelen, a saját és az idegen, az élők és a holtak világa, a természet és a teremtett világ el is választja, össze is köti az egzisztenciális és morális határhelyzetekbe kerülő figurákat.

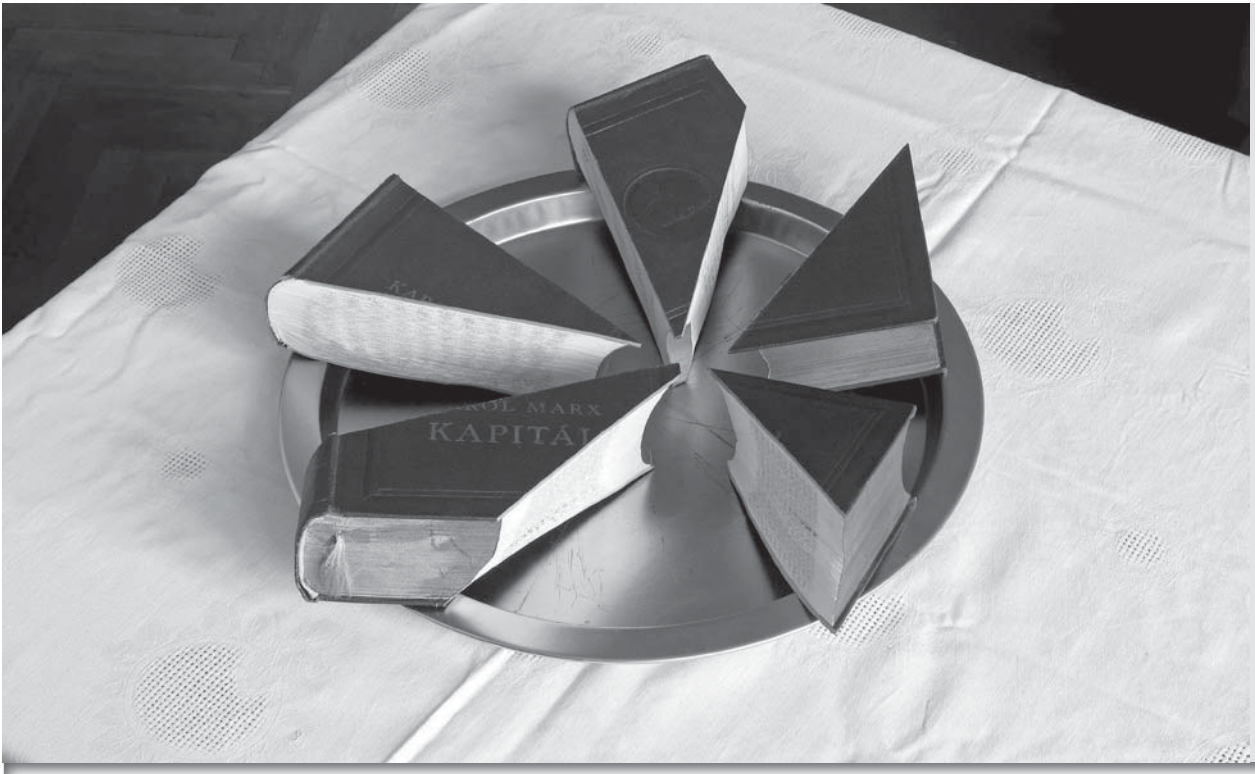

BIBLIOGRÁFIA

Jan ASSMANN, *A kulturális emlékezet: Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Bp., Atlantisz Könyvkiadó, 1999

BÉNYEI Tamás, *Apokrif iratok: Mágikus realista regényekről*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997

JAKAB Judit, *Emlékezet- és identitáskonstrukciók – kánon nélkül,* https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/10831/8982/1/EK_Evk_12_09_Jakab_249-251.pdf (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

Eleonóra KRČMÉRYOVÁ, *Ústretovosť voči príbehu a svetu (K prózam Václava Pankovčína) = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov,Vydavateľstvo Náuka, 2001, 64–69.

Pavol MARKOVIČ, *Nové rozprávanie o starom svete*, http://kalmangabor.blog.hu/2015/04/07/recenzio_a_nova_szlovak_kiadasabol_a_romboid_folyoiratban (A letöltés ideje: 2016. augusztus 18.)

Zoltán NÉMETH, *Postmodern Literature in Central Europe. The Threefold Strategy*, Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Central European Studies, Nitra, 2015

NÉMETH Zoltán, *Falupoétikák térben és időben*, Szépirodalmi Figyelő 2016/3, 25–31.

Soňa PARILÁKOVÁ, *Od rozprávania k poviedke, od púťových zázrakov k tajomnu života, sna a smrti (Poznámky k autorským postupom v poviedkovej tvorbe Václava Pankovčína.) = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 98–104.

Radoslav PASSIA, *A Keleti-Kárpátok térségének irodalmáról*, ford. N. Tóth Anikó, Jelenkor, 2016/4, 420–424.

PETHŐ Anita, *Lehet-e egy romos malom emlékezethely?,* http://docplayer.hu/9853752-Irodalomertes-petho-anita-lehet-e-egy-romos-malom-is-emlekezethely.html (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)

Vladimír PETRÍK, *Václav Pankovčín a tí druhí = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 64–69.

Zoltán RÉDEY, *Súčasná slovenská próza v kontexte civilizačno-kultúrnych premien*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, Ústav literárnej a umeleckej komunikácie, 2007

SALY Noémi, *Laudáció-féle a Bródy-díj átadása alkalmából*, http://www.litera.hu/hirek/laudacio-fele-a-brody-dij-atadasa-alkalmabol (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
Marta SOUČKOVÁ, *Od jedného k dvom (Rôzne podoby postavy v prozaických dielach Václava Pankovčína) = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 45–52.
Marta SOUČKOVÁ, *P(r)ózy po roku 1989*, Bratislava, Ars Poetica, 2009
Paulína ŠIŠMIŠOVÁ, *Hispánske korešpondencie v tvorbe Václava Pankovčína = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 24–32.
TAMÁS Zsuzsa, *„Novaközi" állapotok, Beszélgetés Kálmán Gábor Nova című kötetéről,* (Benedek Annával, Lengyel Imre Zsolttal, Pogrányi Péterrel), Irodalmi Szemle, 2013/5, http://isz.bici.sk/lapszamok/2013/2013-majus/1617-novakoezi-allapotok-beszelgetes-kalman-gabor-nova-cim-koeteterl (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
TARJÁN Tamás, *Faluhalál – Kálmán Gábor: Nova*, http://www.kultura.hu/faluhalal-kalman-gabor (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
Anna VALCEROVÁ, *Človečina smrdí = Kontexty tvorby Václava Pankovčína (Zborník materiálov z vedeckého seminára),* szerk. Ján SABOL, Marta SOUČKOVÁ, Prešov, Vydavateľstvo Náuka, 2001, 18–23.
VASS Norbert, *Beszélnek sokfélét – Kálmán Gábor Nova c. prózakötetéről*, Irodalmi Jelen, 2013/5, http://www.irodalmijelen.hu/05242013-1529/beszelnek-sokfelet-kalman-gabor-nova-cimu-prozakoteterol (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
VERESS Zsuzsa, *Bikavér, Frankovka modrá, Nova*, http://papairefi.blog.hu/2012/02/20/bikaver_frankovka_modra_nova (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
WIRÁGH András, *Destruction Iasna-horcensis*, Tiszatáj, 2013/11, 116–119. http://tiszatajonline.hu/wp-content/uploads/2012/03/2013-november.pdf (A letöltés ideje: 2016. augusztus 23.)
Tibor ŽILKA, *Dobrodružstvo teórie tvorby*, Nitra, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta stredoeurópskych štúdií, 2015

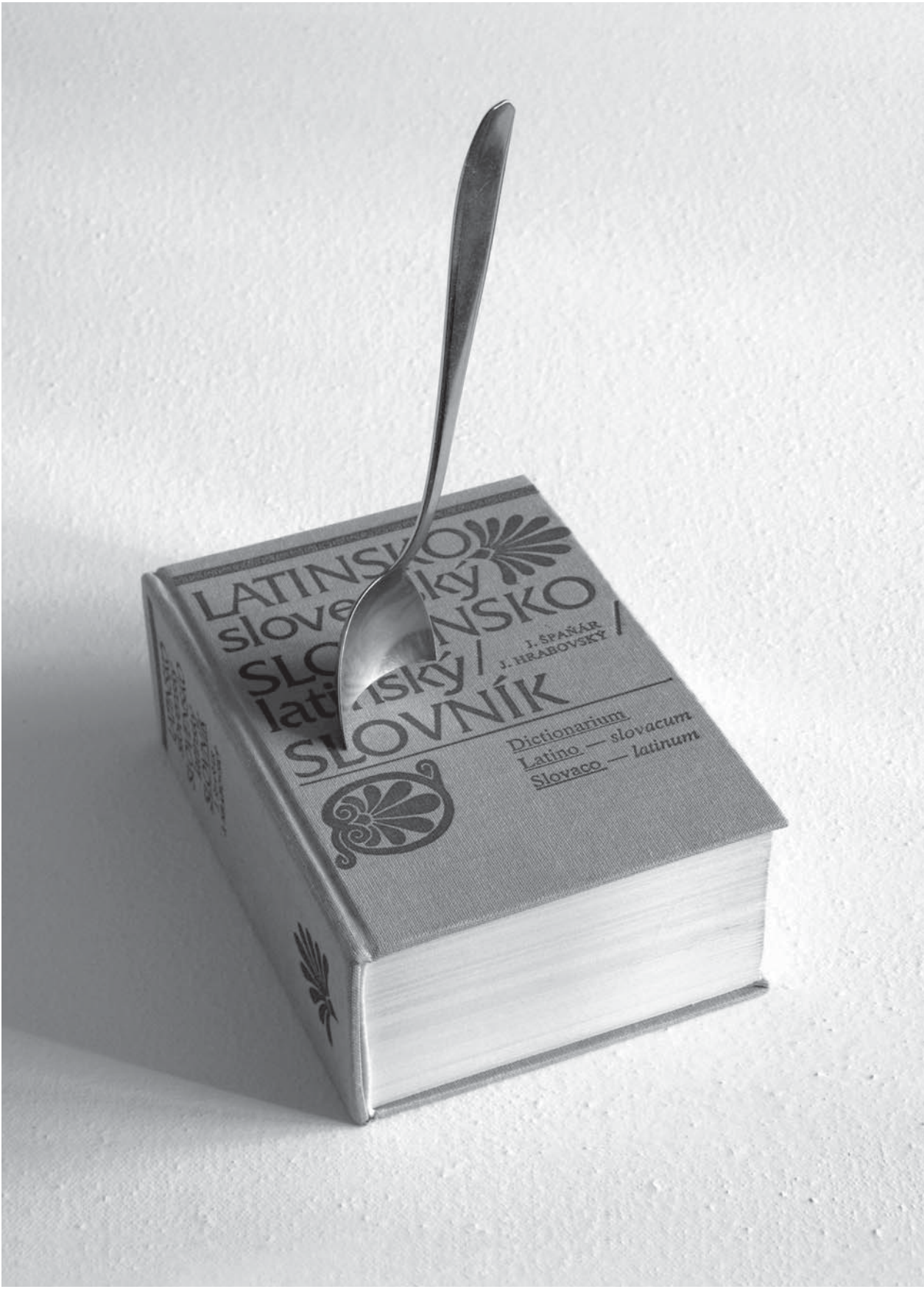
LATINSKO
slove ský
SLO NSKO
lati ský
J. ŠPAŇÁR
J. HRABOVSKÝ
SLOVNÍK
Dictionarium
Latino — slovacum
Slovaco — latinum

SVETLANA ŽUCHOVÁ

YESIM

„Bücher, so hat der Dichter Jean Paul einmal bemerkt, sind dickere Briefe an Freunde."
(Peter Sloterdijk: Regeln für den Menschenpark / Szabályok az Emberparkban)

Mindig így gondoltam erre. Amikor az egyik vasárnap délután ki kellett lépnem az egyik ilyen lakásból. Kiflit vagy virágtápot venni. Amikor az egyik ilyen vasárnap kitaláltam, hogy átültetem a kínai rózsát. Akkor jutott eszembe. Hogy éppen ezek a vasárnap délutánok válnak később a legszebb emlékekké. Olyanokká, amelyek nem szerepelnek egy fényképen sem. Amikor már csak azért tértek vissza a lakásba, hogy kidobjátok a szemetet. Mielőtt valakinek végleg leadjátok a kulcsot. Ahogy átnyújtjátok a kulcscsomót egy idegennek. Mint a stafétabotot. Amikor odaadjátok a kulcsokat, minden jót kívántok. Azt mondjátok, az illető érezze ugyanolyan jól magát a lakásban, csak kellemes dolgok történjenek vele.

Azok a vasárnapok, amelyeket annyira nem becsültetek. Most, amikor a költözés előtt az utolsó holmitokat is kartondobozokba csomagoljátok. Amit a zöldségestől kértetek. A szekrény alján maradt ruhákat rakjátok bele. Amelyeket most egyenként húzogattok elő, és azon gondolkodtok, magatokkal vigyétek-e egyáltalán. Mert mindent, ami valamit is ért, már elszállított a költöztetőautó. Már csak az utolsó apróságok maradtak hátra, amelyek itt hevernek szétdobálva az üres lakásban. Az öreg ruhák a szekrény aljában. Pár repedt csésze a konyhában. Valamikor még a nyaralásról hoztátok, és most nem tudjátok, magatokkal vigyétek-e egyáltalán. Az apróságok, amikért kocsival jöttetek vissza. A csomagtartóból elővesztek azt a pár dobozt, amelyet a zöldséges adott, és a fiók aljából kiszeditek a régi rongyokat. Vasárnap délutánonként viseltétek ezeket. Amikor kiszaladtatok tartós tejet venni. Kinyúlt ujjú kardigánban és Szeretem Párizst feliratú pólóban. A Szeretem helyén egy szívvel. Fogkrémfoltos farmer. Reggel ebbe ugrottatok bele, amikor kikeltetek az ágyból és fogat mostatok. Az ágy mellett hevert. Az első, kezetek ügyébe kerülő ruhadarab. És ebben ugrottatok ki vasárnap délután cigit venni. A sarki benzinkútra, mert semmi más nem volt nyitva. A benzinkutas már ismert. Átnyújtott egy doboz cigarettát, ti pedig betértetek az egyik mellékutcába, és széttéptétek a dobozon lévő áttetsző védőfóliát. Minden ilyen végtelen vasárnap este erre gondoltam. Túl hosszúra nyúltak a napok, mint

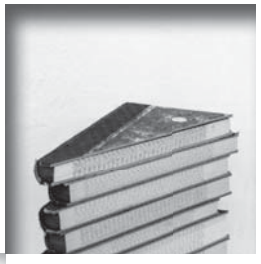

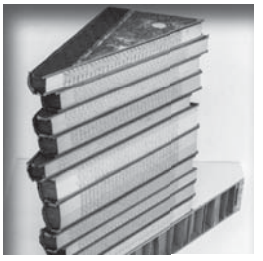

amikor a mézet kanalazzátok. Mint a rétestészta. Mindig ez jutott eszembe. Hogy jegyezzem meg, mint egy imát. Mint az altatódalt. Hogy ezek a pillanatok nem szerepelnek majd egyetlen fényképen sem. És azokat a ruhákat, amelyeket magamon viselek, valószínűleg nem viszem el innen. Rongyok, amelyekből mindig akad elég. Többször befoltozott zokni. Kinyúlt térdű elasztikus nadrág. Olyan, amihez hosszú kardigánt veszünk fel. Mellények. Egykor ezeken tanultam meg kötni. Az összes ilyen holmit a szemétbe hajítom. Ahogy a repedt csészét is, amit már nem érdemes magammal vinnem.

Most is erre gondoltam. Amikor ez először történt. Amikor ez fordítva volt. Az idegentől elvettem a kulcscsomót. Ez van a postaládához. Ez nyitja a kertkaput, ez meg a bejárati ajtót. Mint a használati útmutató. Azt mondja, érezzem itt jól magam. Az összes holmim kartondobozokba csomagolva hevert. Amilyenekben a banánt hozzák be külföldről. Egymás mellett sorakoznak a linóleumon. Az üres szoba linóleumán, ahonnan egyszer ismét elköltözöm. Alaposan kitakarított új lakás. Mint a papagájkalitka szombat délután. A sarkakban pár porcica. A sarkakban, ahol a linóleumot széles ragasztószalaggal a falhoz rögzítették. Amin megül a por. Azért maradt ott a takarítás után. Ezt leszámítva példás a tisztaság mindenütt. A konyhaszekrényben még látszanak a nedves rongy nyomai. A bejárati ajtónál az ottfelejtett, törött cipőkanál. Ezt nem vitték magukkal, mert az új lakásba majd vesznek másikat. Bár itt éveken át ezzel húzták fel a cipőjüket. Csillog az elhasználódott műanyag. Az előszoba padlóján heverő, ottfelejtett piros cipőkanál. Nem vitték el. De kidobni se akarták, mert éveken át használták. Ahogy azokat a pólókat és mackónadrágokat, amelyekben kiugrottak a benzinkútra cigarettáért. Amelyek most a reklámszatyorban a szemétbe kerültek.

Így gondolok erre. Az első este. Az egyik dobozból elővehetném a nadrágomat. Átöltözhetnék. Otthoni ruhába. Mert hazaérve otthoni ruhába öltözünk. Ez van az elsős ábécéskönyvben. Hogy otthon ruhát váltunk. Elnyűtt nadrágot húzunk, amelyre nemsokára fogkrémfoltok kerülnek. Ilyen nadrágot kereshetnék a kávébarna kartondobozok egyikében. Fekete kötött kardigánt. Mert az esték már hű-

vösek. Először zárom be az új lakás ajtaját, és kimegyek az utcára. Pár méter megtétele után a főutcán találom magam. Itt van a buszmegálló és a kereszteződésben a benzinkút. Ezekkel a gondolatokkal próbálom meg elűzni a szomorúságot. Arra gondolok, egy év múlva ezek lesznek a legszebb emlékeim. Vagy két, esetleg tíz év múlva. Amikor ismét bemegyek a zöldségeshez kartondobozokért. Az emlékek, ahogy kimentem cigiért a benzinkútra. A benzinkútra, ahova egyébként nem mentem volna. Amiről máskülönben nem is tudtam volna. A külvárosi benzinkútra, ahol megállnak az idegenek, és megkérdezik, hogyan jutnak be a városközpontba. Ahol hamarosan otthon érzem magam. Mert esténként oda járok majd cigarettáért. Olyan rituálé ez, mint a kutyasétáltatás. Mint a keddenkénti fitnesz. A kutas megismer, és már nyújtja is a cigarettásdobozt. Amelyről a mellékutcában letépem az átlátszó védőfóliát, és rágyújtok az elsőre. Este, amikor a környező házak ablakai már világítanak. Mint karácsonykor. Mint a színes karácsonyi képeken. Meleg sárga ablakok a barátságtalan, hideg éjszakában. Így fogok rá emlékezni. Talán már egy év múlva.

Most jut eszembe. Amikor először járok arra. Amikor még figyelek, nehogy eltévedjek. Hol fordultam jobbra, hol balra. Egy doboz cigarettával az idegen külvárosban. De nem tudtam magam becsapni. A magány köhögőrohamként tör rám. Amikor az orvos azt kérdezi, mikor köhög legtöbbet. Mert keresi az összefüggéseket. Füstös helyiségekben, vagy inkább akkor, amikor a nyárfák virágoznak. Mészporos építési területeken, vagy amikor az öblítőt önti a mosógépbe. Hogy segíthessen. Ha rájön, hogy a köhögés a virágporral függ össze, azt javasolja, áprilisban inkább ne menjen az erdőbe. Ha áprilisban elkerüli a réteket, a köhögés is megszűnik. És ha nem tudjátok, mit mondjatok. Mert a köhögés úgy jön, mint a metróban a jegyellenőr. Ha mindenkit figyelmesen végigmértek. Ahogy a zsűri értékel, mindenkit, aki beszáll a szerelvénybe. Amikor azt figyelitek, nem lóg-e ki a póló alól az igazolvány. A műanyag borítású kártyalap, amilyent az ellenőrök a nyakukban hordanak. Amit a pólójuk alá rejtenek, hogy a feketén utazók ne vegyék észre. Úgy vizslatjátok a felszállókat. Aztán a szerelvény ajtajai bezáródnak, és valaki ellenőrzi a jegyeket. Valaki, akiről előzőleg nem is feltételeztétek volna. A sötét bőrű asszony a bevásárlószatyrából húzza elő az igazolványt. Ekkor kezdődik a köhögőroham. Mint az előreláthatatlan magány. Mert most már megvan mindenem. Kulcsom van egy külvárosi lakáshoz. A linóleumon pár kartondobozban hever az összecsomagolt holmim. Egy csomó munka vár rám. Egész napos kipakolás. A konyhában a mosogatót és a kádat is kitakarítom, hogy eltűnjön az idegen kosz. Gumikesztyűben, hogy megóvjam a kezem. Mielőtt belekezdenék, még pihenek egy kicsit. Ma este nem dolgozom, üres ágyba fekszem, ágyneműt se húzok. Majd holnap, ha a dobozok valamelyikéből előszedem az ágyneműt. Mert most arra sem emlékszem, melyikbe raktam. És ma este már

nincs kedvem keresgélni. Ma este még pihenni szeretnék. Kiszaladok a benzinkútra cigiért. A benzinkútra, amelyre majd később emlékezni fogok.

Csakhogy ma ma van. Ez a főút, és itt, a sötétben, ez a neonokkal megvilágított benzinkút. Mint a régi amerikai filmekben. Mint a sztráda menti autóscsárda. Ismeretlen benzinkutas, még nem tudja, ki vagyok. Cigarettát és gyufát kérek. A lakásba tartó visszaúton széttépem az átlátszó védőfóliát. Hazafele tartva. Mert ez a lakás mától az otthonom. A lakás, amelynek a kulcsát idegenektől kaptam. Ez a bejárati ajtó, ez meg a postaláda kulcsa. Ez nyitja a kertkaput, mert a lakás egy családi ház földszintjén található. Mint egy törpés rajzfilmben. Átnyújt egy három kulcsból álló kulcscsomót. Akkor viszontlátásra. Minden jót. Érezze otthon magát. A környék csendes, nem hiányzik itt semmi. Maradnának, de el kell költözniük. Mert a gyerekek miatt kell a nagyobb lakás. Mondják, és kezet nyújtanak. Mint a külföldi küldöttség az esti híradóban. Akkor minden jót. Érezze itt jól magát. Nincs miért rosszul éreznem magam. Bár messze a városközpont, de minden itt van kéznél. És itt áll meg a sarkon az autóbusz, tízpercenként jár. Ezzel gyorsan bent vagyok a városban. Nem messze van egy nagy szupermarket. A benzinkút pedig rögtön itt a főúton. A legrosszabb esetre. Ha vasárnap délután jut eszembe, hogy nincs itthon tej. Vagy ha elfelejtem, hogy a kedd ünnepnap. És minden zárva. Úgy beszélnek, mint a rádióban a bemondó. Mint a fiatalok életéről szóló rádióműsorban. Még akkor is be tudom szerezni a legszükségesebbeket, itt, a benzinkúton. Könnyedén gyalog is elmehetek. Vagy ha elfogy a cigim. Szóval eddig minden rendben. Meglátom majd, milyen jó lesz itt. Integetnek. A ház előtti autóra ráadják a gyújtást.

Kulcscsomóval a kezemben az előszobában állok. A postaláda és a bejárati ajtó kulcsát szorongatom. Elkezdhetnék kicsomagolni. Nekiállhatnék. Valamelyik dobozból előkotorhatnám az itthoni nadrágot és egy pólót. Átöltözhetnék itthoni ruhába és munkához láthatnék. Mint a rajzfilmszereplő. Feltűrném az ingujjam és nekilátnék a munkának. Ha mást nem, legalább az ágyneműt megkereshetném. Felhúzhatnám az ágyneműt, hogy ne a puszta takarón aludjak. De most nem jut eszembe, melyik dobozba tettem. Mindent elő kellene ráncigálnom. Szét kellene pakolnom a holmim az előszo-

bai linóleumon. Bevásárlószatyrok. Beléjük kellene nézni. Ebben vannak az edények. Óvatosan, nehogy széttörjenek. Ezek a cédék. Még azt is megtehetném. Bekapcsolhatnám a zenét. Zenehallgatás közben csak úgy lekuporodhatnék az üres szoba közepére. Mielőtt még kipakolnék. Csak úgy törökülésben zenét hallgatnék. Ez is olyan valami lenne, amire később emlékezhetnék. Ahogy első este az új lakásban törökülésben ültem a linóleumon és zenét hallgattam. Csak úgy, az üres szobában. Mielőtt nekiláttam volna a munkának, még pihentem egy kicsit. Csakhogy nem tudom, hol vannak a cédéim. Melyik dobozban. Mindent elő kellene rámolnom. Az összes reklámszatyrot, amelyekbe a vécépapírba göngyölt edényeket raktam. Hogy a szállításkor nehogy megsérüljenek. A cédék talán legalul vannak. Vagy egy másik dobozban. Nem tudom. Ma este már hagyom. Mindent hagyok úgy, ahogy van. Ahogy az el nem söpört havat a kertkapu előtt. A koszos poharakat a dohányzóasztalon, miután elmentek a vendégek. A dobozok kicsomagolatlanul ott maradnak az előszobai linóleumon. A porcicákkal együtt. Majd holnap elintézem. Elmehetnék cigiért. Azok az emberek azt mondták, itt van közel a benzinkút. Nem messze. Csak ki kell menni a főútra. Először zárom be a lakásajtót. Azzal a kulccsal, amelyik nem a postaládát nyitja. A másikkal. Csak nehogy elveszítsem. Senkinek sincs pótkulcsa. Két kulcsot kaptam. Két kulcscsomót. Értékesek, mint az ékszer. Mindegyik új. Azt mondták, hátha adni szeretnék valakinek. Kinek adjak lakáskulcsot. Valaki olyannak, aki előzetes bejelentés nélkül beállíthat. Így mondták azok, akik a kulcsokat adták. Hogy két kulcsot adnak mindenből, hátha akarok adni valakinek. A biztonság kedvéért. Ha véletlenül kizárnám magam. Ha nagy sietve becsapódna az ajtó. És csak akkor venném észre, hogy a kulcs a zárban maradt. Hogy ne kelljen hívnom a zárszervizt. Mert az elég drága, és sokáig tart, míg kijönnek. Ne kelljen várnom. A ház előtt fagyoskodnom. Azért mindig jobb, ha valakinek van kulcsa a lakáshoz. Legalább a szomszédnak. Vagy más megbízható személynek. Biztosan szeretnék adni kulcsot valakinek. Ezért adnak rögtön kettőt. Mondják. Szóval két kulcscsomóm van. Az egyiket otthon hagyom, és a másikkal bezárom az ajtót.

Hogy a másikat Maxnak adom-e. Mit szólna. Ha azt akarnám, legyen kulcsa a lakásomhoz. Azt is mondhatom, csak a biztonság kedvéért. Ha esetleg kicsuknám magam. Ez bárkivel megeshet. Mint egy szétszórt liba. Szórakozott művésznő. Bárkivel megtörténik az ilyesmi. Nincs ebben semmi furcsa. Ha azt szeretnénk, legyen másnak is pótkulcsa a lakásunktól. Ez nem kell, hogy bármit is jelentsen. Mert a szavaknak mindig van többlet-

jelentésük. Mint amikor keresztrejtvényt fejtünk. Mindig figyelni kell a kétértelműségekre. De ez nem jelentene semmi egyebet. Csak azt, amit mondok. Jó lenne, ha valakinek lenne pótkulcsa a lakásomhoz. Adhatnék-e neki egyet. Vagy jöjjön el megöntözni a virágaimat. Ha majd pár napra elutazom. Csak pár napról lenne szó. Mert koncertezni megyek. Hosszabb időre úgysem utazom el sosem. Hiszen ezzel ő is tisztában van. De ha pár napra el kéne utaznom valahova, eljöhetne meglocsolni a virágaimat. Mások is így csinálják. Odaadják valakinek a lakáskulcsot, hogy míg ők nyaralnak, az illető járjon el néha megöntözni a virágokat. És kiüríteni a postaládát. Nehogy a betörőknek feltűnjön a teli postaláda. Hogy a lakástulajdonosok valószínűleg nyaralnak. Az emberek ezt általában így csinálják. Kulcsot adnak valakinek, hogy szedje ki a postát. Ha pár napig nincsenek idehaza. Nincs ebben semmi furcsa. Semmi különös. Ha Maxtól megkérdezném, adhatok-e neki lakáskulcsot.

De most még otthon hagyom. Csak az egyiket viszem magammal. Azt, amelyikkel először bezárom a lakásajtót. Kicsit ünnepélyesen, mint amikor pezsgővel koccintunk. Mint a szülinapi ünnepségen az étkészlet. Először. Most. Mert ma már nem pakolok ki semmit. Ágynemű nélküli takarón alszom. Most már nem keresem meg az ágyneműt. Ki tudja, melyik dobozban lehet. Turkáljak a holmijaim között, mint a hajléktalan. Kimegyek a ház elé a főútra. A kutastól cigarettát kérek. És gyufát. Ki tudja, mit gondol. Hogy autóval érkeztem, és még hosszú éjszakai vezetés áll előttem. Rá akarok gyújtani, nehogy elálmosodjam. Mert még hosszú út vár rám. Vagy talán itt lakom a közelben és vendégeim vannak. Elfogyott a cigim. De valaki rá szeretne gyújtani. Az egyik vendég. Ezért kiszaladtam a benzinkútra. Talán ez jut eszébe. A kutasnak, amikor átnyújtja a cigarettásdobozt. Míg elveszem a visszajárót, és közben ügyelek arra, nehogy kirántsam a kulcsot a zsebemből. Az nagy csapás lenne. Váratlan égszakadás-földindulás. Mint a tél végi árvíz, amikor a hegyekben olvadni kezd a hó. Rögtön az első este elveszíteni a kulcsokat. Amikor még nem adtam senkinek sem pótkulcsot. Fel kellene hívnom a zárszervizt. A ház előtt várakoznék. Alulöltözötten, mint a gyufaáruslány. Bár még csak nyárutó van. Ki tudja, vajon Max kinek adott pótkulcsot. Minden bizonnyal ő is adott valakinek lakáskulcsot. Ha véletlenül kizárná magát. Ez bárkivel megeshet. Biztosan erre is gondolt. Neki is két lakáskulcsa van. Ő is kapta valamikor valakitől. Ahogy vándorkupát a győztes. Valakiktől, akik korábban ott laktak. Biztosan két kulcsot kapott. Ez így szokás. Az emberek ezt így csinálják. Pótkulcsot adnak valakinek. Biztosan ő is gondolt erre. És adott kulcsot valakinek.

Nekem nem. Talán a szomszédnak. Mert ez így előnyösebb. Akkor elég becsengetni a szomszédos ajtón. Nem kell menni sehova. Nem kell a bejárat előtt fagyoskodni. Így Max-

nak nem kell felhívnia, hol vagyok éppen. Kizárta magát, és nem adnék-e neki pótkulcsot. Ezért előnyösebb, ha a szomszédnak adja. Nem nekem. Nem Maxnak. Vagy a bátyjának adhatta. Ez is szokás. A szokványos dolgok a mese részévé válnak. Én is Fatihnak adnék kulcsot. Nem Isztambulban. Inkább Fatihnak, mint Maxnak. Inkább a bátyámnak. Senki nem állt hozzám olyan közel, mint Fatih. Ha itt lenne, és nem Isztambulban. Max éjszaka is felhívhatja a bátyját. Ha hazaérve venné észre, hogy nincs meg a kulcsa. A bátyja nem haragudna. De Max megorrolhatna. Nem biztos, hogy jól jönne ki, ha éjszaka el kellene ugranom hozzá a kulcsokért. Biztos ezt gondolja. Hogy hasonló helyzetben én sem örülnék ennek. Ha éjszaka érne haza, és az ajtó előtt venné észre, hogy nincs meg a kulcsa. Kizárta magát. Vagy elvesztette valahol. Kicsúszott a zsebéből, amikor előhúzta a pénztárcáját. Éjszaka a városban. Amikor még virslit vett az árusnál, mert hirtelen megéhezett. Néha megállunk virslit enni a városban. Mielőtt hazaindulnánk. Míg megáll az éjjel-nappali büfé előtt. Megesszük a virslit, aztán megyünk haza. És ha ez akkor történne meg vele, amikor egyedül van, az éjszaka közepén telefonálna. Biztosan azt hiszi, hogy zavarna. Ha éjszaka csak úgy beállítana. Mert megeshet, valaki nálam alszik. Ezért inkább a bátyjának adta a pótkulcsot. Aki nem fog megharagudni. Még ha alszik is nála valaki. Csak felkapná a nadrágját és kiszaladna a kapuba. Átadni Maxnak a pótkulcsot.

Hazamegyek. A benzinkútról. Mintha hosszú nyaralásból jönnék. Először érkezem meg ebbe a lakásba. Amit majd otthonnak hívok. Hogy akkor én hazamegyek. Viszontlátásra. Szép napot. Már megyek. Haza. Így fogom mondani. És most először. Széttépem az átlátszó védőfóliát a cigarettásdobozon. Még nem tudom, rágyújtok-e majd a lakásban. Most útközben dohányzom. Majd eldöntöm. A lakásban cigizek-e. Vagy inkább mindig kijövök az utcára. Most még itt cigarettázom. A benzinkút tényleg közel van. Egy cigarettányi távolságra. És akkor az a magány. Előreláthatatlan, mint a köhögés. Mint a roham. Miért épp most tör rám. Hirtelen. Amikor végre már lakásom is van. Első este. Amikor minden úgy van, ahogy annak lennie kell. Minden a helyén. Ahogy a fiókban az összehajtogatott zsebkendők. Amikor már bekapcsolhatom otthon a zenét. Törökülésben a linóleumon. Az üres szobában. Pihenhetek. A pakolást holnapra hagyom. Most nem foglalkozom ezzel. Majd holnap. De ez a magány. Mint a köhögés. Talán felhívom Maxot.

Vályi Horváth Erika fordítása

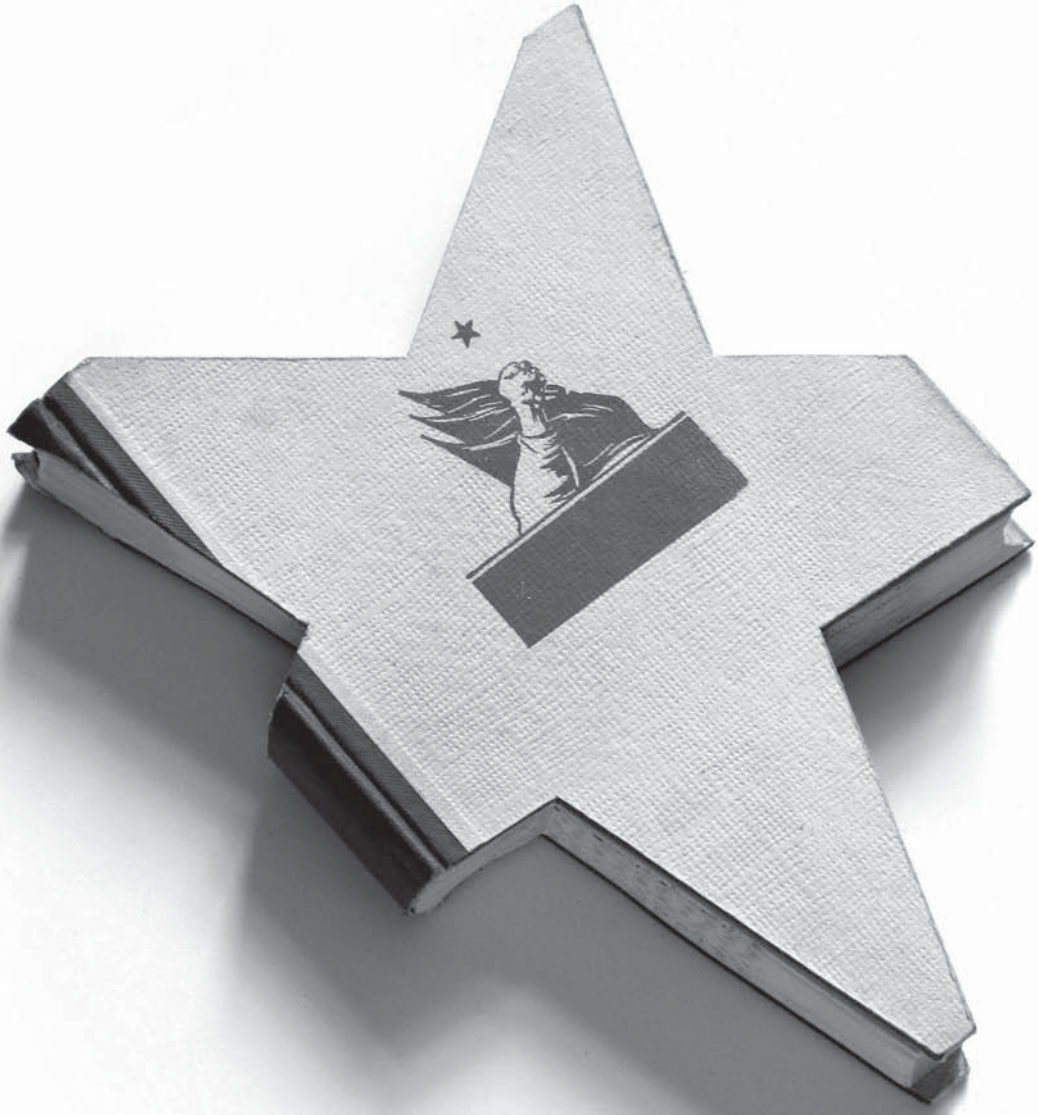

TŰZKERESZTSÉG

PETRES CSIZMADIA GABRIELLA

IDEGENSÉGTAPASZTALAT DURICA KATARINA SZLOVÁKUL SZERETNI CÍMŰ REGÉNYÉBEN

Durica Katarina *Szlovákul szeretni*[1] című regénye a szlovákiai magyar identitás több szempontú megközelítését, a térhez és nemzetiséghez való bonyolult kapcsolódási pontok szövevényességét mutatja be. A regény szereplői a „Ki vagyok én?" és „Hová tartozom?" kérdések zsákutcájába kerülnek: elmosódottá válnak a haza, otthon, szülőföld, nemzet, anyanyelv fogalmai. A hely–nyelv–én hármasában vergődő, rétegzett identitású szereplők többsége Szlovákiában született magyar, de nagy részük elszármazott – disszidált, kitelepített, ezek leszármazottja, gazdasági migráns –, így maga a „szlovákiai magyar" megnevezés is pontatlanná és leegyszerűsítetté válik. A regény egyik sajátossága éppen az, hogy párhuzamosan bontja ki a Csallóközben élő és elszármazott szlovákiai magyar szereplők karaktereit, és identitásproblémáik alapjait a térhez való kapcsolatuk szövevényességére, valamint a bonyolult összefüggésekkel terhelt nemzeti és családi múlthoz fűződő viszonyukra vezeti vissza. A „mi csoport" ilyen jellegű problematizálása, az areális különbségekből adódó kulturális másság miatti csoportkohézió szétroncsolódása az imagológiai kutatások alapkérdéseit veti fel, azonban speciális módon, mivel a saját és a másik csoport egymáshoz való viszonyának[2] artikulálhatósága a „sajáton" belüli elidegenedésből fakadó „másikká (idegenné) válás" problematikáját foglalja magába. A szlovákiai magyar mint „mi" csoport ugyanis a szöveg folyamán képlékenyen változik, darabjaira hull, hol tágan, hol rendkívül szűken körülhatárolva a csoport tagjait, különböző önképeket és önreprezentációkat teremtve. A szlovákiai magyar önartikuláció problematizálása mellett és abból fakadóan – hiszen „önmagunkat csak másokkal összevetve tudjuk meghatározni"[3] – markáns kérdéssé válik továbbá a ténylegesen másik nemzethez való viszony artikulálása is, melyet jelentősen befolyásolnak a másikról alkotott heterosztereotípiák.[4]

Írásomban a szlovákiai magyar identitás összetettségének és rétegzettségének gyökereivel, a hontalanság, kulturális fölény és alárendeltség érzéséből, a többnyelvűséghez való viszonyból fakadó idegenségtapasztalatokkal foglalkozom. Ezek az összetevők olyan bizonytalan, rétegzett és egyben töredezetett identitásokat hoznak létre, melyeknek alapvető egzisztenciális élményeként az átmenetiség-érzet, a különböző „terek, nyelvek és nemzetiségek között rekedtség" tapasztalata funkcionál.

1 Durica Katarina, *Szlovákul szeretni,* Bp., Libri, 2016.
2 Fülöpová Marta, *Odvrávajúce obrazy,* Bratislava, Univerzita Komenského, 2014, 43.
3 Tapodi Zsuzsanna Mónika, *Imagológia – egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben,* Létünk 2011/4, 42.
4 Csepeli György, *Szociálpszichológia,* Bp., Osiris, 2005, 479.

AZ IDEGENSÉG TAPASZTALATA

A lektűr-elemekkel átszőtt regény első fele egy Afrikában játszódó románc (európai nő – afrikai férfi) kibontakozását mutatja be. A figyelmes olvasó azonban a sematikus románctörténet mellett felfigyel a szövegben egyre markánsabban kibontakozó ellentétes világok ütköztetésére, a saját és idegen, a bennfentesség és másság kettősségének tapasztalatára, amely fokozatosan adagolva a szereplők bizonytalan identitásérzésének, ön-elidegenedésének és hontalanságélményének gyökerévé válik. Az ellentétek mentén kirajzolódó történet a kulturális idegenség kiemelésével dolgozik leginkább.

A szöveg jól átgondolt szerkezetére utal, hogy a kulturális idegenség tapasztalatát első lépésben rendkívül nagy földrajzi távolságokból érkező szereplők találkozásánál mutatja be – egy európai nő és afrikai férfi megismerkedése –, majd egyre szűkebb földrajzi távolságban élő szereplőket ütköztet, ám a kulturális idegenségérzetet nem csökkenti. A szöveg dinamikáját épp a földrajzi távolságok csökkenése ellenére folyamatosan uralkodó idegenségtapasztalat képezi. Ezek az ellentétek gyakran ismert sztereotípiák mentén körvonalazódnak, amik helyenként kliséssé teszik a szöveget, azonban azokra a banalitásokra hívják fel a figyelmet, ahogy egy eltérő kulturális közegből érkezett személy felületesen megítéli az idegen környezetét, működésbe hozza a másikról szóló felületes előismereteit és előítéleteit, heterosztereotípiáit.

KONTINENSEK IDEGENSÉGE

A kontinensek idegensége, vagyis az európai és afrikai világ ellentéte első lépésben az Európából érkező, egymástól függetlenül Afrikában tartózkodó két unokatestvér, Petra és Paul szemszögéből körvonalazódik. Ez az idegenségérzet a kulturális fölény tudatából, a nyugati és harmadik világ alá-fölé rendeltségéből származik, és a nyugati világ Afrikáról alkotott sztereotip előítéletei mentén, egzisztenciális félelmeken keresztül artikulálódik. Az Európából érkezők mi-csoportjának autosztereotípiája[5] az európai szellemiség értékként való kezelésén alapul, amely az idegennek minősülő afrikai szellemiséget hete-

5 Csepeli, *i. m.*, 479.

rosztereotípiák mentén, a másságból fakadó, idegenségre vonatkoztatott negatív tulajdonságok alapján ítéli meg. Ez elsősorban mániákus fertőtlenítésben,[6] a malária elleni szinte rituális védekezési módok kialakításában,[7] a magányos utcajárás elleni félelemben nyilvánul meg.

Ám a kívülálló pozíciójából szemlélt Afrika-képet idővel az ismerősség bennfentessége váltja fel, amikor a fokozatosan akklimatizálódó főszereplő a környék lepusztultságában és apátiájában gyerekkora színtereire asszociál. „A maguk elé bambuló, cigarettázó öregemberek, az egyforma szürkeség, a káromkodó kamaszok, akik sosem mulasztották elmondani, hogy mit és hová tennének nagyon szívesen, ha egy fiatal lány ment el előttük, mind nagyon ismerősek voltak Petrának. Ez volt ugyanis az ő megszokott, otthoni közege, ebben nőtt fel, és ebből sikerült »kivakaródznia«. Igen, így mondták ezt Ligetfaluban, Pozsony panelrengetegében."[8] A cselekmény előrehaladtával a szöveg az afrikai – közép-európai (a regényben kelet-európainak nevezett) terek közti kapcsolódási pontokon túl az ott élők múltfeldolgozási lehetetlenségét is párhuzamba állítja: a ruandai mészárlásokat átélt afrikai származású Sali ugyanúgy az elhallgatás és szülőföldelhagyás útját tartja a legelfogadhatóbb múltfeldolgozási módszernek, mint a „kelet-európai családi traumákat"[9] átélt, szlovákiai magyar Petra.

A sorspárhuzam észlelésekor a múltját hátrahagyó, nyugat-európai identitást magára öltő főszereplő kibillen a kulturális fölény pozíciójából, az európai–afrikai ellentétet a közép-európai – afrikai párhuzam váltja fel, és a szereplő a nyugat-európai – közép-európai kulturális különbség alárendelt pozíciójába kerül. Az ismerősség tapasztalata tehát nem oldja, hanem inkább növeli Petra idegenségérzetét, hiszen otthonosságérzet helyett a magában eltemetett hontalanság, az otthonról történő kívülrekedtség tapasztalatára döbbenti rá.

A kontinensek idegenségének tapasztalata akkor kezd izgalmassá válni, amikor az afrikai–európai (időnként túlságosan direkt módon ábrázolt) oppozíciókon túl a közép-európai – nyugat-európai kulturális idegenséget is körvonalazni kezdi. Ez legmarkánsabban a Nyugat-Európában nevelkedett afrikai Sali Szlovákiába érkezésekor történik. A kulturális megértést akadályozó másság egyik legmarkánsabb epizódja, amikor a gyerekkori színtereire hazalátogató Petra a nyékvárkonyi temetőbe viszi fekete barátját, és Sali döbbenten figyel fel egy rókalábat viselő idős asszonyra. A nyugat-európai kultúrvilágban szocializálódott afrikai férfi sem európai, sem afrikai szemmel nem talál értelmet a rókalábak viselésében – egyrészt az állatvédők kampányaira gondol, másrészt az állatbőr viselésének szimbolikus jelentése, a dominancia közvetítése jut az eszébe. A rókaláb mint értelmes jelentéssel nem bíró kód jelenik meg számára, és a közép-európaiság megfejthetetlenségét közvetíti.[10]

6 Durica, *i. m.*, 11.
7 *Uo.*, 19.
8 *Uo.*, 36.
9 *Uo.*, 273.
10 *Uo.*, 275.

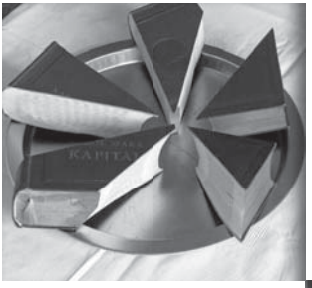

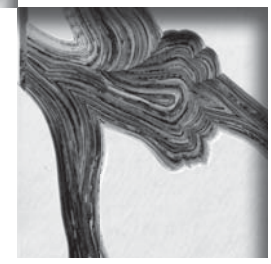

KÖZÉP/KELET-EURÓPA – NYUGAT-EURÓPA IDEGENSÉGE

A szövegben megjelenő, időnként túlságosan is direkt módon ábrázolt európai–afrikai idegenségtapasztalat vázolása tehát a kelet-európai és nyugat-európai világ oppozícióját kívánja kidomborítani. A szöveg arra próbál rámutatni, hogy az idegenség alakzata kontinensen belülre szűkítve ugyanúgy működik, mint nagy földrajzi távolságok esetében – vagyis a tér leszűkítése nem jelent automatikusan kulturális közeledést. Ahogy az Afrika–Európa idegenségtapasztalatot a kulturális különbségekből táplálkozó sztereotipikus faji előítéletek táplálják – pl. Afrikában megbámulják a piacon a fehér bőrű nőt, az afrikai asszonyok kiveszik a seprűt a fehér nők kezéből, mert „meg vannak róla győződve, hogy a fehér nők nem képesek a házimunka elvégzésére”[11], Csallóközben megbámulják a helyiek közül kirívó fekete bőrű Salit, Petra húga zavarba jön, amikor a fekete arcra búcsúpuszit kell adnia, a Svájcban élő Vali néni és a magyarországi Szabi pedig úgy gondolja, egy néger férfi nem elég jó Petrának („El sem hiszem, hogy egy fekete férfival szűrted össze a levet”[12]) –, ehhez hasonlóan Európán belül nemzetek közti negatív előítéletek, heterosztereotípiák rajzolódnak ki. A fekete férfival való kapcsolatán belül maga Petra is felfigyel önnön akaratlan kategorizálására, amikor a randevúra érkező Saliról magában azt állapítja meg, hogy pont olyan megjelenésű, mint egy európai férfi. „Aztán ki is javította magát, hiszen Sali tulajdonképpen európai, vagyis ugyanabból a kulturális világból jön, mint ő. Vagy legalábbis megközelítőleg. A többszörös identitást a saját esetében sem tudta nagyon kezelni, és kifejezetten utálta az olyan kérdéseket, hogy »Te akkor most osztráknak tartod magad? Szlováknak? Vagy magyarnak? Hol érzed

11 *Uo.*, 29.
12 *Uo.*, 154.

magad jobban, Pozsonyban vagy Budapesten? Melyik focicsapatnak drukkolsz a világbajnokságon?«"[13]

A főszereplő önelidegenedését és bizonytalan személyes identitását leginkább ez a nemzetek közti idegenségtapasztalat, valamint a kulturális előítélet levetkőzhetetlensége és felfejthetetlensége teremti meg. Az afrikai környezetben elnagyoltan, egyszerűen identifikálható Petra – nyugati világból érkező, jómódú fehér nő – identitása egyre bonyolultabban lesz körvonalazható. Európai szemmel több szempontból is határhelyzetűnek minősül, és határpozíciójával a közép-európai identitás keresztmetszetévé válik. Bizonytalan identitásának talán épp az a gyökere, hogy szuverenitása helyett folyamatosan egy-egy csoport képviselőjeként tekintenek rá, és az adott csoportra érvényes sztereotípiák mentén ítélik meg. A Csallóközből származó, Pozsonyban felnőtt magyar lány Bécsben járt egyetemre, ott vállalt munkát, majd onnan utazott szolgálati útra Afrikába. Az önmagára eleinte kozmopolitaként tekintő lány az afrikai idegenségtapasztalatok után, Európába hazatérve kezdi tudatosítani bizonytalan identitását, a térhez és nemzetiséghez való ambivalens viszonyát. Bécsi egyetemistaként elsősorban a gazdasági-kulturális elmaradottságban rekedt kelet-európai lányt látják benne („A sok nyugati pénzes diák úgy nézett a szőkített hajú, kopott tornacipős pozsonyi lányra, mintha egy másik univerzumból érkezett volna közéjük. A Bécs és Pozsony közötti negyvenperces út úgy tűnt, mintha a múltból a jövőbe szállítaná a fiatal művészettörténész lányt."[14]), aki önnön hátrányhelyzetét tudatosítva hajlandó többet és kitartóbban tanulni, dolgozni a helyi diákoknál. A kulturális fölény szimbólumaként értelmezhető, „hogy a szinte tökéletes német nyelvtudása ellenére folyton csipkelődtek vele az akcentusa miatt. Pedig megszokhatta volna ezt már, gyerekkorában folyton a magyar akcentusa miatt cikizték."[15] A közép-európai mentalitás mint leküzdendő másság jelenik meg a lány megítélésében és önértékelésében, alárendelt helyzetét tehát úgy próbálja leküzdeni, hogy mindent elkövet a közép-európai identitás levetkőzése érdekében. A teljes betagozódás lehetetlenségének egyik jellemző jelenete, amikor a bécsi magángalériában őt meglátogató édesanyja az idegen környezetben önmagára idegenként, alárendelt „másikként" tekintve „kimondta azt, amitől Petra végképp megsemmisült: »itt biztosan mindenki látja rajtam, hogy egy paraszt vagyok«"[16].

Petra kelet-európaiságának billoga mellé társul a nőiességéből fakadó hátránya is, melynek értelmében a főnöke nemcsak a nyugati-európai – kelet-európai idegenség távolságából, hanem a nyugat-európai férfi – kelet-európai női oppozíció alá-fölé rendelt helyzetéből is tekint a lányra, és egyenrangú fél helyett a „kiszolgáló nő" pozíciójába helyezi őt, vagyis a kiszolgál-

13 *Uo.*, 62.
14 *Uo.*, 39.
15 *Uo.*, 39.
16 *Uo.*, 40.

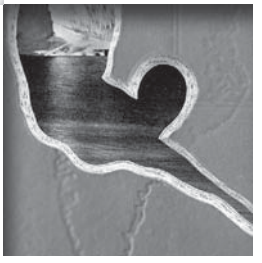

tatottat egyben szolgálónak is látja. Daniel saját felfedezettjének tartja a lányt, melynek értelmében a „szürke kelet-európai kisegér, kopott tornacipőben, borzalmas frizurával és bizsukkal… köszönettel tartozik”[17] neki, és akit „hálátlan kis szukának”[18] titulál. Ennek a felsőbbrendűségi attitűdnek az érvényesítése látensen folyamatosan akadályozza abban Petrát, hogy levetkőzze kisebbségi komplexusait, a nyugati világban tapasztalt idegenségérzetét és a keleti világbeli otthontalanságát.

MAGYAR – SZLOVÁKIAI MAGYAR IDEGENSÉG

Az európai–afrikai, nyugat-európai – közép-európai világ oppozícióját követően szlovák–magyar és magyar – szlovákiai magyar idegenségtapasztalatok rajzolódnak ki a műben, amelyek a szlovákiai magyar identitás fogalmához, a tér- és nemzethez kötődés problematikusságához vezetnek el. A másság, kulturális távolság élménye fejeződik ki abból, ahogy a disszidált, kitelepített, elszármazott és gazdasági migráns önmagára tekint, ahogy őrájuk tekintenek, illetve ahogy ők tekintenek környezetükre.

A szlovákiai magyar identitás – a látensen „eredeti magyarnak” sugallt – magyarországitól való eltérése legmarkánsabban a Magyarországon élők perspektíváján keresztül rajzolódik ki. Az idegenség tapasztalata itt két síkon körvonalazódik: egyrészt területi alapon azzal a nemzettel azonosítják a szlovákiai magyarokat, amelyikkel azok közös országban élnek, másrészt nyelvi alapon választják el az anyaországi és határon túli magyarokat. A területi alapon történő elhatárolódás egyik sajátságos esete, ahogy a kitelepített szlovákiai magyarok viszonyulnak a Csallóközben élő rokonaikhoz: szerintük „ők voltak a határon túliak, a cseszkók, akiktől a fiatalabbak folyton azt kérdezték, hogyhogy ilyen jól beszélnek magyarul, hol tanulták a nyelvet, és mikor költöztek Csehszlovákiába”[19]. A kitelepített szlovákiai magyarok a traumatikus szülőföld-változtatásra az otthonmaradtaktól való kategorikus elhatárolódással és az elhallgatás eszközével reagálnak. A hallgatás, elhallgatás a kisebbségben rekedteket is jellemzi, a főszereplő Petra hiába faggatja a nagymamáját, hogy a többi rokonhoz képest őket miért nem te-

17 *Uo.*, 253–254.
18 *Uo.*, 256.
19 *Uo.*, 119.

lepítették ki. Míg a kitelepítettek múlttagadását a szülőföldcserére kényszerítés miatti harag, vagyis a területhez való kapcsolódás elveszítése táplálja, a csallóköziek múlttagadását a nemzetiség megtagadása miatti szégyen, vagyis a nemzeti identitás megtagadásának billoga táplálja. Csupán egyszer tör ki a magyarországi rokonok temetésére rendszeresen ellátogató nagymama az unokáinak: „Hát ezek nem emlékeznek, hogy is volt akkoriban? Ezek nem mesélnek semmit a gyerekeiknek? Nem tanulták a történelemórán? Ezeknek mi vagyunk a cseszkók? Az anyjuk picsáját! Azt![20] A rokonok háta mögötti kifakadás összefoglalja mindazt a hiányt, amit a traumatizált kitelepítettek és itthonmaradtak nem képesek feloldani: az emlékezés, az elmesélés/elbeszélés, a történelemórán keresztüli kimondás verbalizálatlan aktusait.

A kitelepítettek elutasító magatartása mellett a másság zavarba ejtő tapasztalatát figyelhetjük meg a határon túli identitás összetettségével való találkozás esetén. Az Afrikából Magyarországra érkező Petra azonosításakor a határőrök meghökkentőnek tartják, hogy a szlovák útlevéllel utazó lányhoz intézett angol nyelvű kérdésekre magyar nyelven válaszol a lány. A határőrök az állampolgárságot automatikusan az adott országbeli nemzetiséggel azonosítják. A határon túli magyarság létezésével nem számoló (a regény sugallata szerint: létezéséről nem tudó) határőrök sematikus viselkedése egzisztenciális megalázottságot, ingerültséget vált ki a lányból, és felerősítik benne az ön-idegenség élményét. „Maga beszél magyarul? – kérdezte értetlenkedve a fiatalabbik (rendőr), aki Miki egérhez hasonló fejformára kopaszodott, és olyan bambán nézett a lányra, mint a rossz rendőrviccek főszereplője. – Maga szerint? Ezt milyen nyelven mondtam? Hülye köcsög! – valami ilyesmit válaszolt volna a legszívesebben a fiatal rendőrnek, de persze nem tette. Bólintott, majd kis szünet után hozzátette: – Igen, magyar vagyok! – Mégis szlovák útlevéllel utazik? – kérdezett vissza amaz, és Petra nem bírta leplezni dühét és kétségbeesését. Most tartsak történelemórát ezeknek? Kezdjem el magyarázni, mint azt már milliószor tettem? Ahányszor Budapestre jövök, mindig van egy tuskó, aki nem érti, hogyan beszélhetek magyarul. Végül összeszedte magát, és higgadtan felelt: – Felvidéki magyar vagyok."[21] A felvidéki/szlovákiai magyar önartikuláció a rendőrök szemében bizonytalannak és megfoghatatlannak tűnik, és az átmenetiség jegyében történő identitásmeghatározást az állampolgárságon keresztüli identifikálásra egyszerűsítik. A vámelszámoló „magya-

20 *Uo.*, 119–120.
21 *Uo.*, 104–105.

rul jól beszélő szlovák lánynak”[22] tekinti Petrát, az ügyvéd pedig „zűrösnek” nyilvánítja, amikor megtudja, hogy magyar nemzetiségű, de állampolgárságát tekintve szlovák, akinek osztrák, kenyai és tanzániai tartózkodási és munkavállalási engedélye van.[23]

A magyarországi – szlovákiai magyar identitás közé ékelődő idegenségtapasztalatot nemcsak a területi alapon való elhatárolódás hozza létre, hanem a nyelvhasználat is. A magyarországi és szlovákiai magyar nyelvhasználat közé ékelődő idegenségre meglehetősen direkt módon hívja fel a regény a figyelmet, illusztratív módon sorol fel olyan kifejezéseket, amelyek a szlovákiai magyar nyelvhasználat sajátosságai – pl. a megtérni kifejezés „megfordulni” jelentése, kölcsönszavak használata (szemafor, blokk, stekker), a térséghez kapcsolódó jellegzetes ételek és italok sajátnak tekintése (Kofola, treszka) –, illetve a szlovákiai magyarok nyelvhasználatától idegen, magyarországi kultúrkör termékei (közért, mirelit, rizibizi, finomfőzelék bélszínrolóval[24] stb.) A szlovákiai magyar nyelvhasználatot jellemző tájnyelvi elemek a köznyelvet beszélőkkel szemben kisebbségi komplexust, üldözési mániát ébresztenek a szereplőkben („A hetven körüli néni rögtön kiszúrta, hogy ők ketten »nem idevalók«, talán csak a külföldi rendszám miatt, de Feri meg volt győződve róla, hogy a néni gúnyos mosolyát a tájszólása váltotta ki.”[25]), ami a köznyelvet elidegenítő távolságba helyezi a szlovákiai magyar beszélőktől.

A szöveg sajátossága azonban, hogy elsősorban nem tájnyelvi elemekkel, hanem tipikusnak vélt szlovákiai magyar nyelvhasználattal illusztrálja a kétféle identitás másságát. A semlegesnek mutatkozó mindentudó narrátor megpróbálja magára vállalni a fordító szerepét a kétféle nyelvhasználat között („Nagymamája a franciaágy, vagy ahogy ők mondták, a kettes ágy szélén feküdt”[26]), azonban időnként fordítás nélkül maradnak a szlovákiai magyar szófordulatok (pl. a narrátor Petra mamáját emlegeti, ami szlovákiai magyarul nagymamát jelent, magyarországi szóhasználatban pedig az édesanya jelentését foglalja magába[27]). Többször következetlenségre is bukkanunk (pl. míg Petra nehezményezi, hogy a magyarországiak szlovák néven nevezik a szlovákiai, magyar névvel is rendelkező településeket – pl. Komárno –, a narrátor hol Ligetfalut, hol Petržalkát emleget a lány szülőhelyeként). A narrátor következetlen nyelvhasználata bizonytalanná teszi a pozícióját, és lebegteti a kívülállás/bennfentesség kérdését, és a narrátort is határhelyzetbe szorítja. A szabad függő beszédként alkalmazott vagy valamelyik szereplő szájába adott szlovákiai magyar nyelvhasználat többnyire fordítás nélkül kerül lejegyzés-

22 *Uo.*, 159.
23 *Uo.*, 149–150.
24 *Uo.*, 131.
25 *Uo.*, 109.
26 *Uo.*, 138.
27 *Uo.*, 141.

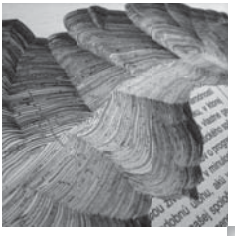

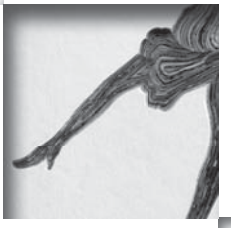

re (pl. sárga málna, upomienka küldése). Az ilyen típusú kétféle nyelvhasználat egymás mellé helyezése a hitelességkeltés illúziójával az otthonosság érzetét közvetíti, az olvasó számára azonban elidegenítő hatással bírhat.

SZLOVÁKIAI MAGYAR – SZLOVÁK IDEGENSÉGTAPASZTALAT

A regényben kirajzolódó összetett szlovákiai magyar identitás a szlovák – szlovákiai magyar viszonyok vázolásán keresztül is megfigyelhető, azonban meglehetősen leegyszerűsítve próbálja megragadni a szlovákiai/csehszlovákiai magyarok világát. A narratívum számos esetben direkt magyarázatokkal és álbölcselkedéssel terhelt, így a felvidékiek élete gyakran átlátszóan illusztratív módon történik, elnagyolt és újsághírszerű történelemleckékké, címkeszerű jelszavakká (háborús bűnösség, kitelepítés fogalmainak felvetése), a szlovákiai magyar mentalitást jellemző klisés példázatokká vagy a szlovák – szlovákiai magyar viszonyt sematikusan bemutató, alá-fölé rendeltséget illusztráló anekdotázássá degradálódik („»Tudja, nekem semmi bajom a magyarokkal, ismerek is jó párat közülük. A rendes magyarokkal, úgy értem, akik megtanultak szlovákul, együttműködők, és nem kívánnak lehetetlent.« Károly bólintott. Jól ismerte ezt a lemezt. Ha bemutatkozáskor rákérdeztek, hogy honnét való, utána mindjárt kezdték a kinek mi baja a magyarokkal típusú szöveget. Károly ezen nem sértődött meg, nem is győzködte a másikat a saját igazáról. Untatta az olyanok véleménye bármiről is, amiről semmit sem tudtak.”[28]). Olyan rövid, referenciaértékű típustörténetekkel is találkozunk, amelyek közszájon forogtak/forognak a szlovákiai magyarok körében – például a dévényi disszidálások története, a határátlépések szorongása –, és egyfajta zanzásított, stilizált „szlovákiai magyar valóságot” közvetítenek. Mindezek mellett azonban találkozunk találóan pontos szocio-látleletekkel, egy-egy pillanatkép érzékletes, már-már naturalista megragadásával, amelyek kommentálás helyett pusztán tényszerű leírásokat, pátoszmentes képeket ábrázolnak. Ilyen például a falusi búcsú társadalmi eseményként való bemutatása („délelőtt focimeccs, főtt kukorica, hűtött sör, estére teljes lerészegedés”[29]). vagy a közép-európai szimbólumként prezentált panelvilág leírása, („Hiába a vidám színek, az új lift és a fém postaládák, a panelek beton építőelemeibe mélyen beivódott az egész előző rendszer. A frissen dauerolt haj, a kiömlött

28 *Uo.*, 190.
29 *Uo.*, 168.

Kofola illata, a szőrös női hónaljak párája, az olcsó Pitralon, a csempészett benzin, a sokszor mosott textilpelenka szaga keringett…”[30]).

A szlovákiai magyar identitás ikonikus példájának tartja a szöveg a névhasználat kérdését, melyet legmarkánsabban a főszereplő disszidált apjának története mutat be. A Károlyból Karollá, majd Charlie-vá válás a térváltással járó identitásátalakulás jelképeként mutatkozik meg. A férfi a csallóközi magyar környezetből először a szlovák nyelvi környezetű Ligetfaluba költözik, majd amikor besúgóvá akarják beszervezni, Ausztráliába disszidál. A (mindkét) idegen környezetben önmagát nehezen elhelyező szereplő beilleszkedési nehézségeit fejezi ki, hogy az új nyelvi környezetben otthonos szólítónevére nem reagál, sőt az idegen nyelvű személynevét is vonakodik kiragasztani a postaládájára. A névváltással járó öneldegenedést a narrátor direkt példákkal is illusztrálja: „Így lettek a Károlyokból Karolok, Lászlókból Ladislavok, Katalinokból Katarínák. A vezetéknevek is szlovák formát kaptak. Horonyból Horon lett, Gyuriczából Ďurica, Kmetyből Kmet.”[31] A példákban található a szerző nevének szlovákosítása is – itt érdemes megjegyezni, hogy a szerzői név szlovák szempontból is torzult, sérült; a szlovákra jellemző lágyítójel elhagyása és az utónév hosszú magánhangzójának megrövidítése magyar és szlovák környezetben is idegenségérzetet ébreszt.

Külön figyelmet érdemel a Nyugat-Európába disszidált szlovákiai magyarokat megtestesítő, idővel többnyelvű és többkultúrájú kozmopolitává változó Vali néni karaktere, aki napjainkban visszatérve Pozsonyt kétnyelvű városként értelmezi, és a szlovák–magyar bonyolult nemzeti kapcsolatokat figyelmen kívül hagyva nem érti a város ellenállását a magyar nyelvnek. „Vali néni bizarr jelenséggé változott Pozsonyban. Magyarul szólította meg a pincéreket, magyarul beszélt a taxisokhoz… – Angolul, spanyolul, franciául igen, magyarul nem? Miért nem? Nem értem a szálloda vezetését, ez itt egy többnyelvű vidék!”[32] A többnyelvűség azonban a helyiek számára inkább illúzió, amitől idegenkednek a szereplők (Petra anyja,

30 *Uo.*, 228.
31 *Uo.*, 176.
32 *Uo.*, 292.

Zsuzsa mondja: „nem vágyom szlovákok közé", mivel: „A magyarok nem szerették a szlovákokat, lenézték őket. A háború utáni kitelepítést, reszlovakizációt nem tudták megbocsátani. Az iskolában hiába szóltak a szavalatok a szocialista nemzetek egyenrangúságáról és szeretetéről, a magyarlakta falvakban erős volt a gyűlölet a többség iránt."[33]; a Bécsből hazatérő Petra inkább angolul beszél az üzletben szlovák helyett; Feri, a sógora pedig nacionalista szlogenmondatokat szajkóz körbe-körbe az autonómia után vágyakozó Felvidékről).

Összegezve: a regény számos hiányossága ellenére érzékletesen mutatja be a térhez és nyelvhasználathoz fűződő viszony identitásalakító erejét, illetve azt, hogy az ezekhez fűződő tisztázatlan vagy rétegzett kapcsolódási pontok keltette idegenségtapasztalatok hogyan vezetnek el az identitás elbizonytalanodásához. A „saját" és „idegen", a „mi" és „ők" csoportjának elhatárolódása a szöveg folyamán képlékennyé válik, az idegenségtapasztalat betüremkedik a „saját" csoport önartikulációjába is, ami a csoportkohézió fellazulását, a „mi" közösség elidegenedését eredményezi.

BIBLIOGRÁFIA

Csepeli György, *Szociálpszichológia,* Bp., Osiris, 2005.
Durica Katarina, *Szlovákul szeretni,* Bp., Libri, 2016.
Fülöpová Marta, *Odvrávajúce obrazy,* Bratislava, Univerzita Komenského, 2014.
Tapodi Zsuzsanna Mónika, *Imagológia – egy ősi gyakorlat megújuló megközelítésben,* Létünk 2011/4, 42–46.

33 *Uo.,* 173.

KÉZNYOM

PASZMÁR LÍVIA

AZ ÁRTATLANSÁG RETORIKÁJA

DANIELA KAPITÁŇOVÁ SAMKO TÁLE: KÖNYV A TEMETŐRŐL CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Ha mindjárt az elején megengedem magamnak, hogy személyeskedjem, egészen a kétezres évek elejének időszakát próbálom feleleveníteni, amikor is első alkalommal találkoztam Daniela Kapitáňová regényével – akkor még persze a valós szerző kilétének ismerete nélkül. Rögtön felmerült bennem a magyar fordítás szükségszerűségének gondolata, a *Könyv a temetőről* ugyanis nem szlovák, hanem szlovákiai (dél-szlovákiai) regény, és mint olyan, nem egy nyelvhez köthető – mégis előbb készültek el a nagy világnyelvekre ültetett változatok, mint például a magyar.

*Komárnó*ban, a cselekmény helyszínén közvetlenül az eredeti megjelenését követően emlékeim szerint kézről kézre járt Samko Tále története, akiben az abszolút laikus, naiv olvasó egy konkrét helyi személyt vélhetett felismerni. Ahogy szinte minden kisvárosnak, Komárom utcáinak is megvolt a maga ikonikus figurája, aki nyilván a szerző szemei előtt lebegett Samko karakterének mintázásakor[1] – kettejük azonosítása azonban alattomos olvasói gesztus lenne. Persze, az sem tűnhet teljes képtelenségnek, hogy az ilyen olvasó a metafikciós elemeket kizárva a szöveg csapdájába kerül, és válik maga is egy kicsit Samko Tálévá.

A történet szerint Samkonak, aki végig a narrátor pozíciójában helyezkedik el, könyvet kell írnia a temetőről, mert Gusto Rúhe – egy alkoholista hajléktalan önjelölt próféta – megjósolta neki. Ő ezt meg is teszi, de mindössze egy oldalnyi szövegig jut, ezért úgy dönt, ír egy másik könyvet is az első keletkezésének körülményeiről. Samko monológja anekdotákból épül fel, a távolabbi és a közelmúlt egyaránt bő forrásául szolgál a szemünk láttára készülő műnek, amely asszociációs lánchoz hasonlíthatóan fűződik egybe. Folyamatosan visszakerülünk tehát a történet jelen idejébe, amikor főhősünk valahol a negyvennegyedik születésnapja előtt áll, és éppen esős nap lévén – amikor nem lehet papírt gyűjteni, a tolikocsija meg egyébként is javítóban van – hozzáfog a jóslat beteljesítéséhez: írni kezd.

Adott tehát egy szerzői perspektívából nézve ismerősen összetett, eszközkészlete szempontjából viszont sajátosra formált alaphelyzet, amely a magyar fordításban már nyíltan felvállalja a fikciós elemeket: nem lengi körül az a titok, amely az első szlovák kiadás esetében meghatározó funkciót töltött be, hiszen szerzőként egyértelműen Daniela Kapitáňová neve szerepel a borítón, Samko Tále pedig a cím részévé válik. Másfelől igaz ugyan, hogy az első kiadás nyitva hagyta a szöveg írójának személyére vonatkozó kérdést, ahhoz értelemszerűen mégsem fért kétség, hogy a feltüntetett és a valós szubjektum nem egyezik meg, vagyis nyilván egy kellően öntudatos szerző bújik meg a háttérben.

Samko Tále a nyelvhasználata által értelmezhető alak. A tisztán mesterséges idiolektus egy kisiskolás szintjén megrekedt, egészen választékos – ám a szövegkörnyezetbe többnyire nem megfelelően illeszkedő – szóhasználattal jellemezhető, nyelvtanilag relatíve kevés – azokban mégis következetes – hibát ejtő tudatos-dilettáns nyelvhasználó sajátja. Megnyilatkozásaiból hiányzik

1 Egy Nokedli néven elhíresült férfi évtizedeken át járta Komárom utcáit visszapillantós kocsijával papírt gyűjtögetve. Néhány éve romló egészségügyi állapota miatt kellett felhagynia ezzel a tevékenységgel, értesüléseim szerint azóta elhunyt. Itt olvasható egy vele készült interjú: http://sziakomarom.sk/kek-monterka-kezikocsi-es-papirhegyek/

a tartalmi értelemben vett eredetiség, az önálló gondolkodásra képtelen narrátor-főhős azt szajkózza, amit városszerte, akár kocsijával a kartonpapírt, összegyűjtött.

A nyelv a nemzetiséggel összefüggésben tematizálódik is. Az együgyűség súlyos kérdések bagatellizálásval párosul – a nem mindig csak lappangó nacionalizmussal kezdve, a különböző hátránnyal-mássággal élő társadalmi csoportok feletti ítélkezésig. A nyelv tematizálása szempontjából itt az előbbi érdekel bennünket. A jobbára magyarok lakta *Komárnó*ban a szlovák Samko, akinek felmenői a szlovákság egyik jelképének számító Detvából származnak, még a mečiari időkből visszhangzó „na Slovensku po slovensky" (Szlovákiában szlovákul) szentenciát variálja, például így: „[...] én németül nem tudok, mert nekem ilyen butaságokra nincs időm, én tudok szlovákul, mert én szlovák vagyok, meg magyarul, mert megtanultam, mert nekem nagy az inteligenciám, pedig azt nem is igazán szabadna, merthogy Szlovákiában vagyunk. " (17.)

Értelemszerűen főként a magyar–szlovák viszonyra hegyezi ki (idegen)gyűlölete élét, de minden más, a környezetében megjelenő nemzetiség bizonyos mértékben szúrja Samko szemét. A magyarok mellett a cigányok kapják a legtöbbet utálatából: „Én csak azt az egyet nem értem, hogy miért van annyi cigány, de nemcsak Komárnóban, hanem az egész világon, mert csak azt az egyet nem értem, hogy minek vannak cigányok a világon, én nem akarom, hogy legyenek cigányok a világon, menjenek el példának okáért Cigányországba, ahonnan jöttek, mert amióta itt vannak, azóta az a gané Angelika Édesová lopja előlem a papírt a vásárcsarnokban, és meg lesz mondva, mert az az én papírom. Az a gané Angelika Édesová." (58.)

Másrészt nem kíméli például a zsidókat („Volt egyszer Komárnóban egy ember, vagyis zsidó volt..." [86.]) vagy a melegeket („Hogyha én lennék Azok ott fönt, akkor betiltanám a buzikat és akkor nem lennének. Hát nem? Hát de." [32.]), továbbá rasszistának sem tartja magát („Én egyáltalában nem vagyok fajgyűlölős, mert én nagyon jó vagyok. Ezt abban a tekintetben lehet tudni, hogy amikor a televízióban olyan film megy, amelyikben valaki fajgyűlölős az indiánokkal vagy a rabszolgákkal, és ha ebben a tekintetben megbüntetik, annak én nagyon örülök. " [128. o.])

Az ártatlanság retorikáját meggyőződéssel magáévá tevő és használó főhőssel kapcsolatban fokozatosan válik nyilvánvalóvá, hogy szinte semmilyen pozitív tulajdonságot nem rendelhetünk hozzá, uszító hangú monológjai mellé ugyanis, mint kiderül, számos esetben cselekvés (vagy éppen annak hiánya) is társul: Samko lelkes besúgó, aki a hozzá legközelebb álló személyeket is kiszolgáltatja a rendszert megtestesítő „jóbarátnak", RSDr. Gunár Karolnak, máskor viszont segíthetne másokon, mégsem teszi – betegesen féltve testi-lelki „épségét" inkább hátat fordít a megoldandó problémának.

A szellemi és testi fogyatékos, ám rosszindulatú, sőt gonosz karakter megformálásával Daniela Kapitáňová ügyesen piszkálja meg az olvasó értékrendjét. Hol húzódik a határ a tolerálható és

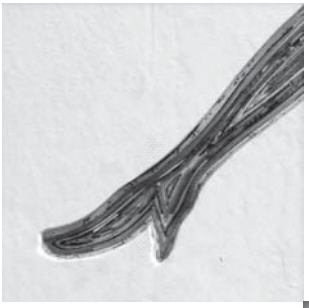

a nem tolerálható között, ha történetesen egy halmozottan hátrányos helyzetű személyhez való viszonyulásunk áll a problémakör középpontjában? Lehet-e a másság kibúvó a felelősségvállalás alól? Mi a feladata az ilyen személyek közvetlen környezetének, családjának – át kell-e vállalniuk a felelősséget annak a cselekedeteiért, aki ezt (talán) nem tudja megtenni? A moralitás határait sok irányból súroló kérdések vetődnek itt fel bennünk, olvasókban, a megválaszolásukra tett kísérletek azonban legalább akkora erkölcsi dilemmát okoznak, mint az, hogy egyáltalán megfogalmazódnak. Az viszont kétségtelen, hogy Samko elsősorban nem jó ember (ami nem zárja ki a benne lévő jóság lehetőségét) – saját maga (ugyan nem ebben az értelemben) még emberi mivoltát is kétségbe vonja: „Tegnap láttam a Darinka Gunárovát a Szakszervezetek Háza előtt. Amikor találkoztunk, kezet fogott velem, mintha igazi ember lennék." (123.)

Az egymásra rakódó anekdoták sorozatából kirajzolódó komplex kép arra enged következtetni, hogy Samko jelleme bűzlik, messziről, papíron át is, mint a szintén leszázalékolt rokon, Otobácsi gyógygombái. Így talán még a címként választott idézet sem tűnik túlzónak, amely többször is visszatér a könyv lapjain. Az ehhez hasonló rímes csúfolódó-gyalázkodó kétsorosok, valamint a szöveg jellegzetes, gyakran (refrénszerű) ismétlésekből építkező nyelvezete sajátos ritmust ad a regénynek, ugyanakkor tudatfolyamként is jellemezhetnénk, amelynek sem igazi kiindulópontja, sem végpontja, sem ésszerű iránya nincsen.

Samko úgy véli, „Azért nagyon nehéz írónak lenni, mert fáj tőle a keze az embernek." (10.) A monológ éppen úgy marad abba, mintha a kéz, amely ír, elnehezült volna és nem bírná tovább tartani és használni az íróeszközt, a „szerző" mellékelt önéletrajzának pedig, elmondása szerint, a kívánt terjedelem szab határt.

Daniela Kapitáňová első kötete elképesztően erős pályakezdésnek számít a szlovák irodalomban, amely szinte példátlan külföldi visszhangot kapott, és ez még mindig nem csengett le teljesen – ahogy a friss magyar fordítás is tanúskodik róla. Jellemábrázolása félelmetesen pontos, nyelvkezelése bravúrosan eredeti. Legalább ekkora érdem jut a fordítónak, Mészáros Tündének is, aki már-már magyar regényt csinált a magyargyűlölő Samko Tále történetéből. Az viszont mindkettejük érdeme, hogy az összes hitványsága ellenére még meg is tudjuk szeretni az azt nem igazán kiérdemlő kis szörnyeteg figuráját. Ha pedig esetleg *Komárnó*n áthaladva éppen pirosat kapunk a Matica székháza előtti kereszteződésnél, mint jó olvasók, nyilván belesünk majd az egyirányú utcába, hátha megpillantjuk a tükörképünket egy papírral megrakott tolikocsi visszapillantójában.

(Fordította Mészáros Tünde. Magvető, Bp., 2016.)

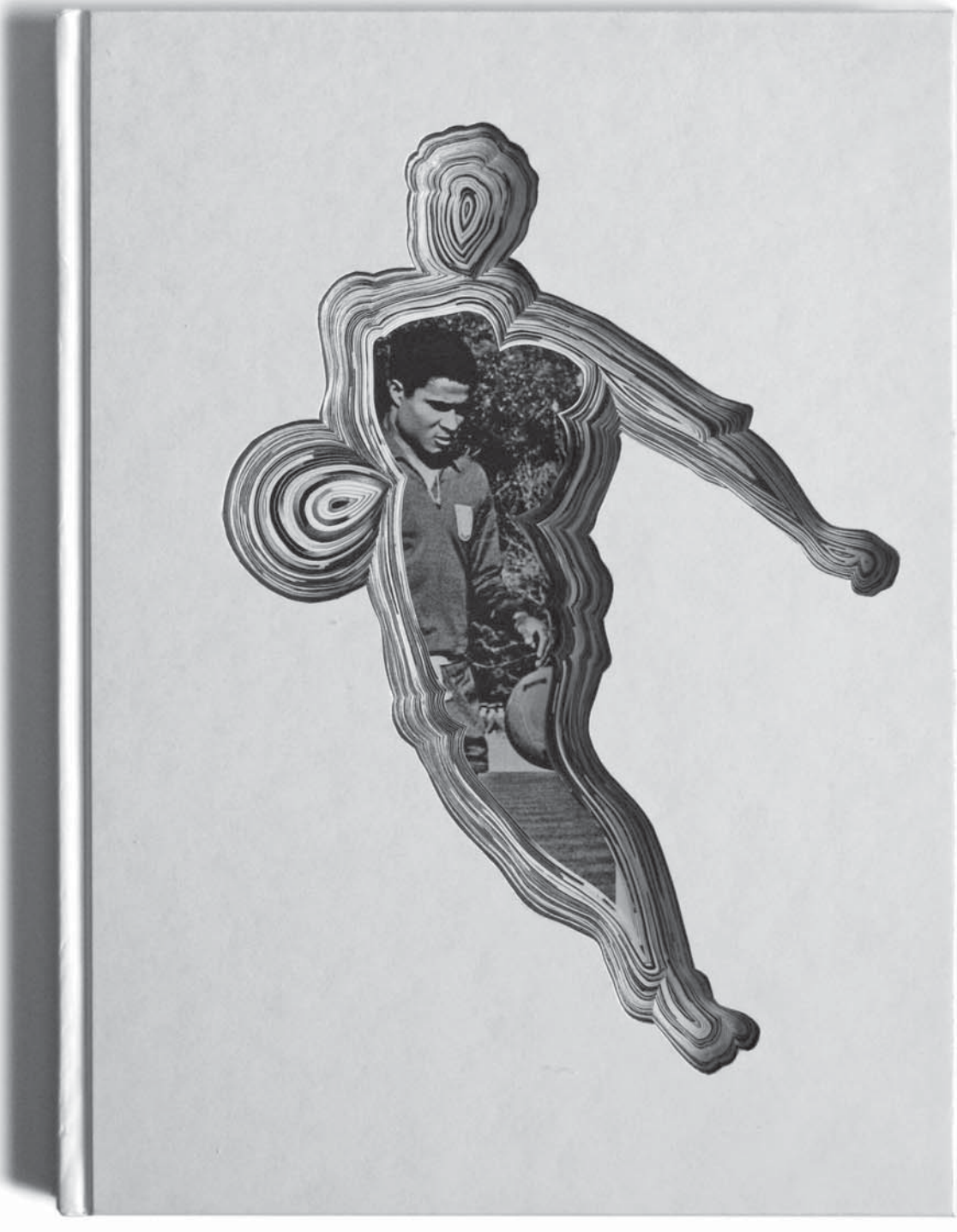

SPORT 1

RIZSÁNYI ATTILA

NEM CSAK A HUSZONHÉT ÉVESEKÉ

ALEXANDRA SALMELA 27 – AVAGY HALÁL TESZI A MŰVÉSZT CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Bármennyire is olvasható fejlődésregényként, Alexandra Salmela 2016-ban magyarul is megjelent könyve sokkal inkább a narrátorkonstruálásnak, az elbeszélés-lehetőségek felkutatásának, a humorral és szarkazmussal átitatott megszólalásmódnak a példája. A címbe emelt szám, illetőleg a huszonhetedik életév misztikumának felépítése is az (ön)irónia jegyében történik, a bonyodalomnak tehát csak látszólagosan kiváltója, valójában azonban az énkeresés, vagy sokkal inkább a túlzásokba eső, félresiklott, de ideálisként bemutatott életpályák problematikája határozza meg a művet.

Amennyiben a fejlődésregény-jelleg felől olvassuk Salmela művét, a főszereplő és a legtöbbet szerepeltetett én-elbeszélő, Angie megmosolyogtató, sőt néha már-már bosszantó önteltséggel fűszerezett írói ambíciónak története kerül a középpontba, ez az alakulás azonban nem a művészi önbeteljesítésbe fut ki. S ez a csavar is mutatja: a fel- és beismerések vannak a legnagyobb hatással a cselekmény végkicsengésére. Angie számára a legfőbb ilyen mozzanat, hogy ráismer a saját bálványai hatására létrehozott életfilozófiájának nyilvánvaló értelmetlenségére, miszerint huszonnyolcadik életévének betöltését megelőzően létre kell hoznia élete fő művét, és meg kell halnia. Az idáig vezető út mérföldkövei a kudarcokkal tűzdelt prágai tanulmányok, a konvencionális életpályát követelő környezet, a környezetváltásban rejtőzködő remény, az elszigeteltség döbbenete és a rendkívüli körülmények között élő családdal való megismerkedés. Salmela a túlzás eszközével élve mutat rá személyes és társadalmi jellegű problémákra, jelenségekre, az életelvek meghatározásának és követésének hatásmechanizmusára. Hiszen nem csak Angie művészambíciói kapnak irreális színezetet: miután a főhős a finn tóvidéken, egy erdőben található ház szaunaépületébe költözik, az olvasó betekintést nyer az ott élő család életébe, annak fő jellemzői pedig a sajátos környezettudatos életmód eltúlzottsága és az álidillikusság fenntartása.

Az olvasó minderre több szemszögből nyer rálátást, az *Epilóg*ban és a *Prológ*ban megszólaló általános elbeszélői hangon kívül még négy (plusz egy) narrátor kap helyet a regényben, s feltűnésük nyomán rajzolódik ki a mű fejezetes szerkezete. Minden második szakasz Angie naplóbejegyzés-szerű megszólalása, amelybe beépülnek írói szövegpróbálkozásai, otthoni ismerőseivel folytatott üzenetváltásai is, a tematika pedig megköveteli a művészi tevékenységére reflektáló részletek jelenlétét, de egészében elmondható, hogy esetében a lelki alakulásmenet mellett az önteltséget is felfedő vallomásos hangvétel az uralkodó: „Iszom a sörömet, és azon jár az eszem, hogy az én poétikus szövegem miért nem tudott rezonálni a kopár betondzsungelek és bolond remeték iránt érdeklődő haverjaim lelkében" (46).

A másik három elbeszélői pozíció azonban jóval rendhagyóbb, ezáltal izgalmasabb is, az esetükben felfedezhető markáns mozzanatok azzal a túlzásjelleggel rokoníthatók, amely áthatja a regényt, s mivel komoly funkcióval bír, pozitív tényezőként, sőt: a mű egyik fő stílusjegyeként

tekinthetünk rá. Astra, a családi autó narrátorrá válása során mintha az antropomorfizáció egy ponton megakadt volna: elbeszélése azáltal válik indirektté, hogy drámaformában íródott, objektív leírásokkal operál, a belterében elhangzó dialógusokat pedig – értelemszerűen – hűen idézi. Precízen konstruált Kasszandra, a macska és Röfi Úrfi, a plüssmalac narrátori szerepe és jelleme is, s esetükben több párhuzam és ellentét is felfedezhető. A korábbi befogadói tapasztalatok fényében ugyan talán kevésbé meghökkentő jelenség, hogy a család fekete macskája megszólal, itt azonban csak az olvasó irányába teszi meg, méghozzá úgy, hogy a leginkább éleslátó elbeszélővé válik a regényben. Létének alapvetése a magát ökotudatosságba hajszoló gazdasszony, illetve az összes őt körülvevő személy iránti gyűlölet, ezt pedig a radikális őszinteség és a szarkazmus hangján fejezi ki: „Gyűlölöm. Látszólag olyan tökéletes és hibátlan, hogy a másik vagy a végtelen csodálatba vagy a végtelen irigységbe fullad bele. De én átlátok rajta" (47). Ezzel szemben Röfi úrfit éppen az imádat jellemzi: a háromgyermekes család legkisebb csemetéjének leghűbb barátja ő, magát gyakorlatilag családtagnak tekinti, látásmódja pedig egészen infantilis, lelkendező, láttatásában a legdramatikusabb történés, például az anyai elhagyás és visszatérés is belesimul a látszatidillbe: „Pici Puci anyukája örömkönnyeket hullatva ölelgetett bennünket, mi is sírtunk, és elmeséltük neki, mennyire hiányzott, és mi is mennyire szeretjük őt" (307). A megszólalások e kettősségéből pedig szinte egyértelműen következik, hogy bizonyos mozzanatokat radikálisan eltérő hangnemben is megismerhet az olvasó. Kasszandra és Röfi úrfi esetében is domináns elem elbeszélői tudatuk, illetve annak megnyilvánulása, a befogadó megszólítása: „Ha rossz narrátor lennék, emlékeztetőül elsorolhatnám az összes sületlen mondókáját, ostoba tettét és zavarba ejtő botlását, de nem teszem. Én vicces vagyok, lényegre törő, és van stílusom" (175); és „Nyitnikék, pajtikák, én vagyok az megint. [A] híres énekes, kiváló táncos és elsősorban lebilincselő elbeszélő, a vicces és színes Röfi úrfi" (192).

Alexandra Salmela egyfelől a szereplők jellemén és sorsvonalán keresztül illusztrál olyan, a jelenkor emberét is érintő, foglalkoztató problémákat, mint a bölcsészegzisztencia, a környezettudatosság, a karrier- és párválasztás, az elköteleződés, az elvkövetés, vagy akár a ki- és elvonulás, sajátos megoldásokat alkalmazva azonban direkt indirektséggel szól például az idegenekkel szembeni viszonyulásról is, a regény egészére jellemző, társadalomkritikus stílusban: „M. Rahikainen és cikke több száz választ kapott, há-

lást és gyalázkodót egyaránt, a hiúzhisztéria pedig átlépte a környék határait. Lauri H. Puuppola köszönetet mondott M. Rahikainennek a bátor, józan véleményért, és javasolta, hogy az összes hiúz és egyéb vad mellett a védelmükben felszólaló embereket is lőjék le. Martti Salama-Ruusku szidta M. Rahikainent, amiért ostoba és gyűlöletet szít, és a maga részéről azt javasolta, az összes M. Rahikainennel egy véleményen levő, magát embernek nevező lénnyel végezzenek" (87).

A regényzárlat a kreált idillben *szenvedő* családanya távozását, majd visszatérését, Angie-nek az íráson túli, új életbe való belépését és a kiszorítottságát taglaló leírást követően éppen az elbeszélési fordulatok révén teszi szerteágazóvá az értelmezhetőséget. Az *Epilóg* általános narrátora az apa sorsfordító döntésén túl felveti a körkörös olvashatóság lehetőségét, majd a halált is rendhagyó kontextusba helyezi. Angie 27-es elvének kulcsmozzanata előbb semmissé válik a közhelyszámba menő kijelentés hatására („A halállal nem viccelődünk" [312.]), majd a *pótfejezet* címe nyomán definiálódik újra, hiszen *nekrológ*ként jegyzett elbeszélésben a nem kedvelt élethelyzetbe belesavanyodott, mégis jókedvet imitáló apa, illetve család képe rajzolódik ki.

A *27 – avagy halál teszi* a *művészt* az elbeszélésmódok és -lehetőségek regényeként villant fel egyéni és közösségi problémákat, rendszerint a felnagyítás eszközével mutatva rá a kontúrokra és visszásságokra, jórészt a hagyományos értelemben vett olvasmányosság javára fordítva a technikai megoldások beemelését is: a mozaikszerűen építkező regény tehát éppen az átgondoltságának köszönhetően koherens egésszé áll össze.

(Ford. Bába Laura, Scolar, Budapest, 2016)

MAJOR ÁGNES

DROG, SZAVAK, SATÖBBI

MAKAI MÁTÉ KORIOLÁN DALA CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Makai Máté első novelláskötetének fülszövege megjelöli a kötet írásainak tematizáló, szövegszervező elemeit: ilyenek a drogok, a rockzene, az esztétika, valamint Philip K. Dick és Burroughs hatása. Valóban, számos zenei utalással találkozhatunk az olvasás során, ahogyan a sci-fi- és cyberpunk-szövegvilág megjelenése, a technológia és a pszichedelikus élmények is tetten érhetők a kötet darabjaiban. Bár a popkultúra hatása egyértelműen kimutatható a novellákban, hiba lenne azt gondolnunk, hogy könnyen fogyasztható szövegekről van szó, s az izgalmas, már-már filmszerű jelenetek és a több ponton visszatérő elmélkedéseknek, (művészet)filozófiai fejtegetéseknek a történetekbe emelése különleges és sajátos elegyet alkot a *Koriolán dalá*ban.

A fel-felbukkanó tematikus egyezések az egységesség érzetét kelthetik az egyébként egymáshoz meglehetősen lazán kapcsolódó írások között, ismétlődő elem például valamilyen tudatmódosító szer használata, mely néhol kokain vagy extasy, néhol pedig maga a szöveg, vagyis az olvasás és az írás. Izgalmas, ahogyan a szavak fogyasztása és használata egyfajta droggá alakítja az olvasás és az írás aktusát, központjában a kérdéssel, hogy miképpen válhat az irodalom, a művészet egyszerre káros, romba döntő, pusztító és addiktív entitássá. Az írással kialakult függőségi viszony a *Bolondok űrhajója* című novellában fogalmazódik meg: „a sajátos logikájú szenvedélyeknek hódolók közül az írók a legveszélyesebbek, […] az írás az emberi függőségek egyik legsúlyosabb fajtája, mely újabb függőségekre ingerel, és kegyetlenül megbontja a tudatot". (132.) *Az erőmű* jövőbeli szövegterében pedig az olvasás a csúcstechnológia általi meghatározottsága kerül középpontba, elgondolkodtatva az olvasót a művészet és a technológia kapcsolatáról.

Visszatérő jelenség a szereplők identitásválsága is: a novellák szereplői sok esetben nem találják a helyüket, valamiféle furcsa idegenség veszi őket körül, s a prózaszövegekben megalkotott elbeszélői struktúra is mindinkább a hősök rezignáltságát, meg nem értettségét erősíti meg. A szereplők sokszor útkeresők, de nem ritkán kiüresedett, megtört emberek, akik megoldást sem maguktól, sem másoktól nem várnak, szavaikon pedig minduntalan átüt a reményvesztettség tapasztalata: „Elveszítettem a válaszadás lehetőségét, semminek semmi értelme. És azt hiszem a keresés vágyát is elveszítettem." (32.)

Makai kötetének egyes írásai narratív szerkezetük miatt is figyelemre méltóak, ilyen a kötetnyitó, *Csapda* című darab: a századik lövésére készülő bérgyilkos története már-már klasszikus, ám mégis meglepő metaleptikus csattanója miatt erős és markáns nyitánya a *Koriolán dalá*nak. Hasonló élményt kínál a kötetzáró *A jamali fekete lyuk*, de *Az erőmű* című írás is, mely az izgalmas myse en abyme-szerű megoldással a tudatmódosító szerek használatával járó realitásvesztés jelenségére is rámutat, ahol a narratív síkok közti határok éppúgy mosódnak el, mint a kábítószer-élvezet közben a realitás és a képzelet határai.

Úgy tűnhet, az egyes novellákban megkonstruált terek és személyek, eseménysorok mindössze díszletei a szövegekben megfogalmazódó filozófiai fejtegetéseknek: úgy érzékelhetjük, hogy a novellaforma csupán keretet és apropót biztosít, s az események bemutatása mellékes a beszélő elmélkedéseivel szemben, ám ezt nem feltétlenül kell negatívumként értékelnünk. Meglehet ugyan, hogy a novella csupán alkalom bizonyos filozofikus gondolatok tárgyalására, ugyanakkor ezek már önmagukban is kitüntetett fontosságú kérdések, melyek vizsgálata épp elég tétnek bizonyulhat. Erre példa az *Aurél áll a vászon előtt* című írás, amelyben a művészet lényegére, az alkotás mibenlétére való rákérdezés válik központi elemmé, s fő kérdése, hogy mikor válik befejezetté, késszé egy műalkotás. Ezzel kapcsolatban a novella egyik hőse a következőképp fogalmazza meg tézisét: „Az igazi művészet, pontosabban filozófia, akárcsak az emberi élet, egyfajta lezáratlanságban, mozgalmasságban és radikális folytonosságában hordozhatja a lényegét, és csak befejezetlenül, pontosabban lezáratlanul, anélkül, hogy azt bárki is késznek nyilváníthatná, lehet szép és igaz." (79.)

A novellák kivétel nélkül tudatosan, tűpontosan megalkotott világokba vezetnek el, az ál-referenciák gyakori alkalmazása a valóság-effektust is működőképessé teszi, ugyanakkor néhol túlságosan sok ilyen megjelöléssel találkozhatunk, mely az olvasás folyamatát is megakaszthatja. Merthogy a novelláknak korántsem távoliak, sőt inkább ismerősnek tűnnek a történései, ha lehámozzuk róluk a jövő-

beli, technológia által uralt világ külsődleges elemeit. Ezek ugyanis nem kizárólag egy elképzelt, mesterségesen létrehozott univerzum lehetséges dilemmái, hanem jelen világunkban is megfigyelhető jelenségek. A novellák központi problémái (mint például az én-keresés folyamata közben megakadt szubjektum különféle függőségekkel vívott harca, a pszichedelikus élmények hajszolása, megélése és hatása, valamint a stabilitás állapotának hiánya) tehát mind-mind ismert, távolról sem fiktív momentumok. Makai Máté írásai ugyanakkor nem adnak megnyugtató választ ezekre a kérdésekre, nem keresnek megoldásokat a problémákra, csupán felvillantják őket, s rámutatnak egy megkonstruált világ egészen ismerősnek ható visszásságaira.

Végezetül röviden szóljunk néhány, kissé zavaró momentumról: egyes szöveghelyek a szerző széles körű tájékozottságáról is tanúbizonyságot tesznek, ám néhol túlzásnak érezhetjük a néhány mondatba sűrített, az olvasást olykor megnehezítő információhalmazt, emellett pedig valóban semmiség, hogy a *Tapló* című novella mindvégig Tamásnak szólított szereplője egy helyütt teljesen indokolatlanul Tomiként szerepel. Eltekintve ezektől a jelentéktelen apróságoktól, a *Koriolán dala* ígéretes, jellegzetes hangú, erős kezdés, izgalmas történetvezetéssel, alapos kidolgozottsággal, filmszerű jelenetekkel és számos popkulturális utalással. Kíváncsian várjuk a folytatást.

(Fiatal Írók Szövetsége, Budapest, 2016 [FISZ Könyvek, 77])

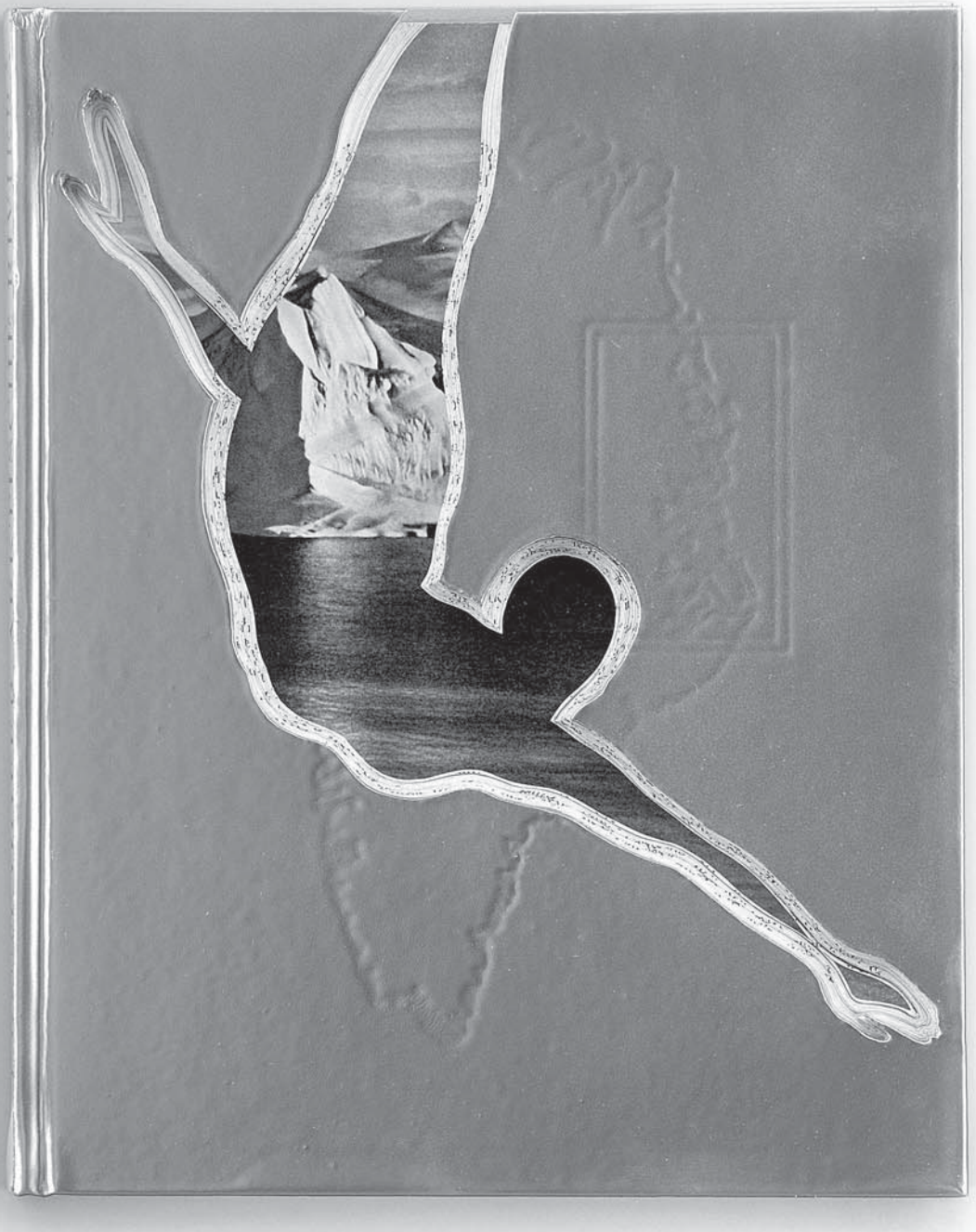

ARKTISCHE RIVIERA

FILIP TAMÁS

AUTÓVAL, ÉJSZAKA

Ne műhold vezessen, hanem
az igazi. És ne zavarjon, ha *félre*-...
Ott lesz a dolgod, ahol találod magad.
Túl az árkokon, túl egy hídon,
vagy kettőn, váratlanságok erdejében,
majdani talpfák között, melyek
jövőjükbe zártan még állnak.
Magasabb szempontból nézve
kicsiny vagy, de ma annyi
holdfény csorog le rajtad, hogy
a hínárból szőtt hálón átbújva
kiúszol a végső vizekre, ahol
a vers helyetted mondja ki, hogy
már nem tartozol –

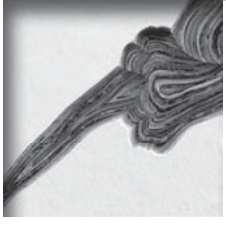

TORONY ÉS LEHELET

Emlékezem, mint egy föld
alatti koponya. Fülelek. Semmi zaj.
Aztán végigmotoznak a morzejelek,
keresztüldöfnek a röntgen-sugarak.
Azt mondják, nem vagyok beteg.
Emlékszem sziklacsendre és szikrazajra,
zárthelyin szabadkézi rajzra,
késdobáló szavakra,
tévedésekre és illatokra, ahogy
ülünk a szegénység léghajójában, és
emelkedünk, igazságszagú vándorok,
míg a többiek egyhelyben maradnak.
Milyen magas a hajdani ég!
Belefért minden madár és denevér,
minden torony és minden lehelet,
belefértek a felhők, a látszat és a képzelet.
Az ereszkedésről nincsenek emlékeim.
Lehet, hogy most is ugyanott vagyunk,
csak a föld jött hozzánk közelebb?

VÁROSKÉP ÉLŐKKEL ÉS EGY HALOTTAL

Azt hiszem, épp nyerésben vagyok,
hát észre sem veszem, hogy sorsomat
harapják patkányok, aligátorok.

Néhány rándulás után kimúlnak
bennem az ideghálókba gabalyodva
vergődő gondolat-denevérek.

A csőcselék halálos morzsákat
szór a főtéren kavargó galambok közé,
de a szökőkútba hullott leveleket
aranyhalakká öltözteti a fény.

Két selyemruhás öregasszony ma is
várja a trónörököst. Másnak egy életre
sok lenne ennyi hiábavaló várakozás,
nekik egy napra is kevés.

Világtérképpel takarnak le egy embert,
aki a villamos alá esett. Megemelem
a kalapom, amikor az utcasarkon
halottaskocsi fordul be érte.

A térkép nem kell senkinek,
összehajtom, hazaviszem.
Nézem a vérfoltokat rajta,
nagyobbak, mint a tengerek.

Sebed a világ, ismeretlen halott.
Legalább tudnám a neved.

BEMUTATKOZOM:

Paprikajancsi vagyok,
vegyenek hát komolyan.
Ne lepődjenek meg,
a königsbergi nap
sápasztott ilyen pirosra.

Meg a bor, amit ittam.
Vén tőkékről szüretelték
a szőlőt, vénasszonyok
taposták, áldott legyen
a lábuk nyoma.

A siralomvölgyben
van egy siralomház,
ma éjjel azt nézzük meg.
Túránk hajnalban ér véget.
Tartsanak velem.

Igen, a lakójával lesz mód
a szelfizésre. Míg odaérünk,
dúdoljunk együtt egy dalt.
Szövege nincs, csak címe:
Ki hozza át a szerelmet?

SZÁSZI ZOLTÁN

FÉL-VIDÉKI LEVELEK

Világnak csavargója, te pünkösdi király!
Igen, jól olvasod, Fridolin, pünkösdi királynak titulállak, és teszem ezt annak emlékére, hogy bő 35 évvel ezelőtt abban a megtiszteltetésben volt részünk, hogy felnőttként viselkedtek velünk. Úgy éreztük, ez maga a királyság! Ha emlékszel e kis történetre, mindez a pünkösd utáni napokban esett meg, ha jól emlékszem, amikor az évek óta zsinórban részeg Öcsi bácsi, a kis strandi szemetes autó, a keletnémet MULTICAR sofőrjének kíséretében és a felügyelete mellett először ülhettünk le a Dögös nevű kocsmában az asztalhoz, mint dolgozók, s ihattuk meg az Öcsi bácsi által rendelt italt. Az egész napos strandi nagytakarítás után már majdnem elepedtünk, hogy végre megihassunk egy csapolt szódát, de ehelyett az első korsó sör, meg hozzá egy stampedli, ragacsos, zöld mentalikőr lett a jutalmunk, ráadásul nemcsak úgy, a pultnál bedöntve, hanem felnőtt férfiként, a kocsmai asztalnál ülve. Mert ugye addig csupán a pultnál kikért limonádét fogyaszthattuk bent, bármelyik kocsmában is jártunk, szeszt és sört nem. Ki nem dolgozik, kocsmában ne ücsörögjön, pláne, ha kiskorú! Így tartották ezt még jó 35 éve! Hiába, akkoriban még volt tekintély és szokásjog. Tekints ki az éjbe! Szokjad Fridolinom, a sötétség közelít!

De miért írom ezt neked, kérdezheted, s bizony mondom, joggal. Igazán meg se tudom mondani, csak az jut az eszembe, mi már majdnem 18 évesek voltunk ennél az első kocsmai beülésnél, ráadásul saját keresetünk volt már azon a nyáron. Ma már, hidd el, gyakran nem fordul elő az ilyesmi, bár a diákmunka is kevés errefelé. Régen? Hát tudod, más volt, de ami volt, annak régen vége.

Te, képzeld, miket élek meg! Múltkor bent jártam a városban, bár ne tettem volna, de hát a muszáj nagy egy úr, a vonathoz kellett bevinnem egy embert, ha egyszer azzal akart utazni, szépen megkért, megtettem szívesen. Mondtam magamban, ha már így esett, hogy begurultam a városba, akkor már körbenézek, mi hogy van, hogy s mint él a városi nép, kivált az ifjúság így mostanság! Péntek este volt, és képzeld, régi helyünkön, a Fényesben, amiből olyan bárfélét vagy diszkót vagy mi az isten csudáját csináltak, fél tucat tizenöt körüli csaprészeg fiút, és amit még rosszabb volt látni, hogy adott helyen és időben velük hasonló korú lánykákat láttam, ahogy benyomva hemperegtek a bárok bokszaiban. Az ilyen látvány maximum a híres toxikológusnak, a Zacher Gábornak nem lenne megrázó, de nekem, szerencsétlen falusinak, majd kiesett a szemem. Vodka- meg whiskymámorban, jórészt 15 év körüliek. Szép, mi? Mindez az érettségik idején! Ugye, a negyedikesek,

a 18 évesek mostanság vért izzadva felelnek, az alsóbb osztálybeliek meg bároznak, mert suli nincs, lógás van, olyasmi, hogy normális időtöltés, meg ritka eset. Bezzeg, a mi időnkben! Ilyenkor vezényelték ki a diákot mezőgazdasági munkára. Emlékszel, Macskás és Meggyes puszták mellett, a Rima partján, a paradicsom- és paprikaföldekre. Meg a háromhektárnyi hagymára, amit szocialista felajánlásként kézzel szedtünk ki a tízcentis sárból? Ugye emlékszel? Terence Hill főszereplésével akkoriban ment egy olyan hagymás film. Ugye tudod, melyik?

Jó, megint elkalandoztam, vissza is térek hát. Mint azt ugye megtudtam, a Fényes nevű egykori kocsmánk helyén kialakított diszkó bárban, mert csak rákérdez az ember, mi miért s hogyan járja a világban, a péntek estéken ez a normális állapota a fiataloknak. No, nem mindegyiknek, csak amelyiknek telik rá! Mármint az a normálisnak tartott állapot, hogy benyalva fetreng éjfélig valami bárban, péntek este, tizenévesen. Egyik gyerek, az Imi, azt ismerem, meg az anyját ismered te is, ő mesélte nekem ezt. Még ő józanul, ásványvíz mellett dekkolt, és várta a barátait. Igaz, már 17 éves és jogosítványa van, tehát olyan alkalmi taxisként inkább az ingyen mozit, korosztálya teljes beszeszelését nézte egyenes adásban, míg ő maga nekem próbált meg válaszolgatni. Szóval, mint megtudtam, az ifjak minden hétvégén igyekeznek leamortizálni magukat. Kérdeztem ám, miért? Állítólag sok a stressz, és néhányan így akarnak felejteni. Gondoltam, ez édes dolog, de hát mit akarnak felejteni? Legfeljebb a szorzótáblát sikerül nekik! Más élményt miért kéne? De az Imi felvilágosított, hogy azért, na, van ám élmény. Barátai közül tízből egynek, ha normális házasságban élnek a szülei, és igen sok a nyugatra szakadt hazánkfia, aki havonta egyszer jön haza, vagy annyiszor se. Zsebpénzzel pótolva az atyai és anyai szeretet. Segédmunkás, ápoló, kint, itthon, egy pár napig tudathasadásos, szülő, és így megy ez! Évek óta, és körbe meg körbe, sokaknál. Ilyen vacak lenne mostanság fiatalnak lenni? Mondta azt is a srác, hogy a lányok, hogy azok meg újabban zsilettel vagdossák az alkarjukat. Merőlegesen az erekre. Tehát nem életveszélyesen. Mert senki sem akarna meghalni, és nem csak úgy heccből megy a szeletelgetés. Hanem mert ordítani, ha nem lehet, mert úgyse hallja senki, akkor legalább fájjak, tudjam, hogy vagyok. Néztem, mint a mozi-

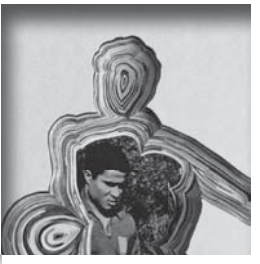

ban! Vagdossák magukat, isznak, hát mit mondjak? Látod, neked kész mázlid van, hogy soha meg se nősültél, és se gyerek, se asszony nem vár rád itthon. Pláne rád! Tőled aztán totál kiborulna mind, amekkora egy széltoló vagy még most is, majd 50 évesen! Na, ez jólesett nekem! Neked?

Jól van, hagyjál, tudom, mit akarsz visszaszólni, hogy ne moralizáljak, ez az ő bajuk, ők lesznek másnaposak meg hülyék. Meg a te bajod, te életed! Ja, így van! Tied. Övék. Meg azt is hallom szinte, hogy érvként felhozod, anno mi is szerettük a piát kamaszként! Persze, de javunkra legyen írva, mi legalább sutyiban ittunk, elbújva a park hátsó részén, lent a folyóparton. És nem matt részeg állapotig, csak jókedvig! Ha az a part beszélni tudna! Az a jó meleg zsombékos part! Azért ha jobban belegondolok, hogy ha az a sok pia, amit négy év középiskolai tanulmányunk ideje alatt ott elszopogattunk, a régi park szélén, s ha ez most valami csoda folytán egy asztalra kerekedne, hát nagy bulit lehetne belőle csapni! Abban is igazságod lehet, még szerencsém van, hogy nem narkózó fiatalokkal hozott össze a jó sorsom. Hát, na! Szerencsém. Persze. Igazad van. Te ott kint naponta belebotlasz ennél durvább helyzetekbe is.

De mit akarok kihozni ebből, Fridolinom! Hát azt, hogy menthetetlenül megváltozott a világ mi körülöttünk, s a szokások, rendek, befogadások, a beavatások szertartásai mind valahogy meggyorsultak, de el is korcsosodtak már ahhoz a korhoz viszonyítva, melyben mi voltunk, kicsit sedre bolondos juventus ventus közmondásba illő fiatalok! Te Fridolin, és vajon emlékszel-e még régi tanárunk – legyen néki könnyű az a két köbméter vasbeton, amit fölé öntöttek, nem is értem, mi célból – közmondására? Erre itt például: Tempora mutantur et nos mutamur in illis, vagyis: Az idők változnak, és mi változunk velük. S erre is emlékszel? Tempus omnium explorator, azaz a legjobb orvosság az idő! Hány éve is már a boldog ifjúságnak? Ahogy múlik, úgy gyógyulunk ki mindenből, mi szép és jó volt egykor. Gyógyulunk, halálra! Nem az élet felé! Jó, igaz, mindig ezzel jövök neked, de te kezdted még régen, mikor innen elmentél, s levelet írtál nekem, amiben millió

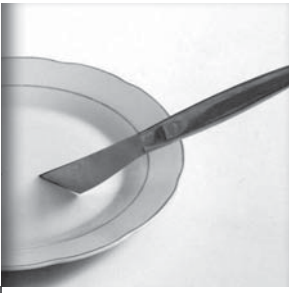

kérdésed, emlékezésre felszólításod hemzsegett, hogy írjak erről, arról meg amarról, mi van X-el vagy Y-nal, ki él, s kik holtak mára, mi maradt a helyből, ahol az ifjúság bohó éveit együtt leéltük. Hát Fridolin, semmi és senki a régiekből nem maradhat annak, mi egykor volt, én, az útszéli, kiskertész filozófus mondom ezt, aki látja már egy ideje, mi a pálya. Egy jó dolog van abban, hogy így elment felettünk a kósza idő! Mi legalább, amit megéltünk, azt már magunkénak tudhatjuk, s mondom neked, van, lehet mire emlékezni. Pünkösdi királyságainkra, mikor kiáradt ránk a szeretet, amikor tudtunk és mertünk jók lenni, amikor az átkos idején Istent kerestük, de csak templomokat találtunk, s mogorva, gyanakodó papokat, akik elfordultak, elküldtek minket. Pedig ha akkor a kiáradó pünkösdi kegyelem italát megkóstoltuk volna, állítom, igaz hívők lennénk. Lehetnénk, jobban mondva, mert ugye semmi sem biztos!

Pünkösdi király, te, Fridolin! Ha erre járnál, s itt legalább egy hétig maradnál, mint régen a pünkösdi király címet elnyerő legénynek, én magam fizetném neked minden italfogyasztásod a kocsmában. De ugye tudod, hogy a régi Dögös kocsma már nincs meg megboldogult ifjúságunk helyszínén? Elbontották. Remélem, arra emlékszel, ha mégsem, akkor tudd meg, azért hívták Dögösnek, mert a kijáratával szemben nyíló kis poros utca végén volt a kényszervágóhíd. Szóval se Dögös már, se Sírós kocsma, se Körbüfé, se Fényes, se Csikós, se Winnetou, se Dzsungel, és Tátra sincs már. Persze, vannak helyettük más helyek, más csaposok, új diszkók és bárok, de mindent elvisz a szél. Egyszer! Addig kapaszkodj Fridolin! Nyújtom a kezem! Hermanod!

NAGY MAGDOLNA

AZ EGÉSZ VILÁG

A nagyanyám mellé feküdt, mint áporodott testszagot és páraszagot
választotta ki magából a salakként felgyülemlett időt, ami állandóan
visszarángatta a hétköznapokba, mint egy kicsi csillagot, ami
hiába ragyogna és kívánkozna a többi fénylő forma közé.
Mint egy sétarepülőgép, aminek a motorja folyton lerobban,
vagy kigyullad és csak kering a földön, a homokban, jobb esetben
ufónyomokra utaló köröket szánt a friss reggeli harmatban.
És a nagyanyám még lihegett is mellé, mert keserűen nyomta
tüdejét a temérdek bennrekedt sóhaj, a ki nem szakadt ige,
ami ha kijut onnan folyamként a Niagarát táplálja legalább
egy évig és mennydörög tovább a habokban.

Csak táncolt és a körhintában himbálózott időnként.
Örök szerelme a kacagás és Soós Imre, szakasztott nagyapám.
Igaz, nagyanyám megelőzte korát, mert amikor a filmet látta
Orion készülékén, ő már mindezeken túl volt, a kacaj már
gyöngyözött, ahogy a lágy esti szélben hátrahajtotta fejét,
göndör fürtjei, mint az ágyrugó spiráljai csapódtak vállára
az átmeneti naplemente rávetülő fényében.
A szoknyája alá befújt a szél és épp az isteni Monroe-val
egy időben kellett lesimítania az aljat, mert túl sok férfi
mustrálta a gyakori pedálozástól és téglahordástól
megizmosodott vádliját és megejtően kerekded térdkalácsát.

A nagyapám alig kért enni, igaz foga már rég nem volt és
maga alá csinált időnként. Mint a gyerek, ő már visszatért
az időben, magzatkorba igyekezett, ahol a testmeleg lében
újra cumizhat. Tudta hova tart, ösztönei megsúgták, ahol
az élet vége, ott a kezdete. Nagyapám a maradék erejével
a legyeket csapkodta. Minden egyes agyonvágott állat
egy derékba tört érzelem. Aminek helye nem lehet.
A padlásra már többször felvitte az önsajnálat, ha nem is
serényen és a ruhákat sem teregette. Egy holdvilágos éjjelen,
nem akart többet szenvedni az életben. Ahogy a köldökzsinórt
vágja el a bába, nézett rá nagyanyám az üvöltő babára,
menekült meg nagyapám élete, kötél által nem jutott halálra.

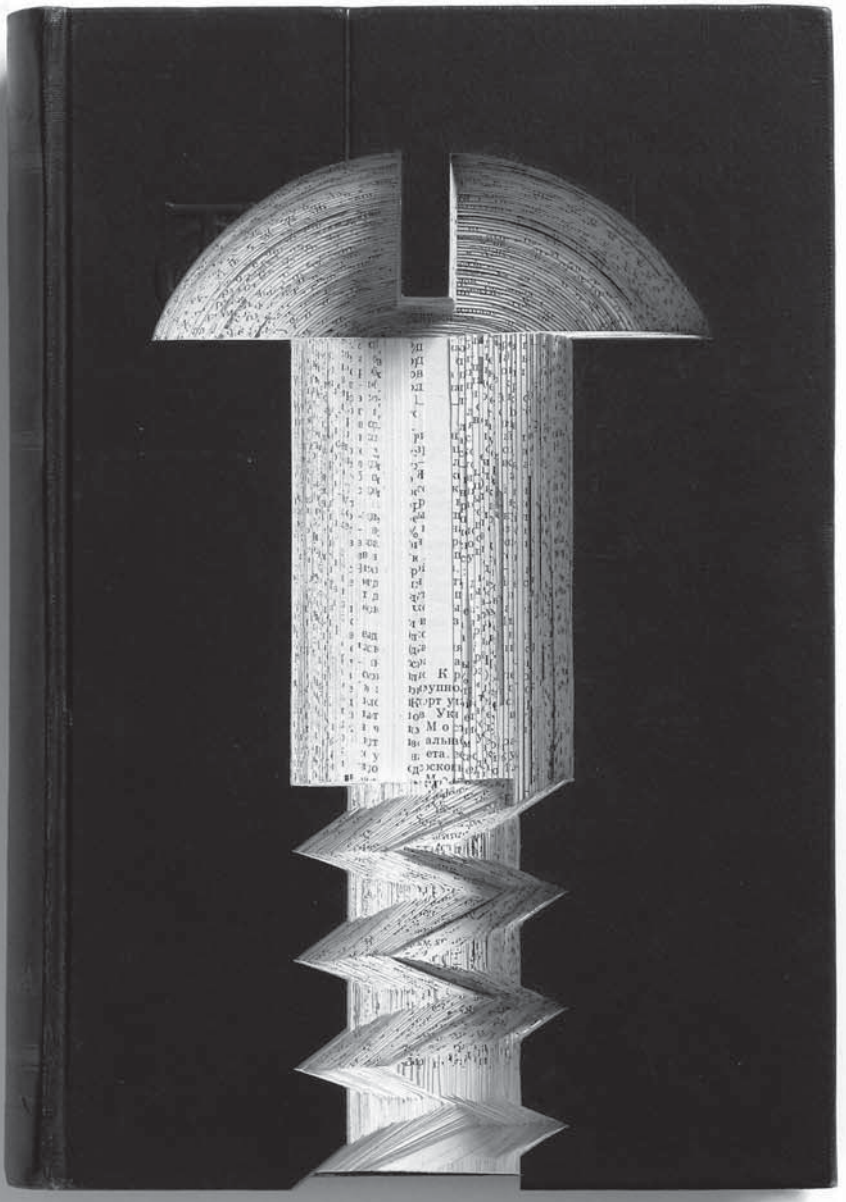

POLGÁR ANIKÓ

NŐSTÉNYÁLLATOK ÉS HÓBAN CSIKORGÓ CSIGOLYÁK

SIRKKA TURKKA ÉS A VILÁG FÉL LÁBON ÁLLT, AKÁR EGY KÓCSAG CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Az egyik legismertebb finn költőnő, Sirkka Turkka (1939) költészetének legfontosabb elemei a természet, az állatok, a nőiség és az erotika. 1973-ban debütált, a legjelentősebb elismerést, a Finlandia-díjat pedig az 1986-ban megjelent *Tule takaisin, pikku Sheba* (Gyere vissza, kicsi Séba) című verskötete hozta meg számára. Kezdetben idilli természetlírát művelt, hangja a nyolcvanas évekre elmélyült: a misztikus elemeket a testiséggel, a fennköltet, bibliai nyelvet, az imák nyelvezetét a rockszövegek szókincsével, beszélt nyelvi elemekkel vegyíti.

A verseiben sűrűn előforduló állatmotívumok nem egyszerűen a költői manír részei, az állatok nála nem az ember felsőrendű pozíciójából, kívülről láttatott lények. A költőnő, aki évekig lovászként dolgozott egy vidéki gazdaságban, a magány, a társkeresés témájának egyedi variánsait hozta létre az ember–állat viszonyt tematizáló, a tapasztalati alapokat álomszerű világba helyező műveiben. Érzékenyen bánik a szabad vers és a prózavers eszközeivel, erőteljes hangsúlyt helyezve a versmondatok dikciójára.

Egyes versei az ember és állat közti bensőséges összefonódás krónikái, mások a tükröztetés effektusaira épülnek, az állatéba belelátott embersors vagy az emberbe belelátott állat felcserélhetőségére. Gyakran a szövegek megszólítottjai is állatok, s ez olvasáskor az árulkodó pontok kiütközéseihez érve termékeny feszültséget kelt.

A költőnő verseivel a kilencvenes években Turczi István (*Tengeráramok 1*, 1996) és Szopori Nagy Lajos (*Kánon az erdőn*, 1999) antológiáiban találkozhatott a magyar olvasó. Jávorszky Béla a *Fölmagasodik hirtelen* című gyűjteményében (2012) közölt Turkka verseiből egy válogatást, majd ezt bővítette két évvel később kötetté. Az egyes darabokat Turkka összegyűjtött verseinek finn kiadását követve kronologikusan rendezte el, 1973-tól 2004-ig. A legnagyobb hangsúlyt a költői indulásra helyezte: a kötetnek mintegy a felét a hetvenes években írt versek teszik ki.

A kötet címe (*És a világ fél lábon állt, akár egy kócsag*) a Finlandia-díjas, 1986-os verskötetből való; ugyanennek a versnek egy korábbi fordításvariánsát már Szopori Nagy Lajos antológiájában is olvashattuk (a kezdősor nála: „Fél lábon állt a világ, akár a daru"). Ha összevetjük azt a pár verset, melyek mindkét fordítónál megtalálhatók, úgy tűnik, Szopori és Jávorszky fordításszemlélete között nincs lényegi, a versértelmezést, Turkka költői világának közvetítését alapjaiban befolyásoló különbség. A konkrét megoldásokban természetesen számos ponton találunk eltéréseket, a versek alaphangulata azonban

hasonló. Mindkét fordítót olvasva (a versek kiválasztásából, a szóhasználatból adódóan is) az az érzésünk, hogy Turkka költészete tökéletesen szemlélteti a finnek természetközeliségéről alkotott sztereotípiákat, s hogy Turkka a természeti jelenségekhez hatalmas (olykor romantikus) érzelmi töltettel közelít, poétikai szótára pedig kissé elavult. Ez az avíttság a finn recepció szerint nem jellemzi Turkkát: a kritikusok sokkal inkább meglepő újszerűségét emelik ki. Az életpálya korábbi korszakainak felvillantásához persze időben mindenképpen vissza kell lépnünk, de ha párhuzamként a magyar költészet hetvenes, nyolcvanas évekbeli eredményeire gondolunk (Tandori Dezső, Oravecz Imre, Petri György költői újításaira vagy a kortárs költőnők közül a Turkka korosztályához tartozó Takács Zsuzsa költői hangjára), ezt a típusú költészeteszményt idejétmúltnak érezzük. A finn költészetet persze nem kell magyar mércével mérnünk, de amint egy finn költőt magyarul szólaltat meg valaki, máris egy másik porondra, a célnyelvi kultúra közegébe lép, s ott kell helytállnia.

Sirkka Turkka világa misztikus és áradó, s a fenkölt áradást néha csak egy halvány vonal választja el az érzelmesség és az érzelgősség különböző fokozataitól, melyeket Jávorszky Béla fordítása meglehetősen fölerősít. A *Fáj a kézcsontom és a lábam...* kezdetű versben például a fordító az ismétlést választja az érzelmi hevület fokozására: „A szemem. Nézd: vérzik, iszonyúan vérzik a szemem." (52.). Az eredetiben sem a szem szó, sem a vérzik ige nem ismétlődik: „Minun silmäni. Katso: ne vuotavat verta." Másutt a fordító jelzőbetoldást alkalmaz: „Ne bűvölj el, te tündér délután" (54.). Az eredetiben a délután szónak nincs jelzője: „Iltapäivä: älä ole minulle vihättävä."

Szopori Turkka-képe is érzelmes, s emellett bizonyos pontokon zsoltáros, bibliai hangot üt meg, pl. a *Minulla on leijonanruskeat housut* kezdetű versben: „Mi a fájdalomból építettünk hajlékot / s magányból raktuk föl a kéményét", Jávorszkynál: „Kínból emeltünk kunyhót, / magányból húztunk föl kéményt" (50.).

Némileg más benyomás alakul ki, ha Turczi István antológiáját olvassuk: az érzelmes hangszín mellett erős az irónia jelenléte is, különösen a (szintén a Finlandia-díjas kötetből származó) kakasos versekben, amelyekhez hasonlókat a másik két fordítónál nem találunk. *A nyeregszoba padlóján felejtett valaki* kezdetű versben például a kakas észrevesz egy ottfelejtett piros edzőcipőt, s így szól Turczi magyar hangján: „ez nem lehet igaz, / sóhajt fel, micsoda pipi, / miféle frenetikus asszonyság / ez a rácos bőrzetű madonna, / ki bevont vitorlákkal épp itt horgonyoz." Az irónia nem minden Turkka-vers sajátja. A Finlandia-díjas kötet címadó verse Turczinál is, Jávorszkynál is érzelmes hangvételű: ez a szentimentális hangszín az eredetiben is ott van, de ezt ellensúlyozza s a vers alapszituációját bizarrá teszi a tény, hogy a költemény megszólítottja nem egy másik ember, hanem egy állat. Ha nem ütköznének ki az árulkodó pontok, azt hihetnénk, hagyományos szerelmes versről van szó. A közhelyességet a fordító azzal ellensúlyozhatja, hogy az állatiasabb,

nyersebb elemeket felerősíti. Jávorszkynál ezek a jegyek csak ritkán hangsúlyozódnak, nála a gyöngéd hang a brutális, a nyers ellenében dolgozik. A címadó versben (akárcsak korábban Szopori) a nőstényállatot is jelentő finn *emo* szót anyának fordítja: „És a világ fél lábon állt, akár egy kócsag, / amikor anyám világra szült engem, a tigrist" (63.). A szülés után a nőstény elrejti kicsinyét a hasa alatti szőrzetébe – Jávorszkynál ez a momentum kimarad, közben az *emo* szó különlegességét egy archaizmussal („szülém") próbálja meg érzékeltetni, s így az állati közeget idéző szavak köre még inkább leszűkül: „Szegény sovány szülém fényesre nyalt, / szoptatott és melengetett." – „Emo parka, köyhä, laiha emo, nuoli minut, / imetti ja peitti, kätki vatsakarvoihinsa." Szopori Nagy Lajos ezen a ponton pontosabb, ő a finn szöveg ismétlésalakzatát is leképezi, bár az *emo* nála egyszerűen csak anya: „A szánalmas anya, szegény, sovány anya, végignyalogatott, / megszoptatott s betakart, elrejtett hasa bundájába."

A *Gyere vissza, kicsi Séba* című versben viszont Turczi korábbi megoldásával összehasonlítva Jávorszky erősebben hangsúlyozta az állatra utaló jegyeket: „Csapott két füled / egy vadállaté, / fülel." (70.) – „Sinun vinot korvasi / ovat villieläimen korvat, / ne kuulevat kyllä." (Turczinál: „Szép ívű füleid, mint lesben / a vadállaté, / ismerős jelre várva megfeszülnek.") A finnben a vadállatfülek nemcsak a fül alakjára utalnak, hanem a különlegesen jó hallásra is: a szerető hívást csak a különösen éles fül képes meghallani, s az állatoknak éppen ilyen van. Séba fülének és egy vadállat fülének összekapcsolását lehet szó szerint, de lehet metaforikusan is értelmezni; Turczi hasonlattá írja szét, így már az azonosítástól távol kerülünk, s az állati jegyek csak egy szerelmes vers képi síkján, az asszociációk szintjén jelennek meg. Jávorszky viszont az állati aspektusok ellenében itt is igyekezett más módszerekkel felerősíteni az érzelgősséget. Míg az eredetiben a nyitósor a záró sorban változatlanul ismétlődik („Tule takaisin pikku Sheba"), Jávorszky a puszta megismétlést az érzelmi hatás eléréséhez nem tartotta elegendőnek, ezért a záró sorhoz hozzátette a szív szót is: „gyere vissza, kicsi Séba, szívem".

Mindezek ellenére a magyarul megjelent Turkka-kötet sok tekintetben inspiratív lehet. A versekben az érzékszervek közül különösen a szem emelődik ki. A másik szemébe nézés ember-ember viszonylatban is két világ kapcsolódása; Sirkka Turkka azt sugallja, hogy ilyen értelemben az emberi és az állati közt sincs nagyobb, leküzdhetetlenebb távolság. Az egyik vers beszélője egy hallal néz szembe, a hajóhíd deszkái közti résbe tapasztva arcát (10. oldal), egy másiké lehajol, hogy a béka szemébe nézzen, de az elfordul (57.). Az állattal való szembenézés a tükörbe nézést helyettesíti, hiszen az állatok emberi tulajdonságok és emberi sorsok megtestesítői. Az állatszem nemcsak önmagunk, hanem a külvilág számára is viszonyítási pont lehet: „Azt mondják, ragadozó madár és tigris szemére hasonlít a szemem". (41.). A természeti egység a zenében és a képzőművészetben is megtalálja párhuzamait. A nyitott ablakból kiszűrődő Mozart-zene vagy az ég festésekor Michelangelo ujjára száradt kék festék elveszített s csak a természet színeiben, hangjaiban fellelhető hangulatokról ad hírt.

A kötet legizzóbb pontjain a misztikus borzongás és az álomszerű természetélmény emberi arcot kap: az egyik szövegben a kidöntött fának „elfolyt a vére", s ha a fák „elhullatják leveleiket, öregasszonyokra hasonlítanak" (25.). Egy másikban a hó olyan, mint egy emberi hát, „telis-tele van csikorgó-nyikorgó csigolyákkal" (27.). Megszemélyesülnek a tárgyak, épületek és az élettelen természet jelenségei is, személyes vagy történelmi távlatú emberi üzeneteket kódolva magukba.

(Válogatta, fordította és az utószót írta: Jávorszky Béla, Magyar Napló, Bp., 2014)

KOSZTRABSZKY RÉKA

KORKÉP NOVELLÁKBA FOGLALVA

A KÖRKÉP 2016 – HARMINCHÉT MAGYAR ÍRÓ KISPRÓZÁJA CÍMŰ KÖTETRŐL

A kortárs magyar prózát figyelemmel követő olvasó számára szembeszökő lehet az évenként megjelenő novelláskötetek és regények számának aránytalansága, mely a két műfaj presztízsbeli különbségeivel, valamint a kiadók eladhatóságot is szem előtt tartó attitűdjével magyarázható. Talán ez az oka annak, hogy egyre több olyan, regényként is olvasható, vagy egyenesen regényként aposztrofált, eredendően mégis inkább novellafüzérnek tekinthető kötetek is bekerülnek a kiadók kínálatába, melyek a szerzők műfaji határokkal való kísérletezéseinek is teret engednek. Mindezek ellenére napjainkban a novellák elsődlegesen az irodalmi sajtóorgánumok hasábjain találhatóak meg, ezért a folyóirat-fogyasztók számának csökkenése, az egyes lapok által képviselt eltérő kánonok, s a kortárs irodalmi intézményrendszer szekértáborok szerinti szerveződése miatt kiemelt fontosságúvá válnak az egyes évek novellatermésének keresztmetszetét nyújtó antológiák, így az 1964-től kezdődően megjelenő Körkép-kötetek is, melyek célja a már regényeket is jegyző, befutott írók együtt szerepeltetése a kötettel még nem feltétlenül rendelkező fiatal alkotókkal.

Az előbbiekből adódóan, és az eddigi hagyományokat követve, a szerzők ábécésorrendben szerepelnek a kötetben, ami kétségtelenül demokratikus megoldás, ám egyúttal meg is akadályozza, hogy az egyes művek ciklusokba tömörülhessenek, vagy esztétikai egységet képezhessenek, ami egy antológia összeállításánál általában meghatározó szempontnak számít. Ez azért is sajnálatos, mert a válogatásba bekerült írások tematikáját szemlélve több lehetséges elrendezési mód is adná magát. Szintén a demokratikusság elvét szem előtt tartó koncepciónak tudható be a férfi és női alkotók, valamint az egyes korosztályok képviselőinek – a reprezentativitás zálogát nyújtó – arányos jelenléte is.

A reprezentativitás kapcsán már e kötet esetében is egy nagyon fontos, a sajtóorgánumok szemlézését érintő kérdés merült fel. Koszta Gabriella novellája (*Székely himnusz*) ugyanis a kiválasztott elbeszélésekkel ellentétben nem print verzióban, hanem online felületen jelent meg, ám a hagyománykövetés jegyében továbbra is a nyomtatott folyóiratokból való válogatás maradt az irányelv. Turi Tímea szerint ugyanis az internetes portálok nem szorulnak emancipációra, mivel sokkal több emberhez el tudnak érni, így pozitív diszkriminációra a támogatottsági problémák okán inkább a folyóiratoknak van szüksé-

ge. Csakhogy ez esetben felmerülhet a kérdés, hogy egy antológia a folyóiratokat akarja támogatni, vagy az adott év novellatermésének keresztmetszetét kívánja nyújtani? És vajon a reprezentativitás elve megtartható-e abban az esetben, ha a szerkesztő bizonyos írásokat háttérbe szorít a szelekció során, pusztán az azokat hordozó médium okán? Hiszen ha a válogatási folyamat során az esztétikai szempontok irányadóak, akkor aligha számíthat az, hogy az adott alkotás folyóiratok hasábjain, vagy online felületen jelenik meg. Az irodalmi lapok kettős struktúrájúvá alakulási tendenciájának okán tehát a jövőben megkerülhetetlenné válik a print és az online verzió egymáshoz való viszonyának, „értékének" átgondolása, és minden bizonnyal a szerkesztők sem kerülhetik majd el a portálokon megjelent novellák szemlézését, s mind gyakoribb kötetbe emelését sem, ha továbbra is reprezentativitásra akarnak törekedni.

A 37 szerző írását felvonultató antológia műfaji tekintetben igencsak változatos képet mutat, hiszen a lírai, esszéisztikus, humoros és sallangmentes nyelvezettel megírt művek mellett a narrációval kísérletező, illetve a zsáner konvencióit idéző alkotások (*Egy megtisztelő barátság stációi*) egyaránt helyet kaptak benne. Utóbbival kapcsolatban meglepő, hogy sem a 2016-os, sem az azt megelőző évek Körkép-válogatásaiba sem kerültek be a peremműfajokhoz köthető elbeszélések, hiszen a kultúratudományi kutatásoknak köszönhetően egyre inkább előtérbe kerül a művészi műfajok közti határok elmosódásának kortárs magyar irodalmat is érintő folyamata, vagyis a magas- és zsánerirodalom határán álló prózai alkotások figyelembe vétele is szükségessé válik egy reprezentatív antológia kiállításához. Ezen írások kimaradása minden bizonnyal, és ugyancsak a hagyománykövető koncepcióval magyarázható.

A kötet elbeszéléseinek meghatározó – főként tartalmi okokból adódó – poétikai vonása a realista megközelítés, ugyanis a szociális és társadalmi tematika különösképpen foglalkoztatja a kortárs írókat; az emberi viszonyok, párkapcsolatok, valamint a szerelem problematikusságát például több elbeszélés is tematizálja. Beck Tamás írásában egy, a csatározások ellenére mégis együtt maradó házaspár története bontakozik ki, Berta

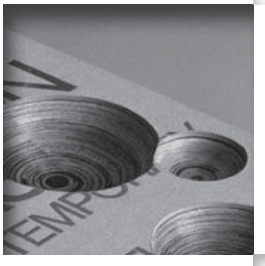

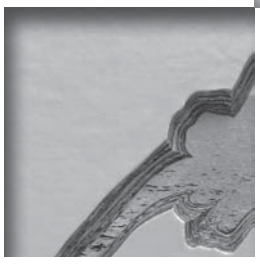

Ádám novellája egy férfi özvegyének és egykori szeretőjének játszmáját mutatja be, Csabai László a kommunista korszakba helyezett, szatirikus hangvételű elbeszélésében egy szakszervezeti vezető és női beosztottjának alkalmi kapcsolatát helyezi a középpontba, Grendel Lajos alkotásának férfi hőse pedig azzal szembesül, hogy bár a régi idők nem hozhatóak vissza, az egykor szeretett kedves természetének változatlansága mindig biztos pont marad az életében. Kötter Tamás novellájában egy korosodó, a kiüresedett házasságából az egyetemista prostituáltakkal folytatott viszonyokba menekülő ingatlanügynök elbeszélését követhetjük nyomon, Egressy Zoltán írása egy férfi és egy nő sehová nem vezető kapcsolatát mutatja be, Cserna-Szabó András novellájában pedig egy antikváriumtulajdonosnak és hölgy vevőjének pusztán a testiség által meghatározott, váratlan fordulattal véget érő kapcsolatát ábrázolja. Szabó T. Anna alkotása egy nő „kedvese" által kialakított, szó szerinti és metaforikus börtönéből való kitörését mutatja be, Szántó T. Gábor elbeszélésében egy rabbijába beleszerető pékfeleség kalácsfonását a férfi és a nő ölelkezésével hozza metaforikus kapcsolatba, így a szerelmes nő fantáziálása végül egy fantasztikumba hajló mozzanatban manifesztálódik.

Korunk történéseire reflektáló írások közül több foglalkozik a „kitántorgókkal", azaz a külföldön szerencsét próbáló magyarokkal, akik az új környezetben sem képesek szabadulni az otthonról hozott értékrendjüktől, múltjuktól. Ebből a szempontból az egyik legérdekesebb Jászberényi Sándor *Megölni egy arabot* című, haditudósítói tapasztalatok által ihletett novellája, melyben az európai humanista értékrendet magáénak valló magyar riporter feszültséggel teli és pontos nyelvezettel megírt történetén keresztül mutat rá az erkölcsi kérdések komplexitására, valamint kultúra- és kontextusfüggő megítélésére.

A történelmi tematikájú alkotások szerzői a huszadik század idejébe helyezik novelláik cselekményét, melyek együttesen egy század történéseinek időbeli ívét rajzolják meg. Külön figyelmet érdemel ebből a szempontból Ferdinandy György Budapest ostromát, és a világháború utolsó, magyarországi napjait feleleventő elbeszélése, vala-

mint Kapecz Zsuzsa *A lakás* című története, mely a zsidó rendeletek és a második világháborús események egyes emberek életére gyakorolt sorsfordító hatását mutatja be.

A családtörténetek mellett ugyancsak az emlékezetes darabok közé tartozik Esterházy Péternek a regényszöveg létrejöttét a lét és elmúlás kontextusában tematizáló, önreflexív – s a történtek fényében még megrendítőbbé váló – írása (*Kezdő- és végszók*), Szvoren Edina éjjel felriadó hősnőjének (*Látogatók*), Gerőcs Péter a sajtófotó világába „belépő" főhősének (*A völgy*), Selyem Zsuzsa kutya-narrátorának (*Hogyan lettem én bestia?*), Tóth Krisztina feleségéről portrét készítő festő-elbeszélőjének (*A tükör*), valamint Dragomán György toronyőrének története is.

A Körkép 2016-os kötete tematikai és poétikai tekintetben egyaránt változatosságról, szerkesztési elveit tekintve pedig erős hagyománykövető attitűdről tanúskodik. Ugyanakkor jól látható, hogy az irodalmi műfajok átrendeződése és a mediális változások egyre kevésbé hagyják majd érintetlenül az egyes reprezentatív igénnyel készülő antológiák összeállítóinak szelekciós szempontjait.

(Szerk. Turi Tímea, Magvető, Budapest, 2016)

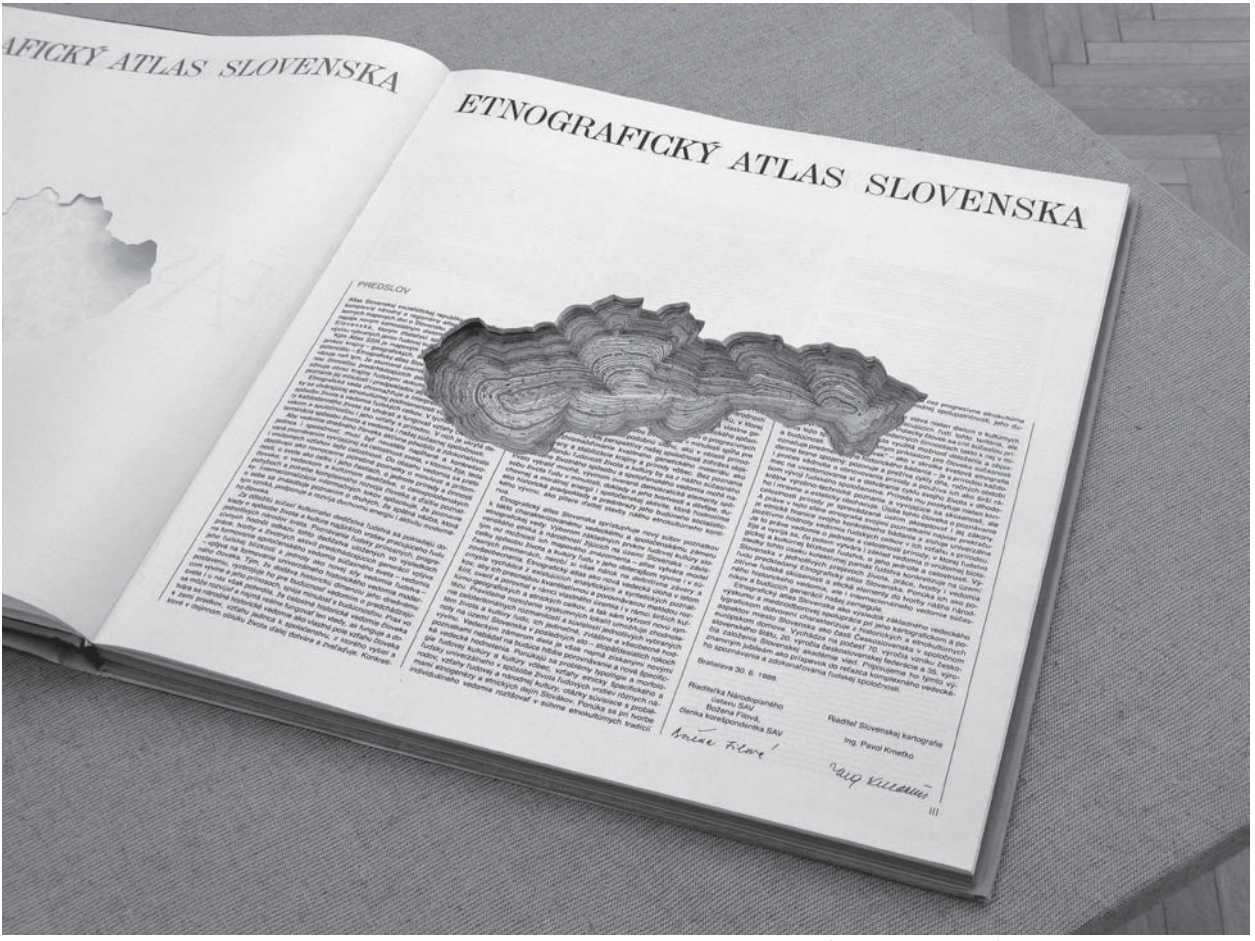

SZLOVÁKIA ETNOGRÁFIAI ATLASZA

SZLOVÁKIA ETNOGRÁFIAI ATLASZA, RÉSZLET

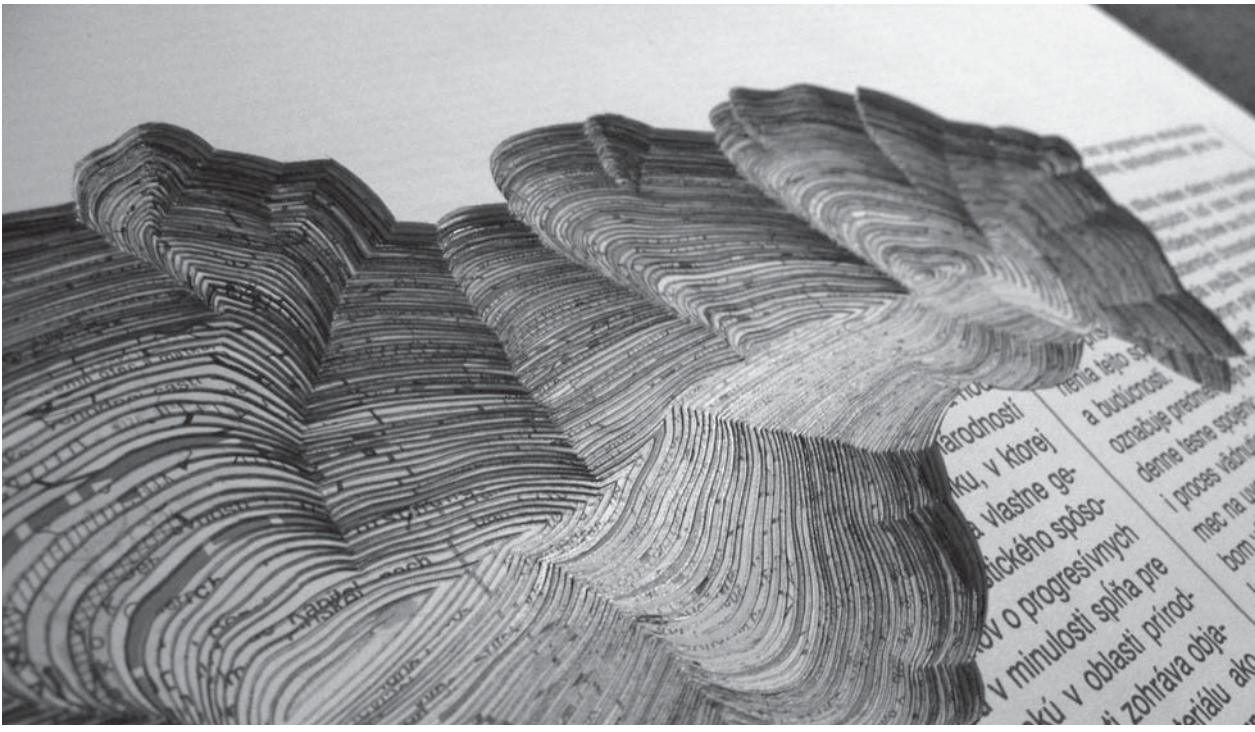

SZERZŐINK

ÁFRA JÁNOS (1987, HAJDÚBÖSZÖRMÉNY) KÖLTŐ, SZERKESZTŐ, MŰKRITIKUS ▮ **BREŽNÁ, IRENA** (1950, POZSONY) ÍRÓ ▮ **FILIP TAMÁS** (1960, BUDAPEST) KÖLTŐ, SZERKESZTŐ ▮ **KOSZTRABSZKY RÉKA** (1987, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, KRITIKUS ▮ **MAJOR ÁGNES** (1989, MISKOLC) PHD-HALLGATÓ, MISKOLCI EGYETEM, IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA ▮ **N. TÓTH ANIKÓ** (1967, ZSELÍZ) ÍRÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM, MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK) ▮ **NAGY MAGDOLNA** (1972, DEBRECEN) KÖLTŐ ▮ **PASZMÁR LÍVIA** (1986, VÁGSELLYE) PHD-HALLGATÓ, SZLOVÁK TUDOMÁNYOS AKADÉMIA, VILÁGIRODALMI INTÉZET (POZSONY) ▮ **PETRES CSIZMADIA GABRIELLA** (1981, HIDASKÜRT) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, PEDAGÓGUS, SZERKESZTŐ (NYITRAI KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM, MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK) ▮ **POLGÁR ANIKÓ** (1975, VÁGSELLYE) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (COMENIUS EGYETEM, POZSONY) ▮ **RIZSÁNYI ATTILA** (1993, SZABADKA) KRITIKUS, ÚJSÁGÍRÓ, SZERKESZTŐ ▮ **ROGUSKA, MAGDALENA** (1982, VARSÓ) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI TANÁR (VARSÓI EGYETEM, MAGYAR TANSZÉK) ▮ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) KÖLTŐ, ÍRÓ ▮ **VÁLYI HORVÁTH ERIKA** (1978, POZSONY) ÚJSÁGÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ▮ **ŽUCHOVÁ, SVETLANA** (1976, POZSONY) ÍRÓ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – MADÁCH-KÖNYVESBOLT (JÓKAI UTCA / JÓKAIHO)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – A POZSONYI MAGYAR INTÉZET KÖNYVTÁRA (VÉDCÖLÖP ÚT 54. / PALISÁDY 54.)
SOMORJA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ ÚT 62. / HLAVNÁ 62. [VÚB MELLETT])
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

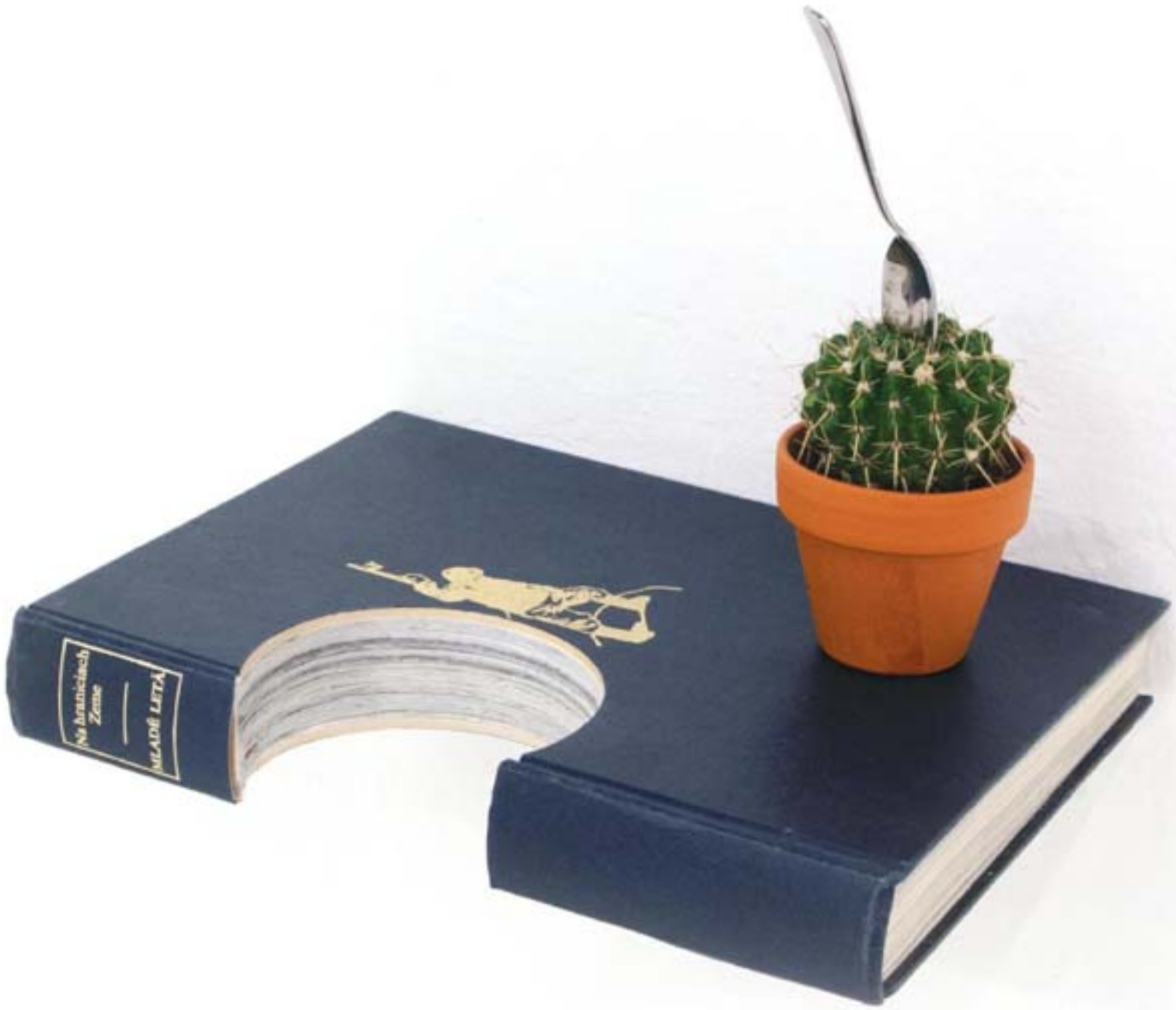

LAKÁSHELYZET IV.

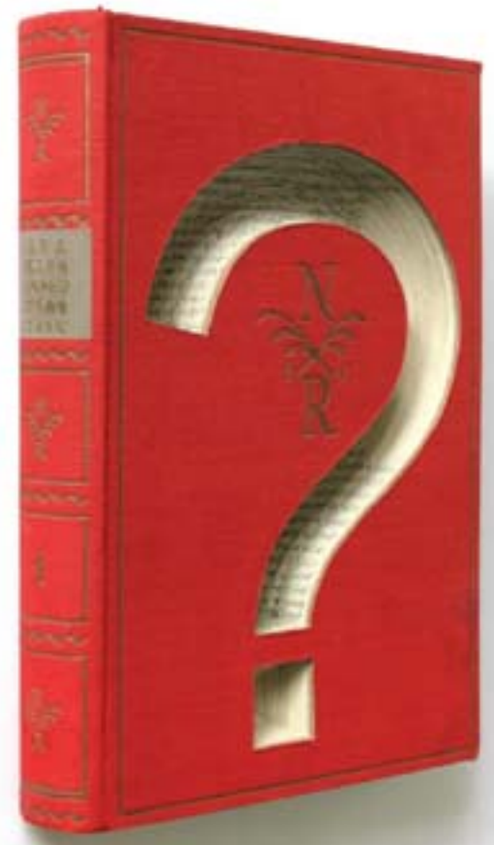

AFTER KOLLER I.

AFTER KOLLER II.

A CÍMLAPON:
KÉZBE

A HÁTLAPON:
LAKÁSHELYZET VI.

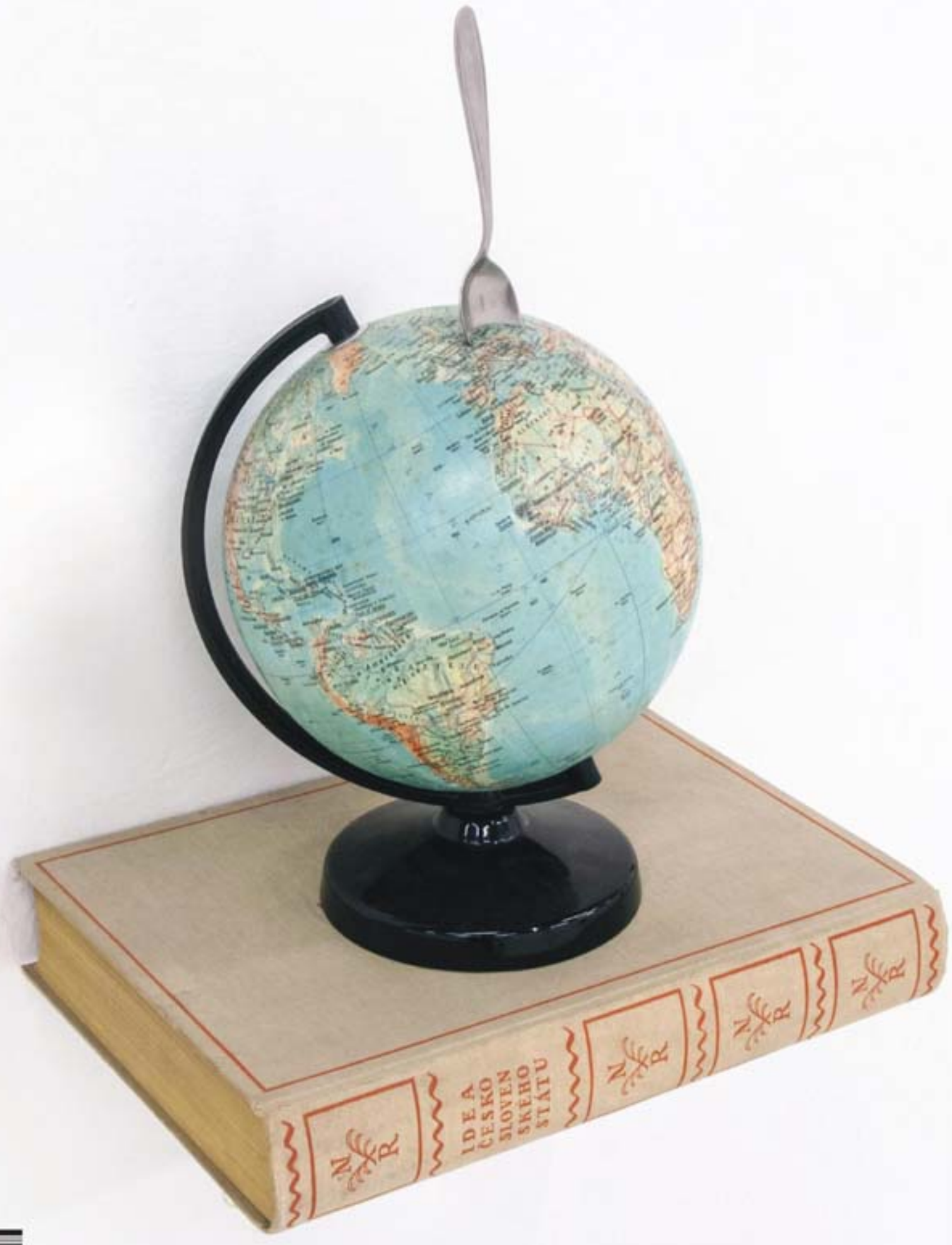

9 771336 508003 06